ئەلیکساندەر خۆدزکۆ

چەنـــد
لێکۆڵینـەوەیەکی فیلۆلۆژی
دەربارەی زمانی کوردی
(دیالێکتی سلێمانی)

نەجاتی عەبدوڵڵا
لە فرانسییەوە کردوویە بە کوردی،
پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوە

پێداچوونەوەی زمانەوانی و پێشەکی:
فەرهاد شاکەلی

بنکەی ژین
سلێمانی ٢٠٠٥

- زنجیرە: ١٤

- ناوی کتێب: چەند لێکۆڵینەوەیەکی فیلۆلۆژی دەربارەی زمانی کوردی

(دیالێکتی سلێمانی)

- نووسینی : ئەلیکساندەر خۆدزکۆ

- وەرگێڕانی لە فرانسییەوە: نەجاتی عەبدوڵڵا

- پێشەکی و پێداچوونەوەی زمانەوانی: فەرهاد شاکەلی

تایپ و مۆنتاژ و هەڵەچنی: وەرگێڕ

بەرگسازی: قادر میرخان

خەتی بەرگ: ئەحمەد سەعید

- تیراژ: ١٠٠٠

- ژمارەی سپاردن: ٢٧٣ی ساڵی ٢٠٠٥

- شوێنی چاپ: سلێمانی، چاپخانەی شڤان

لە بڵاوکراوەکانی

بنکەی ژین

بۆ بووژاندنەوەی کەلەپووری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانیی کوردی

هەرێمی کوردستانی عیراق– سلێمانی, گەڕەکی ١٠٤ ئاشتی , کۆڵانی٣٩, خانووی ژمارە ١٠,

(بەرامبەر بە قوتابخانەی سەرەتایی ئەردەڵان)

تەلەفۆن: ٣١٢٣١٠٥ مۆبایل: ٠٧٧٠١٤٨٤٦٣٣ یان ٠٧٧٠١٥٦٥٨٦٤ ژمارەی سنووقی پۆست: ١٤

E.mail: bnkaizhin@ yahoo.com

پێش یەشە بە:

- یەکەمین مامۆستام،

دایکی زێدە خۆشەویستم

کە فێری زمانی شیرینی کوردی

کردم.

- بە پارچە شیرینەکانی رۆحم

"ژووان" و "ژینۆ"

دیاری و پێشکەشـە

نەجاتی عەبدوڵڵا

JOURNAL ASIATIQUE

OU

RECUEIL DE MÉMOIRES

D'EXTRAITS ET DE NOTICES

RELATIFS A L'HISTOIRE, A LA PHILOSOPHIE, AUX LANGUES
ET A LA LITTÉRATURE DES PEUPLES ORIENTAUX

RÉDIGÉ

PAR MM. BAZIN, BIANCHI, BOTTA, CAUSSIN DE PERCEVAL, CHERBONNEAU, D'ECKSTEIN
C. DEFRÉMERY, L. DUBEUX, DULAURIER
GARCIN DE TASSY, GRANGERET DE LAGRANGE, STAN. JULIEN
MIRZA A. KASEM-BEG, J. MOHL, S. MUNK, REINAUD
L. AM. SÉDILLOT, DE SLANE, ET AUTRES SAVANTS FRANÇAIS
ET ÉTRANGERS

ET PUBLIÉ PAR LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE

CINQUIÈME SÉRIE

TOME IX

بنکەی ژین

بەرگی نۆیەمی گۆواری ژورنال ئازیەتیک

www.zhinn.org

PARIS

IMPRIMÉ PAR AUTORISATION DU GOUVERNEMENT

A L'IMPRIMERIE IMPÉRIALE

كۆپی لاپەڕەی یەکەمی گوتارەکە

JOURNAL ASIATIQUE.

AVRIL-MAI 1857.

ÉTUDES PHILOLOGIQUES

SUR LA LANGUE KURDE.

(DIALECTE DE SOLÉIMANIÉ.)

En soumettant ici mes Études à l'attention des orientalistes, je dois avant tout avertir qu'elles ne m'appartiennent pas à moi seul. Il y a une quinzaine d'années, lors de mes excursions dans le Khoraçan et l'Alemoute, ainsi qu'à Hamadan, à Guerrousse, à Tekhti Soléiman, à Maragua et aux bords du lac Chahi, contrées habitées ou fréquentées par différentes tribus kurdes, j'en avais rapporté quelques notes concernant leurs idiomes; mais ces notes, glanées à la hâte et sans choix, n'auraient pu aboutir à aucun résultat positif, si le hasard ne m'eût envoyé des secours inespérés. Ce fut l'arrivée à Paris, en 1853, d'Ahmed Khan, natif de Soléimanié, et chef héréditaire de la tribu des Kurdes Bébé, qui habitent le sandjak ainsi nommé. Il a eu l'obligeance d'encourager mes recherches sur sa langue maternelle, au point que toutes les règles de grammaire kurde et les textes annexés qu'on va lire

www.zheen.org

کۆپی لاپەرەی بەشی ناو

DES MOTS KURDES.

I. SUBSTANTIFS.

1. Dans le dialecte kurde dont nous nous occupons, il n'y a point de genres. Les noms des êtres animés sont masculins ou féminins, selon le sexe de ces êtres, sans que des formes grammaticales quelconques le désignent. Tous les noms des substantifs inanimés sont neutres, c'est-à-dire qu'on n'y attache aucune idée de sexe. Exemples :

باوق *bâouq*, père; دایق *dâïq*, mère; برا *bra*, frère; خوشك *khochk*, sœur.

2. Les pluriels se forment en ajoutant, à la fin de leur nominatif singulier, le monosyllabe ان *ane*, ou یان *iane*, ou کان *kane*, ou گان *gâne*. Exemples :

رنی *reni*, le renard, رنیان *reniane*, les renards; — داغبە *daghbé*, l'oiseau, داغبیان *daghbeiane*, les oiseaux; — کرد *kurd*, le Kurde, کردکان *kurdekane*, les Kurdes (Καρδουχίοι de Xénophon); — سك *seg*, le chien, سگکان *seguekane*, les chiens; — پیاو *piaou*, l'homme, پیاوان *piaouane*, les hommes; — برت *bert*, la pierre, برتان *bertane*, les pierres; — کیچ *kitch* ou کیژ *kij*, la fille, کیژان *kijane* ou *kitchane*, les filles; — کور *kor*, le garçon, کورکان *korekane*, les garçons; — گوو *guéou*, l'oreille, گووان *guéouane*, les oreilles; — مر *mer*, le mouton, مرکان *merkane*, les moutons.

3. La désinence caractéristique du pluriel kurde

دخوین *dekhoïne*, nous mangeons, nous mangerons;
اوا دخون *coua dekhoune*, vous mangez, vous mangerez;
اوان دخون *éouane dekhoune*, ils mangent, ils mangeront

IMPARFAIT.

خواردم *khoardem*, je mangeais;
خواردت *khoardett*, tu mangeais;
خوارده *khoardé*, il mangeait;
خواردما *hkoardima*, nous mangions;
خواردتا *khoardtá*, vous mangiez;
خواردیا *khoardya*, ils mangeaient.

PRÉTÉRIT.

دم خوارد *dem khoard*, je mangeai;
دت خوارد *dett khoard*, tu mangeas;
دی خوارد *dei khoard*, il mangea;
دمان خوارد *demane khoard*, nous mangeâmes;
دتان خوارد *detane khoard*, vous mangeâtes;
دیان خوارد *deiane khoard*, ils mangèrent.

PLUS-QUE-PARFAIT.

خوارده بوم *khoardé boum*, j'avais mangé;
خوارده بوت *khordé boutt*, tu avais mangé;
خوارده بوی *khoardé bouï*, il avait mangé;
خوارده بومان *khoardé boumane*, nous avions mangé;
خوارده بوتا *khoardé bouta*, vous aviez mangé;
خوارده بویان *khoardé bouiane*, ils avaient mangé.

www.zheen.org

IMPÉRATIF.

بخو *bkhô*, mange;
بخوا *bkhoá*, qu'il mange;
بخوی *bkhoï*, mangeons;
بخوو *bkhôou*, qu'ils mangent.

گەردانکردنی کرداری خوارن

VIII. ADVERBES.

65. Les adverbes de temps kurdes sont presque tous d'origine persane ou arabe :

امرو *emrou*, aujourd'hui;
صبحی *sbhéï*, ou صبحین *sbhéïn*, demain;
دو صبحینی *dou sbhéïni*, après-demain;
سه صبحینی *sé sbhéïni*, dans trois jours d'ici;
شو روژك *chôou roujek* (une nuit et un jour), l'espace de vingt-quatre heures;
بری بایان *beri baiane*, à l'aube du jour[1];
امسار *imsar*, cette année;
پار *par*, l'année dernière;
پیرار *pirar*, l'avant-dernière année;
همو روژك *hemorojek*, tous les jours;
زوی *zoï*, ou زو *zo*, vite;
چاو کوچانده *tchaou kotchandé*, dans un clin d'œil (de کوچاندن *kotchandyn*, fermer);
امشو *emchôou*, cette nuit;
دوی *doueï*, ou دوین *doueïn*, hier;
ادوی *adouï*, avant-hier;
جمعه *djumé*, semaine;
امجمعه *amdjumé*, cette semaine;
نیمه رو *nimé ro*, à midi;
اووار *eouoüar*, à la tombée de la nuit;
نیوه شو *nioué chôou*, à la brume, à minuit;
درنگ *dreng*, tard;
هواش *hevach*, lentement.

[1] Synonyme de لگار گزنگ *legar guezïng*, de لگار *legar*, avec, et لزنگ *lezïng*, premières lueurs du jour : لگار گزنگ دچمی *legar guezïng detchmi*, je partirai (دچمی *detchmi*) à l'aube du jour.

www.zheen.org

ئاوەڵکارەکان لە زمانی کوردیدا

بنکەی ژین
www.zheen.org

پێشەکی وەرگێڕ

خوێنەری خۆشەویست،

ئەم لێکۆڵینەوە زمانەوانییەی بەردەستتان یەکێکە لە کارە دانسقەکانی زمانزان و دیپلۆمات و ڕۆژهەڵاتناسی گەورەی پۆڵەندی ئەلیکساندەر بۆریژکۆ خۆدزکۆ کە لە ساڵەکانی ١٨٥٣– ١٨٥٤ بە یاریدەی ئەحمەد پاشای بابان نووسراوە. ئەم نامیلکەیە[1] ساڵی ١٨٥٧ لە زنجیرەی پێنجەم cinquième série**، بەرگی نۆیەم** 9 tom**، ژمارەی مانگی نیسان و ئایاری گۆواری** *Asiatique Journal* **دا بڵاوکراوەتەوە و دەمێکە سرنجی منی ڕاکێشاوە و لە بەر چەند هۆیەك کردنە کوردیم بە پێویست زانی:**

---

[1] **نوسەرێکی فرانسی**Jules Laurens **لە ڕۆژنامەی** *L'Ilustration* **ی پاریسی ژمارەی ڕۆژی ٢٥ی فێڤریەی ساڵی ١٨٥٤ لە گوتارێکیدا بە ناوی** *Les Kurdes: Notes d'un voyage en Turquie et en Perse* **(کوردەکان: چەند سرنجی گەشتێك بۆ تورکیا و ئێران) چەند سەرەقەڵەمێکی لە بارەی خۆدزکۆوە نووسیووە کە لە چەند سەرێکەوە زانیارییەکان بۆ ئێمە گرینگن. لۆرێنس لە گوتارە کورتەکەیدا کە تا دوا رادە دۆستانە و مرۆیانە باسی کورد دەکات و لەبارەی خۆدزکۆوە دەنووسیٚ: (** ***بەرێز خۆدزکۆ نوسیاری کتێبێکی رێزمانی تورکی و چەندین کاری وەرگێڕانی ناوازەی ئەدەبی فارسی، ئێستە سەرقاڵی فەرهەنگێکی کوردییە، ئەم کارە تاقانەیەی رۆژهەڵاتناسێکی ئاوەها بەناوبانگ، بایەخێکی دڵنیاکەرەوە بە زمانێك دەدات کە ئێمە بە گشتی وستوومانە هەر تەنها وەك شێوەزارێکی فارسی تییٚ بڕوانین، کە لەوانەیە ئەمە لە سۆنگەی نەبوونی بەرهەمی نووسراو بێت بەو زمانە)،*** **بڕوانە سەرچاوەی ناوبراو. ئەم چەند سەرە قەڵەمە چەند راستییەکمان پێدەڵیٚ: یەکەم لەوانەیە خۆدزکۆ خەریکی ئامادەکردنی فەرهەنگێکی کوردی بووبێت و لە بەر هەر هۆیەك بووبیٚ تەواوی نەکردبیٚ یا نووسیویەتی و بڵاونەکراوەتەوە یاوەکو هەر تەنها ژوول لۆرێنس مەبەستی لەم ووتارەی بەردەست بووە، کە بەراستی ئەگەر ئەمە مەبەست بووبێت، ئەمە فەرهەنگ نییە. وەرگێڕ.**

www.zheen.org

یەکەم: ئەوە یەکەمجارە بە شێوەیەکی ئاوەها زانستی لێکۆڵینەوەیێکی ئاوەها وورد لەبارەی زمانی کوردییەوە بکرێ کە بێگومان سەرکەوتنی ئەم کارە بە پلەی یەکەم لە ئەنجامی زمانزانی و شارەزاییی یەکجار زۆری خۆدزکۆ بووە لە زمانە رۆژهەڵاتییەکان و بە تایبەتیش لە زمانی فارسیدا، کە ئەمە لەگەڵ کوردیزانیی ئەحمەد پاشا پێکەوە ئەم کارە نایابەی لێ کەوتەوە، کە ئەمڕۆ ١٤٧ ساڵ دوای بڵاوبوونەوەی بە زمانی فرانسیی بۆ یەکەمجار دەکرێتە کوردی.

دووەم: ئەم باسە یەکەمین کتێبێکی چاپکراوە (بە گوێرەی ئەو زانیاریانەی تا ئێستە لەبەردەستدان) کە، پەخشانی نووسراوی کوردیی بە زمانی کوردی تێدا نووسرابێتەوە، کە پێش ئەو نووسین بە زمانی کوردی لە هیچ لایەك چاپ و بڵاونەکراوەتەوە.

سێیەم: میتۆدی کتێبەکە لە ڕووی لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردی بۆ خۆی کارێکی بێهاوتایە و ڕەنگە زێدەڕۆیی نەبێت ئەگەر بڵێم تا ئێستەش کارێکی لەم شێوەیە ئەنجام نەدراوە.

هاوزمانە خۆشەویستەکانم:

لە وەرگێڕانی ئەم کتێبەدا تووشی زۆر ئاڵۆزی و گرفت هاتم کە لە هەموویان گەورەتر ئەوە بوو کە خۆدزکۆ بە میتۆد و شێوازێکی زمانناسیی ئەورووپی زمانی کوردیی شی کردۆتەوە و لەم سۆنگەیەوە کۆمەلێك ڤۆکابیوّلێر و زاراوەی زمانەوانیی بەکار هێناوە کە کردنە کوردییان کارێکی وا ئاسان نەبوو. من چەندین جار لە وەرگێڕانی ئەم نامیلکەیە سارد دەبوومەوە و هەر خەریك بوو دەستبەرداریشی بم، بەڵام خۆشبەختانە هەر خۆم لە خۆمم دەپرسی باشە تۆ بڵێیێ زمانی کوردی دەڕۆستی ئەم وەرگێڕانە نەیەت؟ باشە ئەگەر زمانی کوردی ئاوەها بەرتەسکە با هەر واز لە نووسین بهێنین، باشتر نییە؟ هەر خۆم ورەم دەدایە بەر خۆم و دەمگووت باشە خۆ هەژار، هێمن، مەسعوود مەحەمەد، مەلا شوکور، سەجادی، گیوی موکریانی و خاڵ و زۆری

دیکه چەند پێش ئێمە ژیاون و چەندەش کوردییەکەیان لە ئێمە پاراوتر و شیرنتر بووە و هیچ کاتێکیش بۆ وشە دانەماون.

گرفتێکی دیکە ئەوە بوو کە ڕێنووسە کوردییەکەی خۆدزکۆ خوێندنەوەی زۆر سەخت بوو و من لە زۆر جێگەدا بە یارییدەی وەرگێڕاوە فرانسییەکە کوردییەکەیم راستکردۆتەوە. حەز دەکەم ئەوەش بڵێم کە من لە وەرگێڕانی ئەم کتێبەدا تا پێم کرابێ ویستوومە زمانە کوردییەکەی ئەحمەد پاشا وەکوو خۆی بهێڵمەوە و هیچ دەستکاریەکی نەکەم و لەو جێگایانەشدا کە ناچار بوومە پەنا ببەمە بەر فرانسییەکە پەراوێزم بۆ داناون. هەر لەم روانگەیەوە کۆمەڵێك ووشە هەبوون وەك: کرت (کرد)، بەرت (بەرد) دەمکرت (دەمکرد)، پێنسەت (پێنسەد)، نامەرت (نامەرد) و زۆر نموونەی دیکە کە ڕێگەمان بە خۆمان نەدا ووشەکان بەوجۆرەی ئەمڕۆ راستبکەینەوە و بە هیچ شێوەیەکیش دەستکاری ووشەکانمان نەکردووە، مەبەستیشمان لەمەدا ئەوەبوو دەقەکە بە ئەمانەتەوە وەکوو خۆی بپارێزین و وەکوو کەرەستە بیخەینە بەردەم زانایانی زمان تا لەم رێگەیەوە لە ئاستی پەرەسەندن و گۆڕانکارییەکانی زمانی کوردی ئاگادار بن.

خۆدزکۆ لەم کتێبەدا لەپاڵ کوردییەکەدا کە بە رێنووسی فارسی نووسیویەتەوە، ترانسکریپسیۆنی لاتینی کوردیەکەشی لەگەڵە، بەڵام چونکو لاتیینیەکەی خۆدزکۆ هێندە ناقۆڵایە کە هەر رووی چاپکردنەوەشی نییە، بۆیە ئازایانە وەلام نا کە پێم وایە ئەمە زێتر خزمەتی بابەتەکە دەکات. خاڵێکی دیکە کە زۆر سرنجی ڕاکێشام ئەوەیە کە گەرچی خۆدزکۆ لە پێشەکییەکەیدا لای وایە ئەم لێکۆڵینەوە فیلۆلۆژییە تەنها تەرخانی دیالێکتی سلێمانی کراوە نەك دیالێکتی بابان. بەڵام راستیەکەی ئەوەیە ئەم باسە تەرخانی دیالێکتی بابانەکانی سلێمانییە. بۆ نموونە لە جیاتی (ئەمساڵ) نووسرا وە (ئەمسار)، رۆژهەرات، مندار، مار و مندار و زۆر ووشەی دیکە کە ئەمە بە هیچ شێوەیەك ئەمڕۆ لە دیالێکتی سلێمانیدا بەم شێوەیە نییە. لێرەدا بێجیٚ نییە ئەگەر بپرسین داخۆ دەبیٚ چ نزیکییەك لە نێوان دیالێکتی بابان و

www.zheen.org

شێوەزاری هەولێردا هەبێت کە هەردووکیان هەموو (ڵ) یك دەکەنە (ر)، لە کاتێکدا ئەم دووانە لە رووی جوگرافییەوە هێندە وا زۆر لە یەکەوە نزیك نین.

دواجار ماوەتەوە سەر ئەوەی بڵێم پڕۆژەی ئەم وەرگێرانە دەگەڕێتەوە بۆ سەروبەندی چوونم بۆ پاریس، هێشتا دەستم بە پڕۆژەی وەرگێڕانەکە نەکردبوو وادەی بە کوردی پێداچوونەوەی وەرگێڕانەکەم لە کاك فەرهاد شاکەلی وەرگرت. کاك فەرهاد دوور لە جیهانی شیعر و ڕۆحە سۆفیگەریە پاکەکەی خۆی خۆشبەختانە یەکێکیشە لەو کەمە کوردیزانە بە سەلیقە و وەدەستەبژێرانەی کە ئەگەر بشێ دەکرێ بڵێم قووتابییەکی زۆر زیرەکی مامۆستا مەسعوود محەمەدە لەهونەری کوردی نووسیندا. کاك فەرهاد لە رووی زمانەوانییەوە دێر بە دێر بەم وەرگێڕانە کوردیەکەدا چووەتەوە و تێبینیگەلێکی زۆری بۆ نووسیم و گەلێك هەڵە و پەڵەشی بۆ راستکردمە و دوایش وتارێکی زانستیانەی لەسەر وەگێڕاوە کوردییەکە نووسی کە کردمانە پێشقەرەوڵی کتێبەکە. من لە وەرگێڕانی ئەم نامیلکەیەدا تا توانیبێتم ڕۆحە کوردییەکەی ئەحمەد پاشا و میتۆدە زانستییەکەی خۆدزکۆم پاراستووە و کاك فەرهادیش بە هەمان هەناسە لەسەر ڕاستکردنەوەی تێکستە کوردیەکان کاریکردووە. ئەم نامیلکەیە ئەگەر بەهەق بووایە دەبوو ناوی ئەحمەد پاشای بابان– یش لە گەڵ ناوی خۆدزکۆ بنووسرایە.

گرینگی ئەم گوتارەی خۆدزکۆ بۆ ئێمە هەر تەنیا لایەنە زمانەوانییەکەی ناگرێتەوە کە بە هیوام زمانناسانی کورد بە ووردی خوێندنەوەیەکی دیکەی بۆ بکەن، بەڵکە دەکرێ ئەم گوتارە لە زۆر رووەوە کاری دیکەی لەسەر بکرێ و کەرەسەیەکی چاکە بۆ زمانەوان، سۆسیۆلۆگ، مێژوونووسانی ئەدەب و زۆر لایەنی دیکەی کلتووری کوردی کە بە هەق شایانی چەندین نامەی زانستییە بۆ کەسانێك بیانەوێ وەکوو مەتریال کاری لەسەر بکەن. هەر لەم ڕوانگەیەوەی کە وەدەستکەوتنی ئەم گوتارە لە کوردستاندا ڕەنگە هێندە ئاسان نەبێت بۆیە وامان بە باش زانی سەرجەمی لاپەرەی تێکستی پەخشانەکانی دوایی

www.zheen.org

گوتارەکە کە بە قەڵەمی ئەحمەد پاشا نووسراون بکەینە پاشبەندی کتێبەکە هەم بۆ نیشاندانی وەك کەرەسەیەکی پەخشانی کوردی کە بە قەڵەمی ئەحمەد پاشا خۆی نووسراون کە واپێدەچێ تا ئێستەکە یەکەمین و کۆنترین کەرەسەی نوسینی چاپکراوی کوردی بن و هەم بۆ شارەزابوون لە جۆری کوردیی نووسینی ١٤٧ساڵ بەر لە ئێستە و نیشاندانی سەرەتایەکانی نووسین بە ئەلفبێ عەرەبیی-کوردی کە ئەمڕۆ نووسین بەم ئەلفبێیە گەیشتۆتە ئاستێکی زۆر بەرزی کوردیی نوسین و زۆر جوانیش لە گەڵ فۆنەتیکەکانی کوردی خۆی گونجاندووە.*

خوێنەری خۆشەویست،

لەگەڵ وەرگێڕانی ئەم نامیلکەیەدا من پێم باش بوو سەرچڵێك لە بارەی ژیانی خۆدزکۆ و ئەحمەد پاشای بابانەوە بنووسم، سەرگوزشتەی ئەحمەد پاشای بابان ئەو چەند سەرەقەڵەمانەن کە لێرە و لەوێ لە ڕێگەی گەرۆکی فرانسی یۆژین فلاندن و چەند سەرچاوەیەکی دیکەی ئەملا و ئەولا وەچنگم خستوون و چەند لاپەڕەیەکم لێ ڕەش کردوونەتەوە زۆر بە هیوام ببێتە بناغەیەك بۆ زۆر کاری دیکە لە بارەی ئەحمەد پاشای بابانەوە کە شایەد ڕۆژێك لە ئەرشیفخانەکانی تورکیا و یەمەن بڕێك زانیاریمان لەوبارەیەوە وەگیر بکەوێ.

دواجار ماوەتە سەر ئەوەی بڵێم لە دوا لاپەرەی گۆواری *Journal Asiatique* کە گوتارەکەی خۆدزکۆی تێدا بڵاو کراوەتەوە نووسراوە (پاشماوەی لە ژمارەیەکی دادێ بڵاودەبێتەوە). ئەمە واتە ئەم باسە تەواو

---

* نووسینی کوردی بەم ئەلفبێ یەی ئێستە ئێمە پێی دەنووسین گەیشتۆتە ئاستێکی بەرز و لە هەموو ئەلفبێیەکانی دیکە جوانتر دەنگەکانی کوردی دەردەبڕێ. بەداخەوە ئەمڕۆ هەر بە نیازی سیاسی هەن دەیانەوێ بە خووتووخۆڕایی ئەلفبێی لاتینی بەسەر زمانی کوردی بسەپێنن کە ئەمە بەڕاستی هەقە زۆر بە توندی بەری لێبگیرێ. لە رووی زمانەوانییەوە ئەلفبێی لاتینی قەت ناتوانێ دەنگەکانی کوردی بەو شێوەیە دەربڕێ کە کورد خۆی گۆیان دەکات. ئەم دیاردەیەی بە لاتینی نووسینە ئەگەر بەمشێوەیە بڕوات زمانی کوردی لە ریشەوە هەڵدەکێشێ و دواجاریش نە دەبینە ئەوروپی و سەرباریش لە کولتووری ناوچەکەش دادەبڕێین.

نەبووە. من هەر بۆ بە شوێنداچوونی ئەم گوتارە هەموو ژمارەکانی دوایی گۆوارەکەم بەسەرکردنەوە، کەچی داخەکەم لە هیچ ژمارەیەکدا درێژەی ئەم گوتارەم بەرچاونەکەوت، هیوادارم درێژەی ئەم گوتارە مابێت و رۆژێك لە ئەرشیڤی خۆدزکۆدا بدۆزرێتەوە.

دوا وشە پێم خۆشە لەم دەرفەتەدا سوپاسی زۆری بنکەی ژین بکەم بۆ خەمخۆری و دەستپەنگینیان بۆ لە چاپدانی ئەم کتێبە و بە تایبەتیش سوپاسی زۆرم بۆ کاك رەفیق سالح و کاکە سدیق سالح کە سێبەری دلسۆزی و پەرۆشیان بۆ لە چاپدانی ئەم کتێبە سنووری بۆ نەبوو، لە دڵەوە سوپاسگوزاریانم و بە هیوام خودا نموونەیان هەر زۆربکات.

نەجاتی عەبدوڵلا

Nanterre- 28-09-2004

بنکەی ژین
www.zheen.org

زمانی پاشا و زمانی ڕەعیەت

چەند سەرنجێکی زمانەوانی لەسەر زمانی کوردی
(دیالێکتی سلێمانی)
بەپێی زانیارییەکانی ئەحمەد پاشای بابان و خۆدزکۆ

فەرهاد شاکەلی

وا پێ دەچێت زۆر دەمێک نییە خوێنەری کورد بەم وتارەی خۆدزکۆی زانیوە، دەنا دەبوو هەر زوو تەرجەمەی کوردی بکرایە، یان هەر نەبێ لە وتارێکدا لەسەر ناوەڕۆک و بایەخی شتێک بنووسرایە. من خۆم وا بزانم یەکەمین جار لە ڕێگەی لێکۆڵینەوەیەکی مامۆستا مەسعوود محەمەدەوە (١٩١٩-٢٠٠٢) زانیم کە وتارێکی ئاوەها لەسەر زمانی کوردی نووسراوە[٢]. هێندەیش من ئاگادار بم هەتا ئێستا نووسەری دیکەی کورد باسی نەکردووە. مامۆستا مەسعوود محەمەدیش ئەگەرچی بە شێوەیەکی زۆر زانستییانە لە لێکۆڵینەوەکەی خۆیدا (چەپکێک لە گوڵزاری نالی) سوودی لە زانیارییەکانی ناو وتارەکەی خۆدزکۆ وەرگرتووە، بەڵام باسی ئەوە ناکات ئەو وتارەی لە کوێ بەر چاو کەوتووە. مامۆستا بێجگە لەو زانیارییەی پێوەندی بە ژیانی نالییەوە هەیە، ئەوەیشی جەخت کردووە کە نالی کتێبێکی لەبارەی ڕێزمانی

www.zheen.org

[2] محەمەد، مەسعوود: چەپکێک لە گوڵزاری نالی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەغدا، ١٩٧٦.

عەرەبییەوە هەبووە. ساڵانێك دواتریش لە کتێبەکەی د.ن. مەکنزیدا (*Kurdish Dialect Studies*) ئەو کورتە سەرنجەم بینی کە لە سەر ئەم وتارە نووسیویەتی.[3]

لەم بیست و ئەوەندە ساڵەی ڕابوردوودا من کۆمەڵێ وتار و سەرچاوەی گرنگی زانستیم لەسەر زمانی کوردی و بابەتەکانی دیکەی سەر بە کوردەواری کۆ کردوونەوە (فۆتۆکۆپیم کردوون)، کە ڕەنگە تێکڕای بگاتە سێهەزار لاپەڕەیەك. بابەتەکانی لای من لە پلەی یەکەمدا بە زمانی ئینگلیزین. بەڵام هەمیشە ئەوەم لە دڵدا بوو کە وتارەکەی خۆدزکۆیشم دەست بکەوتایە، ئەگەرچی من زمانی فرانسی ناخوێنمەوە. کە هەشت نۆ ساڵێك لەمەوبەر کاك نەجاتی عەبدوڵڵا هات بۆ پاریس بۆ خوێندن و پێوەندیی پێوە کردم، هەر زوو هەستم کرد ئەم پیاوە لە زۆربەی (ئەوانی دیکە) جیاوازە. لە هەلێکدا داوام لێ کرد وتارەکەی خۆدزکۆم بۆ کۆپی بکات و دواتریش دام بە گوێیدا کە هەوڵێ بدات بیکاتە کوردی. وتی دەیکەم، بە مەرجێ تۆیش لە ڕووی زمانەوانییەوە پێیدا بچیتەوە. هەر زوویش ڕێك کەوتین.

خۆشبەختانە کاك نەجات لەو لاوانەیە کە بواری زانستی و بواری تۆژینەوەی خوی دەناسێت و دەزانێ خۆی بە چییەوە خەریك بکات. ئەو بە ڕادەی یەکەم خۆی بۆ مێژوو، ئەویش مێژووی کوردستان، تەرخان کردووە. لەبەر ئەوە کە ئەو ئێستا هاتووە ئەم وتارەی کردووە بە کوردی، ئەرکێکی نائاسان و بگرە ناخۆشیشی خستووەتە ئەستۆی خوی. وەك ئەوەیە داوا لە من بکرێ وتارێك لەسەر کشتوکاڵی کوردستان بکەمە کوردی، کە نایکەم. لەگەڵ ئەوەیشدا ئەنجامی کارەکەی هیی ئەوەیە کە پەسن بدرێت و بەرز بنرخێنرێت.

لێرەدا مەسەلە هەر ئەوە نییە تێکستێك لە فرانسییەوە بکرێتە کوردی. ئاڵۆزییەکە لە پێش هەموو شتێکدا لەوەوە دەست پێ دەکات کە بابەتی

www.zheen.org

---

[3] MacKenzie, D. N. : *Kurdish Dialect Studies*, Oxford University Press, London 1961.

وتارەکە زمانەوانییە و پێویستی بە کۆمەڵێ تێرم (زاراوە) هەیە کە هێشتا لە زمانی کوردیدا جێگەی خۆیان نەگرتووە. لە سەردەمی ئەمڕۆدا هەموو زانستەکان زاراوەی خۆیان هەیە و کە تۆ زاراوەی زانستێکی تایبەتت نەزانی، نایشتوانی لەو بوارەدا قسە بکەیت و بنووسیت. کۆسپی دووەم ئەو تێکست و ڕستە و دەستەواژە کوردییانەن کە لە وتارەکەدا بە کار هاتوون و سەرلەبەریشیان کەسێك ئامادەی کردوون و نووسیونی، ئەگەرچی خوێندەوارە بەڵام، نە زمانەوانە و نە نووسەر، بەڵکە سیاسەتمەدار و دەستەڵاتدارێکی سەردەمی خۆیەتی، مەبەستم ئەحمەد پاشای بابانە، کەئاگادەر (Informant)ی خۆدزکۆی نووسەری وتارەکەیە.

ئەلیکساندەر خۆدزکۆ، بە پێچەوانەی پاشاوە، زمانەوانە (لینگویست یا فیلۆلۆگیست) و کۆمەڵێ زمانی ڕۆژهەڵاتی و ڕۆژاواییش دەزانێت. ئەو ئەگەرچی یەك وشەیە کوردیی نەزانیوە، بەڵام لەبەر ئەوەی شارەزای پێکهاتەی زمانە، بە تایبەتی زمانانی ئێرانی، توانیویەتی زانیارییەکانی پاشای کوردی بابان لە چوارچێوەی زانستی زمانەوانیدا جێ بکاتەوە و بنەمای زانستییان لێوە هەڵێنجێ. لەگەڵ ئەوەیشدا وەك زانایەکی ڕاستەقینە خۆنزمگرانە پێ لەوە دەنێ کە شارەزای کوردی نییە و کارەکەی ناتەواویی تێدایە و بۆ کەسانی لە خۆی زاناتری بە جێ دەهێڵێت.

بایەخی ئەم گوتارەی خۆدزکۆ هەر ئەوە نییە کە وێنەیەکی ئەر سەردەمەی دیالێکتێکی زمانی کوردیمان پێشان دەدات و لە ڕووی مێژووی زمان و ڕێزمانەوە کۆمەڵێ زانیاریمان دەداتێ کە بۆ تێگەیشتنی ئەمڕۆی زمانی کوردی گرنکن. ئەم لایەنەمان هەر بە خوێندنەوەی وتارەکە بۆ دەردەکەوێت. بەڵام ئەمە تاکە وتار نییە لەم بوارەدا، چونکە پێش ئەم، چەند ڕۆژهەڵاتناسێکی دیکەیش لەسەر زمانی کوردییان نووسیوە، ئەگەرچی ئەوان لەسەر دیالێکتەکانی تریان نووسیوە، بە تایبەت دیالێکتەکانی کرمانجیی باکوور، و ئەم لەسەر بەشەدیالێکتی بابان (یا سلێمانی) کاری کردووە. بایەخی وتارەکە، لە پاڵ

مێژووی ڕێزماندا، ئەوەیە کە بە هۆی تێکستەکانەوە، کە وا دیارە خۆدزکۆ هەمیشە پێی لەسەر ئەوە داگرتووە کە ئەحمەد پاشا بە نووسین بیداتێ، کۆمەڵێ وشە و دەربڕینمان بۆ ماوەتەوە کە هەندێکیان ئەمڕۆ، لەو بەشە دیالێکتەدا، هەر نەماون. بێجگە لەمانەیش لێرە و لەوێی وتارەکەدا هەندێ زانیاریی لاوەکیمان دەست دەکەون کە بۆ مێژووی ئەدەبی و سیاسی و کۆمەڵایەتیی کوردستان، بەتایبەت کوردستانی خواروو، گرنگن. هەر بۆ نموونە دەبینین ئەو تۆزە زانیارییەی لەسەر (نالی)ی شاعیر چەندە کەڵکی هەبووە بۆ ئەو لێکۆڵینەوە نایاب و دەگمەنەی کاتی خۆی مامۆستا مەسعوود محەمەد بڵاوی کردەوە.

خۆدزکۆ لە کات و سەردەمێکدا خەریکی ئامادەکردنی ئەم نووسینە بووە کە لە زۆر جێگەی دیکەی ئەورووپایش، زانایان و ڕۆژهەڵاتناسەکان هەوڵی ناسینی کورد و وڵاتەکەیان و زمانەکەیانیان داوە. خۆیشی لە پێشەکییەکەیدا ئەمە باس دەکات. دیارە ئەو کاتە ڕۆژهەڵاتناسەکانی ڕووسیا زۆر چالاک بوون و بە هۆی نزیکییەوە لە دەوڵەتی عوسمانییەوە دەرفەتی باشیان هەبووە لەسەر کورد لێکۆڵینەوە ئەنجام بدەن. هاندەری ئەو کارەیشیان هەر تەنیا خواستی زانستی یا کورددۆستی نەبووە، بەڵکە بەرژەوەندییە سیاسی و عەسکەری و ئابوورییەکانی ئیمپراتۆرییەتی قەیسەریی ڕووسیایش ئەوەی پێویست بووە. ڕۆژهەڵاتناسانی ڕۆژاوایش هەر زوو کەوتنە خۆیان و چوونە ناوچەکانی کوردستان و دەستیان بە لێکۆڵینەوە کرد. ئەمانیش نوێنەری نارەسمیی بەرژەوەندیی کۆلۆنیالیستانەی وڵاتانی ئەورووپای ڕۆژاوا بوون. هاوکات لەگەڵ ئەمان و پێش ئەمانیش میسیۆنێرەکان لە کوردستان بوون و لە پاڵ کاری بە ناو (زانستیدا) خەریکی بڵاوکردنەوەی دینی مەسیحییەت بوون و ڕێگەیشیان بۆ کۆلۆنیالیستەکان خۆش دەکرد. من بەرهەمی دیکەی خۆدزکۆم بەرچاو نەکەوتووە، بەلام بەپێی قسەکانی پێشەکیی ئەم وتارە وا هەست دەکەم تا ڕادەیەک کوردی خۆش ویستبێت و هەوڵی دابێت بەرگرییەک لە زمانی کوردی بکات. لەناو ڕۆژهەڵاتناس و کوردناسەکاندا جاروبار وا هەڵکەوتووە کە

www.zhen.org

کەسـێکیان بڕێـك هـاودەردیی لـە گـەڵ کـورددا هـەبووە و شـێوەی هەسـتێکی بەزەییئامێزی لا دروست بووە و دوو قسەی چاکیشی کردووە کە بە کەڵکی کورد بێت. ئەم هاودەردییە و ئەم هەڵوێستی جاروبار دۆستایەتییە هەرگیز ئەو ڕاستییە ناشێرێتەوە کە ئەوان بەشێك بوونە لە هەڵمەتی داگیرکارانەی کۆلۆنیالیستان (و دواتر ئیمپەریالیستان) و بە کارە زانستییەکانیان ڕێگەی ناسینی ڕۆژهەلاتیان بۆ دەسەلاتی سیاسی و ئابووری و عەسکەریی ڕۆژاوا خۆش کردووە.

چەند تێبینییەك لەسەر تێکستە کوردییەکە و بنەما ڕێزمانییەکان

یەك: ڕێزمان (و فۆنۆلۆگی)

<> لەمێ: ئاوەڵکارێکە بە مەعنای (لێرە) بە کار هێنراوە. کە ئێمە بیر لەوە بکەینەوە (لەوێ) واتە (لە ئەو جێگەیە)، کەواتە (لەمێ) یش واتە (لە ئەم جێگەیە). من وای بۆ دەچم (ێ)ی هەردوو وشەکە شێوەی سواو یا کورتکراوەی (جێ) بێت.، واتە (لە ئەو جێ) سوابێت و بووبێتە (لە ئەوێ \لەوێ)، هەروەهایش (لە ئەم جێ \ لە ئەمێ \لەمێ). شایانی باسە کە لە هەندێ بەشی ناوچەی گەرمیان ئێستاکەیش زۆر بە ئاسایی (لەمێ) لە باتیی (لێرە) بە کار دەبرێت. دیارە لە سەردەمی دەستەلاتی بابانەکاندا (لەمێ) بە کار هێنراوە. شاعیری گەورەی کورد (نالی)، کە خۆی هاودەمی ئەحمەد پاشای بابان بووە، وشەکەی لە شیعرێکدا بە کار بردووە، کە دەڵێ:

بە کوێری دوور لە (نووری) مایەوە (نالی) لەمێ، یا ڕەب!
فویووضی تۆزی ڕێگەی کوحلی چاوی ئەشکباری بێ [٤]

www.zheen.org

[4] مودەڕیس، مەلا عەبدولکەریم و فاتح عبد الکریم: دیوانی نالی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەغدا، ١٩٧٦، ل٦٣٧.

بەلاّم شاعیری گەورەی کورد (مەحوی)یش، کە نزیکەی سی ساڵ دوای نالی لە دایك بووە و لە دەیەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا کۆچی کردووە، ئەویش وشەکەی بە کار هێناوە و لە شیعرێکدا دەڵێ:

وەکوو ڕۆژ ئەو مەهە لەو دوورە دەرکەوت
لەمێوە ئەشك و ئاهی ئێمە سەرکەوت[5]

<> کن: بە مەعنای (لا) یا (تەنیشت، نزیك). لە زۆر ناوچەی کوردستاندا بە کار دەبرێت بەلاّم لە سلێمانی، کەرکووك و گەرمیان نەماوە. لە کرمانجیی ژووروودا بە شێوەی (نك) دەگوترێت و لە گەڵ وشەی دیکەی وەك (جەم، ڕەخ، دەڤ) هاوواتایە. دەبێ لە سەردەمی بابانەکاندا و تا سەرەتای سەدەی بیستەمیش بەکارهێنانی لەو ناوچانەیشدا ئاسایی بووبێت. (نالی) دەڵێ:

لە کن تۆ خار و خەس گوڵزارە بێ من
لە کن من خەرمەنی گوڵ خارە بێ تۆ[6]

مەحوی دەڵێ:

کە من دڵ پڕ کەدەرم و لێڵە عەیشم
لە کن من بەس بکەن باسی صەفا، بەس[7]

شێخ ڕەزای تاڵەبانی (ی کەرکووکی) دەڵێ

تف لە کوز دایکی لەلای خۆی کوڕی هێناوەتە دەر
گوو بە ڕیش بابی لە کن خۆی ئەمیش ئەولادی هەیە
.....

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

[5] مودەڕیس، مەلا عەبدولکەریم و فاتح عبد الکریم: دیوانی مەحوی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەغدا ١٩٧٧، ل:٨٧.

[6] مودەڕیس، مەلا عەبدولکەریم و فاتح عبد الکریم: دیوانی نالی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەغدا ١٩٧٦، ل ٣٨٢.

[7] مودەڕیس، مەلا عەبدولکەریم و فاتح عبد الکریم: دیوانی مەحوی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەغدا ١٩٧٧، ل: ١٤٦، هەروەها لاپەڕەکانی ٢٢٣، ١٥٢، ١٢٥.

من لە کەرکووکەوە دێنێتە کن ئەم قەحپەژنە

لە گەڵم خەسمە فەلەك نییەتی بێدادی هەیە[8]

<> لـە....دە: ئەحمـەد پاشا لـە قسەکانیدا لـە دوای پریپۆزیسیۆنی (لـە)وە، پۆستپۆزیسیۆنی (دە)ی بە کار هێناوە. خۆدزکۆیش ئەوە جەخت دەکات کە پۆستپۆزیسیۆنی (دە) بە دوای (لـە)دا دێت. باوەڕ ناکەم مەسەلەکە ئەوە بێت پاشا وشەکەی خراپ گۆ کردبێت، چونکە لـە هـەموو جێگەیەکدا ئەمە دووبارە دەبێتـەوە و هـەروەها ئـەوەیش دەزانـین کـە پاشـا زۆربـەی ڕسـتەکانی بـە نووسـینیش داوە بـە خۆدزکـۆ. لـە کـوردیی ئـەمڕۆدا پۆستپۆزیـسیۆنی (دا) جێگـەی (دە)ی گرتووەتـەوە. سـەرنجڕاکێش ئەوەیـە ئـەم بـارە لـە کـوردیی ژووروودا ڕێـك بـە پێـچەوانەوە ڕووی داوە. لـە تێکـستە کلاسـیکییەکانی کرمانجیدا (مەلای جەزیری، خانی) پۆستپۆزیسیۆنی (دا) بە کار هێنـراوە. لـە ڕۆژنامـەکانی (کوردستان ١٨٩٨) و (ژین ١٩١٩-١٩١٨)یشدا دیسان بە زۆری هەر (دا) دەنووسرێت، کەچی لە دەرچوونی مانگنامـەی (هاوار، ١٩٣٣)ەوە لـە کرمانجیـدا تـا ڕادەیـەکی زۆر (دە) جێگـەی (دا)ی گرتۆتـەوە. کوردیزانـانی کوردستانی موکریان زۆر جەخت لەسەر ئەوە دکەن کە ئەو پریپۆزیسیۆنەی بۆ دۆخـی لۆکـاتیڤ (Locative) بـە کـار دەبرێـت (دە)یـە نـەك (لـە)، بـەڵام لـە سـلێمانی (هـەروەهایش بەشـی زۆری کوردسـتانی باشـوور و ڕۆژهـەڵات) پۆستپۆزیـسیۆنی (لـە) بـە کـار دەبرێـت. لـە کرمـانجیی سـەروودا (د:di) دەگوترێت و دەنووسرێت.

<> یەك: ڕاناوی هەردوولایی (Reciprocal pronoun)، لە زمانی ئەمڕۆدا زیاتر بە شێوەی (یەکتر، یەکتری، یەکدی) بە کار دەبرێت، ئەگەرچی لە هەندێ ناوچە (بۆ

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

[8] مستەفا، شوکور: دیوانی شێخ ڕەزای تاڵەبانی، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر ٢٠٠٠، لاپەڕە.٩٧، ٩٨. بەڵام لێرەدا دەبێ ڕەچاوی ئەوە بکەین کە شێخ ڕەزا وشەکەی وەك جۆرە ڕەوانبێژییەك (Rhetoric) بە کار بردووە، چونکە ئەو باسی (مام غەفوور)ی دەکات و مامیشی (کۆیی) بووە و لە کۆیە، ئەوسایش و ئێستایش، بەکارهێنانی ئاساییە.

نموونە گەرمیان) هێشتایش (یەك) لە کاردایە؛ (تۆ منت خۆشدەوێ، منیش تۆم خۆش دەوێ ، ئێمە یەکمان/ یەکترمان/ یەکتریمان/ یەکدیمان خۆش دەوێ). ئەحمەد پاشا (یەك)ی بە کار بردووە (یەك بە یەك دەڕێن و یەك بانگ دەکەن...).

<> دۆخی (ئۆبلیك): لە کۆمەڵێك زماندا هەبوونی دۆخی ئۆبلیك{ چەماوە} (کاسووسی ئۆبلیك) دیاردەیەکی ئاساییە. لە ئەمڕۆی زمانی کوردیدا دۆخی ئۆبلیك لە بەشی کرمانجیی سەروودا بە تەواوی پێڕۆ دەکرێت. هەبوونی ئۆبلیك لە کرمانجیدا بە یەکگرتنی دوو هۆ دروست دەبێت: گێنوس و دۆخەکانی ناکارا. لە ڕاستیدا لە کرمانجیدا ناو (Substantive) لە دوو دۆخی کارا و بانگکردن (Vocative) بەولاوە، هەموو دۆخەکانی دیکە بە ئۆبلیك دادەنرێت. من لە ئەنجامی کارکردنێکی چڕوپڕدا لەسەر کرمانجیی باکوور، گەیشتوومەتە ئەو باوەڕەی دۆخی ئۆبلیك لە کرمانجیی باکووریشدا تا ڕادەیەك لاواز بووە، بەڵام ئەمە تەنیا زایەندی نێر (Masculine) دەگرێتەوە، دەنا کە ناوی مێ (Feminine) دەبێتە بەرکاری ڕاستەوخۆ، ناڕاستەوخۆ یا ئیزافە، دیسان هەر بە شێوەی ئۆبلیك گەردان دەکرێت. وا دیارە دۆخی ئۆبلیك لە دیالێکتەکانی خوارووی زمانی کوردییشدا لە سەردەمێکدا هەبووبێت، بەڵام لە ماوەی سەد ساڵی ڕابوردوودا وردە وردە ون بووە. ئەم لەناوچوونەی دۆخی ئۆبلیك ئەنجامێکی ڕاستەوخۆی لەناوچوونی، یا کزبوونی ڕۆڵی، گێنوسە لە کوردیی خوارروودا. لە بەشەدیالێکتی موکریانیدا شوێنەوارێکی کەمی ئۆبلیك ماوە، بەڵام لەبەر ئەوەی ڕۆڵی گێنوس لەوێیش نەماوە، بەکارهێنانی ئەو دۆخە بەپێی بنەمایەکی ڕێکوپێکی زمانەوانی بە کار ناهێنرێت. مامۆستا هێمن (١٩٨٦-١٩٢١) پێی وا بوو ئەو شێوە بەکارهێنانە دەبێ بە تەواوی وازی لێ بهێنرێت.

لە تێکستەکانی خۆدزکۆدا دۆخی ئۆبلیك بە شێوەیەکی سیستەماتیك دەردەکەوێت. ئەمە ئەوە پێشان دەدات لەو سەردەمەدا دۆخی ئۆبلیك هەبووە، چونکە ئەحمەد پاشا لە هەموو قسە و ڕستەکانیدا پێڕۆیی کردووە. لەم ڕووەوە من دوو سەرنجم لا دروست بوون: <یەك>: ئۆبلیك لە قسەکانی پاشادا

تیکەی ژین
www.zheen.org

هیچ پێوەندییەکی بە زایەند (گێنوس)ەوە نییە.، <دوو>: دۆخی ئۆبلیك هەر دۆخی بەرکاری ڕاستەوخۆ (Accusative) یە، نەك دۆخەکانی دیکەی وەك بەرکاری ناڕاستەوخۆ (Dative) یا (Ablative) و (Genitive). خۆدزکۆ لە ڕوونکردنەوەی ئەم باسەدا تەنیا بەوە خۆی پەڕاندووەتەوە کە (دۆخی بەرکارێتی acusatif لە ڕێگەی (ی) کۆتایی دروست دەبیٚ..) (بنەمای ٩ لە بەشی–ناو–). ئەم باسە هەڵدەگریٚ قسەی زۆرتری لەسەر بکرێت.

<> پاشگر (سوفیکس)ی (–ەوە): خۆدزکۆ لە کاتی گەردانکردنی هەندیٚ کرداردا لەوە سەری سووڕ ماوە کە دەبیٚ (کردەوە، بکەوە، دەکەیەوە) لە کوێوە هاتبێتن و بنەمای دروستبوونیان چی بێت. ڕاستییەکەی ئەم پاشگرە ڕۆڵێکی یەکجار گرنگ و گەورەی بینیوە و دەبینیٚ بۆ دەوڵەمەندکردنی زمانی کوردی. بەشێك لە کردار و ناوە کوردییەکان بە پێوەلکاندنی پاشگری (–ەوە) واتایەکی تازە وەردەگرن. تەنانەت ئەمڕۆیش ئێمە دەتوانین بۆ دروستکردنی وشە و چەمکی تازە سوود لەم پاشگرە وەربگرین.

<> پێشگری دە (ئە)ی کردار: هێندەی من ئاگادار بم لە هەموو زمانی کوردیدا تەنیا شێوەی قسەکردنی ناوچەکانی سلێمانی، گەرمیان و سنە و ئاخێوەرانی بەشە دیالێکتی (فەیلی)ن کە لە بنەمای بەکارهێنانی (دە) لایان داوە، دەنا هەموو زاراواکانی دیکەی کوردی پێشگری کرداری (دە، د، ت) بە کار دەبەن. مامۆستا تۆفیق وەهبی (١٨٩٤–١٩٨٤) بەم پێشگرە دەڵیٚ (پیتەقاڵبی)، د. ن. مەکنزی پێی دەڵیٚ (Modal affixes)، یان هەر تەنیا پێشگر (Prefix).

لە بەشەدیالێکتی سلێمانیدا ئەم بەکارهێنانی (ئە) یە دیاردەیەکی تازەیە و پێم وایە لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا پەیدا بووە، چونکە شاعیر و نووسەرانی کلاسیکی سەدەی نۆزدەیەم هەموو (دە)یان بە کار هێناوە. تۆفیق وەهبی دەڵیٚ لەبەر ئەوەی سەعید صدقی لە حەفتاکانی سەدەی نۆزدەمدا چووەتە بەر خوێندن لە مزگەوتەکانی سلێمانیدا، تەنانەت لەو ڕێزمانەیشدا کە ساڵی (١٩٢٨) بڵاوی کردووەتەوە هەمیشە (دە)ی بە کار هانیوە و دەبیٚ (ئە)ی بە گۆڕینێکی عامی

www.zheen.org

زانیبیٚ[9]. نالی، سالم و مەحوی لە شیعرەکانیاندا (دە)یان بە کار بردووە. مەولانا خالیدی شارەزووریی نەقشبەندی (١٨٢٧-١٧٧٩) لە عەقیدەنامەکەی خۆیدا (دە)ی بە کار هێناوە[10]. هەروەهایش شێخ حوسەینی قازی (١٨٦٨-١٧٩٠). مامۆستا وەهبی پێی وایە (ئە) لەژێر تاوی بەشەدیالێکتی ئەردەڵان و جافیی شارەزووریدا هاتووەتە ناو زمانی قسەکردنی شاری سلێمانییەوە. لە زمانی ئەدەبیی ستانداردی کوردیدا لە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی بیستەمەوە (دە) وەك پێشگری کردار، بۆ بنیاتنانی کرداری ڕانەبوردووی سادەی ئاگادەر و ڕابوردووی نارەبەق (بەپێی دەربڕینی مامۆستا وەهبی!) جێگەی گرتووە و تا ڕادەیەکی باش چەسپیوە و بەنزیکەوە هەموو نووسەرانی کورد بە کاری دەهێنن. بەڵام لە زمانی ڕۆژانەی قسەکردندا دیارە خەڵکی گەرمیان (بە کەرکووکیشەوە) و سلێمانی و ئەردەڵان هێشتا هەر (ئە) دەڵێن.

<> ئەز: ڕاناوی کەسی یەکەمی تاك لە دۆخی کارییدا هەندیٚ جار (ئەز) بە کار هێنراوە. لەم بارەیەوە پێشتریش شت نووسراوە. ڕەگوڕیشەی (ئەز) لە زمانی کوردی و زمانە ئێرانییەکاندا زۆر کۆنە. لە فارسیی کۆندا (فارسی باستانی Old Persian) بە شێوەی (ئەدەم) و لە ئاڤێستادا بە شێوەی (ئەزم) هاتووە. لە فۆلکلۆری کوردیدا پەندێك هەیە دەڵیٚ (ئەگەر زانیت ئەزم، ئەگەر نەتزانی دزم). (ئەز) لە چەند شیعری نالیدا هەیە.

لە کرمانجیی سەروودا بنەماکانی بەکارهێنانی (ئەز و من) زۆر ڕێکوپێکن و جێی خۆیان گرتووە. هەندیٚ لە نووسەرانی کوردی باشوور و ڕۆژهەڵات لەم ساڵانەی دواییدا دەیانەویٚ (ئەز) بخەنە ناو نووسینەکانیانەوە. بەڵام زۆر بە شێوەیەکی هەڵە و نەزانانە ئەم کارە دەکەن. بنەمای ڕێزمانیی ئەم دوو ڕاناوە دەکریٚ بەم جۆرە کورت

www.zheen.org

---

9 وەهبی، تۆفیق: ئەسڵی پیتەقاڵبی (ئە)ی شێوەی سلێمانی، گۆڤاری کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەرگی یەکەم، بەشی یەکەم، ١٩٧٣، ل:٣٤-٩.

10 مەلا کەریم، محەمەد: عەقیدەی کوردیی مەولانا خالیدی نەقشبەندی، گۆڤاری کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەرگی هەشتەم، ١٩٨١، ل: ٢٢٢-١٩٩.

بکرێتەوە: کرداری ڕانەبوردوو، تێپەڕ بێت یا تێنەپەڕ، ڕاناوی بکەری (ئەز) دەبێت: ئەز دەنووسم، دەڵێم، دەبینم= ئەز دەچم، دێم، دەخەوم... بۆ کردارەکانی ڕێژەی ڕابوردوو، تەنیا کرداری تێنەپەڕ (ئەز) وەردەگریت: ئەز هاتم، چووم، ڕاوەستام، خەوتم..هتد، بەلاّم : من نووسیم (نڤیسی)، وتم (گۆت)، خواردم (خوار)، پرسیم (پرسی)...هتد. هەروەها کاتێ ڕاناوی کەسی یەکەمی تاك لە دۆخی (ئۆبلیك)دا دێت، دەبێ (من) بێت نەك (ئەز): ماڵی من، براکەی من، بۆ من، لە منەوە، لە مندا، ئەو من دەناسێت...هتد. مامۆستا تۆفیق وەهبی پێی وایە لە دەستدانی (ئەز) لە کوردیی خوارووودا هەڵەیەکی گەورە بووە و لەژێر کارکردی ئەردەڵانی–جافیدا ڕووی داوە.(ئەمە غەڵەتێکی گەورە بوو لە چاو سرشتی ئەسڵی زمانی کوردیدا. دیارە زمانەکەمان دەمێکی زۆر نییە کە (ئەز)ی فەرامۆش کردووە. میستەر ڕیچ لە ساڵی ١٨٢٠ دا لە سلێمانی گۆرانییێکی بیستووە کە تێیدا ڕستەی– ئەز دەناڵم– هەبووە) [11]

<> ڵ > ر: یەکێك لە نیشانە هەرە دیار و جیاوازیدانەرەکانی نێوان بەشەدیالێکتەکانی ناوچەی سۆران و بابان، لە ڕووی فۆنەتیکییەوە، ڕەنگە ئەو دوو فۆنێمەی ڵ= ر بێت. بەشێکی زۆری ئەو وشانەی لە ناوچەی بابان فۆنێمی (ڵ)یان تێدایە، لە سۆران (ڵ) ەکە بە (ر) بێژ دەکرێت.

لە تێکستەکانی ئەحمەد پاشای باباندا، ئەم فۆنێمە بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێش بەپێی فۆنەتیکی ناوچەی سۆران بێژ کراوە، واتە زۆربەی ئەو وشانەی ئەمڕۆ لەسلێمانی و گەرمیان و موکریان و بەشەدیالێکتەکانی کوردیی نێوەڕاست (بێجگە لە سۆران) فۆنێمی (ڵ)یان تێدایە، ئەو بە شێوەی (ر) بێژی کردوون: بڵێ>بڕێ، خەڵووز>خەروز، ئەمساڵ>ئەمسار، هەلاّمەت>هەرامەت، کوتاڵ>کوتار، پەشتەماڵ>پەشتەمار، لەگەڵ>لەگەر، ساڵێك>سارەك، ماڵەوە>مارەوە، حاڵ>حار، حاسڵ>حاسر. ڕاستییەکەی ئەگەر ئەمە تەنیا یەك دوو جار ڕووی بدایە، وامان دادەنا کە خۆدزکۆ لە گواستنەوەدا هەڵەی کردبێت، بەلاّم لەبەر ئەوەی لە بەشی هەرە زۆری تێکستەکەدا ئەمە دووبارە و چەند بارە دەبێتەوە، دەگەینە ئەو باوەڕەی کە

[11] وەهبی: هەر ئەو سەرچاوەیە.

پاشا هەر وا قسەی کردووە. بەڵام پرسیارێکی گرنگ ئەمەیە: ئایا ئەمە جیاوازیی نێوان زمانی پاشا و ڕەعییەتە؟ ئایا خەڵکی شارەکەیش ئەو کاتە هەر وا قسەیان کرووە، یا ئەمە تەنیا شێوەی ئاخاوتنی پاشایە؟ من خۆم گوێم لێ بووە کەسێکی سەر بە بنەماڵەی بابان (نەوەی ئەمڕۆ) کە قسەی کردووە هەندێ جار ئەو فۆنێمی (ڵ)–ەی گۆڕیوە و کردوویەتی بە (ڕ). ئەگەر باشم لە بیر مابێت، بەتایبەت بۆ (لەگەڵ) دەیگوت (لەگەڕ). مەکەنزی لە کتێبەکەی خۆیدا سەرنجێکی لەم بارەیەوە نووسیوە، دەڵێ: ئەوەی کە (پاشا) زۆر جار، بەڵام هەمیشە نا، (ڵ) وەك (ڕ) بێژ دەکات، دەکرێ وا لێك بدرێتەوە کە تایبەتێتییەکی ئەریستۆکراتییانەیە. یان شێوەیەکی ناسلێمانییانەیە، کە زەحمەتە شێوەیەکی کۆنی زاراوەکە بێت[12].

<> د >ت: لە دوو جێگەدا دەنگی (د) گۆڕاوە و کراوە بە (ت): کرد (کرت)، نامەرد (نامەرت). لەوەیە ئەمە هەر هەڵەیەکی ئاسایی بێت کە پاشا لە کاتی نووسیندا کردبێتی، یا خۆدزکۆ بەهەڵە گواستوویەتییەوە.

<> بەشێك لەو بنەما ڕێزمانییانەی خۆدزکۆ لە وتارەکەیدا پێشکەشی کردوون، لەگەڵ ڕاستییەکانی زمانی کوردیدا ناگونجێن. ڕەنگە ئێمە بتوانین لەم لایەنە بگەین و وای پاساو بدەین کە کابرا زمانەکەی نەزانیوە و کارەکەی لە جێگەی قسەپێکردنی زمانەکە، کوردستان، ئەنجام نەداوە. بەڵام هەندێ لە ئەنجامگرییەکانیشی هێندە نازانستییانەن کە بۆ کەسێکی شارەزای زمانەوانی ناکرێ بکەوێتە هەڵەی لەو جۆرەوە (نوختەی ١٦ و ٢٣ و ٣٥ی بەشی ناو). هەڵەیەکی زۆر ئاشکرای خۆدزکۆ بەکارهێنانی، یا تێکەڵکردنی، تێرمە ڕێزمانییەکانە. ئەو لە گەلێ جێگەی وتارەکەیدا کە دێت کرداری فەرمان/ ئەمر (Imperative) باس دەکات، نموونەکانی هیی فەرمان نین، بەڵکو هیی ڕانەبردووی خوازیارین (Present subjunctive)، کە مامۆستا وەهبی ناوی دەنێ (موزاریعی پەیڕەوی). ئەم دوو ڕێژەیەی کردار دوو شتی جیاوازن. باوەڕ ناکەم خۆدزکۆ نەیتوانیبێت پاشا حاڵی بکات، بە تورکی و بە فارسی، و لێی

www.zheen.org

12 MacKenzie, op. cit, P; xix

بپرسێت کە کورد ئەم کردارە چۆن دەڵێن و چۆنی بە کار دەهێنن. هەروەك دەبێ پاشایش توانیبێتی بە ئاسانی بۆی ڕوون بکاتەوە. هەڵەکردن بە تایبەت لەم نوختەیەدا سەیر دێتە پێش چاو، لەبەر هۆیەکی ئاسان؛ ڕیژەکانی دیکەی کردار دەکرێ بۆ شەش کەس گەردان بکرێن، بەڵام فەرمان تەنیا بۆ دوو کەس گەردان دەکرێت: کەسی دووەمی تاك و کەسی دووەمی کۆ.

دوو: وشە و دەستەواژە

<> بیدمشك: ئەحمەد پاشا لە جێگەیەکدا باسی خواردنەوەی شەربەتی (بیدمشك) دەکات، کە وا پێ دەچێت ئەو سەردەمە خواردنەوەیەکی باو بووبێت و لە کەبابخانە و چێشتخانەکان لە گەڵ نان و خۆراکدا دانرابێت. دیارە وشەکە بەو شێوەیەی پاشا نووسیویەتی فارسییە. فارس پێ دەڵێ (بیدمێشك =بیدمشك). گیوی موکریانی پێی دەڵێ (بێ مشك> بیرمشك) و وای لێك دەداتەوە: دارێکە وە دارەبی دەچێ، ئارەقی گوڵە بۆنخۆشەکانی دەگیرێ وە لەویش شەربەتی دروست دەکەن[13]. مامۆستا هەژاریش پێی دەڵێ (بیمیشك) و لە ڕوونکردنەوەدا دەڵێ: جۆرێ بییە گوڵی سپی و بۆنخۆش دەکا[14].

<> جموشگەه: پاشا ئەم وشەیەی بەرانبەر (جمگە یا جومگە)ی ئەمڕۆی کوردی بە کار بردووە. شایانی سەرنجدانە کە وا پێ دەچێ لە (جنبشگە یا جنبشگاه)ی فارسییەوە هاتبێت و ئەم هەموو گۆڕانەی بەسەردا هاتبێت، ئەگەرچی لە فارسیی ئەمڕۆدا وشەیەکی وەها هەر نییە. (جنبشگە) واتە جێگەی سووڕانەوە و بزووتن. دیارە جمگە یا جومگەیش ئەو جێگەیەیە کە دوو ئێسك (ئێسقان) بە یەك دەگەن و بە هۆی پارچەیەك کرتێنکەوە کە دەکەوێتە نێوانیان دەتوانن بسووڕێنەوە و ببزوون.

www.zheen.org

---

[13] موکریانی، گیو: کوردستان، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر ١٩٩٩.

[14] هەژار: هەنبانەبۆرینە، فرهنگ کردی–فارسی، سروش، تهران ١٣٦٩.

<> دیوانخانـه: شـێوەی بـاوی لـە کـوردیی ئـەمڕۆدا (دیوەخـان)ە. شـێوەی دیکەیشی هەیە وەك (دیوان، دیواخان، دیواخانە، دیوەخانە).

<> گـزنگ: بەڕاسـتی مـن پـێم وا بـوو ئـەم وشـەیە لـە زمـانی کوردیـدا نوێیـە و ڕەنگە ئەم چل پەنجا ساڵەی دوایی پەیدا بووبێت.

<> داخسـتن: بـە مـەعنای پانکردنـەوە، بڵاوکردنـەوە و دانـانی شـتێك لـە سـەر زەوی (سفرە، حەسیر، دۆشەك، قاڵی و هتد). ئەمڕۆ زیاتر دەگوترێ (ڕاخستن). لـە ناوچـەی گـەرمیان تـا سـی سـاڵ لەمەوبـەر هـەر دەگـوترا (داخسـتن) نـەك (ڕاخستن). نـازانم ئێسـتایش وا دەڵـێن یـا نـە. پێشگری (دا) کـە یەکێکـە لـەو پێشگرانەی بە هاوکاریی کردارێکی سادە، کرداری لێکدراو (Compound verb) دروست دەکات، بە ڕادەی یەکەم بزووتنەوەیەك دەگەیێنێ لە سەرەوە بۆ خوارەوە، لە بەرزییەوە بو نزمی.

<> چشت: لە کوردیی ئەمڕۆدا بە زۆری دەگوترێ (شت). هەر ئەم شێوەیەیش بۆتـە بەشـێك لـە تێرمـی (شـتومەك) کـە لـە ناوچـەی سـۆران کـورت کراوەتـەوە و بووەتـە (شمـەك). لـە ناوچـەی گـەرمیان جـاران دەگـوترا (چـت). لـە بادینـانی و کرمانجیدا دەگوترێ (تشت).

<> یـەملك (یـەملیك): وشـەیەکی تورکییـە بـە مـەعنای (نـان، خـۆراك، خـواردن، شێو، شیو، چێشت).

<> سـفرە، بریـانی، پـلاو: کۆمەڵـە تێرمێکـی گـرنگن لـە بـواری نـانخواردن و میوانداری و کەیف و ڕابواردن و سەیراندا.

<> چاوەش (یا چاووش): شمشێربەدەست، پاسـەوان، نامەبـەر، مۆسـیقاژەنی کۆشکی پاشا. لەم تێکستەدا هەر لە باتیی خزمەتکار بە کار هاتووە.

<> کیلەرچی (وشەیەکی تورکیی عوسمانییە): کیلەر یا کیلار، ئەنبار، عەمار یـا عـەمبار: جێـی هـەڵگرتن و پاراسـتنی خواردەمـەنی و ئازووخـە. کیلەرچـی: خزمـەتکار، نۆکـەر، بـەڵام زیـاتر بـۆ سـەرۆکی خزمـەتکارانی کۆشـك دەگـوترێ، بەتایبەت ئەوەی کە بەرپرسی ئامادەکردنی خوان و خواردنەوەیە.

<> دراو: وا بـاوه كـه دەبـیٚ لـه (دراخمـا)ی یۆنانییـەوە، و لـه ڕێگـەی زمـانی عەرەبییـەوە، هاتبێتـه نـاو زمـانی كوردییـەوە (دراخمـا>درهـەم>درەم>دراو یـا دراڤ). وشەی درهەم له قورئانی پیرۆزدا هەیە: (وشروه بثمن بخس دراهم معدودة وكانوا فية من الزاهدین) سوورەتی یووسوف، ئایەتی بیستەم.

<> مانهەڵگرتن: له كوردیی ئەمڕۆییدا دەڵێین (مانگرتن) و ئەمەیش چەمكێكی زیـاتر سیاسـیی هەیـه كـه بەرانبـەر (اضــراب)ی عـەرەبی و (Strike)ی ئەوروپایی به كار دەهێنرێت. وا پـیٚ دەچێت لـه سـەردەمی بابانەكاندا وترابیٚ (مانهـەڵگرتن)، كـه دەكـریٚ لەگـەڵ (ڕقهـەڵگرتن) بـەراورد بكرێـت. لـه ناوچـەی گەرمیان كاتی خۆی وشەكه تەنیا بۆ ئاژەڵ دەگوترا نەك بۆ مرۆڤ؛ بۆ نموونـه دەیانگوت: ئەو وڵاخه مانی گرتووه. ئاوەڵواتایەكی (مانگرتن) هەر لـه گـەرمیان (سـینكردن) بـوو، دەگـوترا: وڵاخەكـه سـینی كـردووه. لـەم تێكـستەی ئەحمـەد پاشایشدا وشەكه له باسی بەرازدا به كار هاتووه.

<> وشەی سەیر: له تێكستەكەی خۆدزكۆدا (كه له ڕاستیدا قسه و نووسـینی ئەحمەد پاشای بابانه) هەندیٚ وشەی سەیر و واتانەدار هەن كه نازانم له كوێوه هـاتوون و لـه ڕووی ئێتیمۆلۆگییـەوە ڕەگوڕیـشەیان دەگاتـه كـویٚ. دوور نییـه خۆدزكۆ لـه نووسینەوە و گواستنەوەی تێكستەكەدا هەڵـەی كردبێـت، چونكه دەیان هەڵەی دیكەیش هەن. پاشا له جێی (ئاسك) دەڵیٚ (ڕەنـی) كه ، هێنـدەی من ئاگادار بم، خزمایەتیی لەگەڵ هیچ زمانێكدا نییه. د.ن. مەكنزی- یـش هـەر ئەم وشەیەی پیٚ سەیر بووه. وشـەیەكی سـەیری دیكه (داغبیٚ)یه كه مەبەست، بـه قسەی پاشـا و خۆدزكـۆ، چـۆلەكەیه. مـن بـه دووری نـازانم ئەحمـەد پاشـا (دەعبا)ی وتبیٚ (یا نووسیبیٚ) و خۆدزكۆ به هەڵه تۆماری كردبێت.

سیٚ: هەندیٚ زانیاریی لاوەكی، بەڵام گرنگ

<> مامۆستا مەسعوود محەمەد له لێكۆڵینەوەكەی خۆیدا لەسەر نالی، وای بۆ دەچێت كـه ئەحمـەد خـان (یا پاشا) تـەنیا سـاڵی ١٨٥٣ لـه پـاریس بووبێـت. ڕاستییەكەی ئەوەیـه كـه خۆدزكـۆ دەڵـیٚ لـەو ساڵەدا هاتۆتـه پـاریس، بـەڵام لـه

جێگەیەکی دیکەی هەر ئەو وتارەدا بە ڕوونی ئەوە دەڵێ کە هەتا کۆتاییی مانگەکانی ساڵی ١٨٥٤ پێکەوە کاریان لەسەر ڕێزمانی کوردی کردووە. دواتر باسی ئەوە دەکات کە پاشا بانگ کراوەتەوە بۆ ئەستەموول. کەواتە پاشا بە لای کەمەوە تا کۆتاییی ساڵی ١٨٥٤ لە پاریس بووە و ئەگەر زۆریش بە پەلە چووبێتەوە بۆ ئەستەموول، ئەوا دەبێ لە سەرەتای ساڵی ١٨٥٥ دا گەڕابێتەوە. بۆ پیاوێکی وەکوو پاشا کە زۆریش نەخۆش بووە، ئەقڵگیر نییە هەر وا بە پەلە ملی ڕێ بگرێت و پاریس بە جێ بهێڵێت. ئەم زانیارییە دەبێتە پاڵپشتێکی گەورەتر بۆ تیۆرییەکەی مامۆستا مەسعوود کە نالی لە ١٨٥٥دا نەمردووە و ئەو ڕەفاقەت و هاوڕێتییە چەند ساڵەیەی لەگەڵ ئەحمەد پاشادا لە ئەستەمبووڵ هەیبووە دەکەوێتە دوای ئەو ساڵە، واتە دوای ئەوەی پاشا لە پاریسەوە گەڕاوەتەوە بۆ ئەستەمبووڵ و (نالی)یش لە شامەوە چووە بو لای بۆ ئەوێ. لەم وتارەی خۆدزکۆدا دوو دەنگوباسمان لەبارەی نالییەوە بۆ تۆمار کراون، بێجگە لە ناساندنێکی کورت. دەنگوباسی یەکەمیان ئەوەیە کە ئەحمەد پاشا بە خۆدزکۆ دەڵێ: مەلا خزر، کە زیاتر بە ناوە ئەدەبییەکەی وەك نەعلی ئەفەندی ناسراوە، لە سووریایە، لە شام. دەنگوباسی دووەمیش ئەوەیە کە نالی پێشتر ڕێزمانێکی عەرەبیی تەرجەمەی کوردی کردووە. ئەم دوو دەنگوباسە لەبەر ئەوە گرنگن چونکە نە پێداهەڵدان و نرخاندنن و نە خەیاڵ، بەڵکە ڕاستەقینەی لەو بابەتەن کە بناغەی ماددییان هەیە؛ پاشا دەزانێت کە مەلا خزری نالی لەو کاتەدا لە سووریایە و لەوێ دەژی، هەروەها باسی کتێبێك دەکات کە کردوویەتی بە کوردی و دەبێ پاشا خۆی چاوی بەو کتێبە تەرجەمەکراوە کەوتبێت. چونکە دەڵێ پێشتر ئەو کارەی کردووە، واتە پێش ئەوەی ئەم بێت بۆ پاریس. ئەگەر پاشا لە قسەکەی خۆی دڵنیا نەبووایە دەیگوت بیستوومە کتێبێکی وای هەیە، یان دەیگوت خەریکە کتێبێکی وا ئامادە دەکات. هەرچی ناساندنەکەیە بە ڕادەی یەکەم هەڵوێستی ڕێز و شانازیی پاشایە بۆ نالی، نەك ڕاستەقینەی ماددی. ئەم ناساندنەیش دوو بەشە: یەکەمیان ئەوەیە کە نالی

www.zheen.org

زانایـەکی بەناوبانگـە، دووەمـیش ئەوەیـە کـە خـۆی بـۆ دیالێکتـە جیاوازەکـانی زمانی کوردی تەرخان کردووە. سەرباری ئەوانەیش پاشا بەڵێنی بە خۆدزکۆ داوە کە بە نالیی بناسێنێت، واتە کارێك بکات خۆدزکۆ و نالی دەستیان، یا دەنگیان، بە یەکتری بگات، بۆ ئەوەی لەبارەی زمانی کوردییەوە هاوکاری بکەن. دیارە لەمەیشدا پاشا هەم ڕیالیستانە بیری کردووەتەوە و هەمیش خۆنزمگرانە، چونکە زانیویەتی ئەو هەموو زانیارییەی بۆ کارەکەی خۆدزکۆ پێویستن ئەم دەرۆستیان نایەت و پێی هەڵناسووڕێت، لەبەر ئەوە وای بە چاك زانیوە بە کەسێکی بناسێنێت کە لە خۆی شارەزاترە و لەم بوارەدا دەستڕۆیشتووە. خاڵێکی سەرنجڕاکێش، بۆ من، ئەوەیە کە لە قسەکانی پاشا و خۆدزکۆیشدا نالی وەك شاعیر باس نەکراوە، بەڵکە وەك زانا و زمانەوان و فیلۆلۆگیست و وەرگێڕ. تەنانەت لە دوا بەشی لێکۆڵینەوەکەدا خۆدزکۆ هەندێ شیعری بڵاو کردووەتەوە، کە هیی باباتاهیری هەمەدانین، کەچی شیعری نالیی بڵاو نەکردووەتەوە و باسیشی ناکات. هیچ گومان لەوەدا نییە کە پاشا دەیزانی نالی شاعیرە و شاعیرێکی گەورەیشە، چونکە ئێمە دەزانین بە هۆی مردنی سلێمان پاشای بابان و هاتنە سەر تەختی هەر ئەم ئەحمەد پاشایە خۆیەوە، نالی شیعرێکی جوان و بەرزی نووسیوە:

تا فەلەك دەورەی نەدا — سەد کەوکەبی ئاوا نەبوو

کەوکەبەی میهری موبارەك تەلعەتی پەیدا نەبوو.

ئەو شیعرەیشی نەوتبایە، دیسان پاشا هەر دەیزانی نالی شاعیرێکی گەورەیە، چونکە ناوبانگی نالی ئەو کاتە زۆر لە سنووری میرنشینیی بابان بەولاوەتریش ڕۆیشتبوو. ئەوجا خۆدزکۆیەك هێندە بە پەرۆشەوە بووبێت کار لەسەر زمان و ئەدەبی کوردی بکات، بۆچی داوای لە پاشا نەکردووە هەندێ لە شیعرەکانی نالیی بۆ بنووسێتەوە، یا تەنانەت یارمەتیی بدات بۆ ئەوەی بیانکاتە فرانسی؟ خۆدزکۆ وەك زانایەکی ئەورووپایی بێگومان ئەم داوایەی لە پاشا دەکرد ئەگەر بیزانیایە نالی شاعیرێکی گەورەیشە. کەواتە، من هیچ بە دووری نازانم کە ئەحمەد پاشا باسی شاعیرێتیی

نالیی لای خۆدزکۆ نەکردبێت. کە باسیشی نەکردووە، دەبێ لە دڵی خۆیدا بڕیارێکی وا گرنگی دابێت، دەنا چۆنە لە ماوەی ئەو یەك ساڵ و چەند مانگەدا کە پێکەوە کاریان کردووە و پاشا لە پاریس ژیاوە، تاکە جارێك لە دەمی دەرنەچووە بە خۆدزکۆ بڵێ کە نالی نەك هەر زمانزانە، بەڵکە شاعیرێکی گەورەی کوردیشە. تەنانەت کە بەڵێنی ئەوە دەدات بە یەکیان بناسێنێت، بەو نیازە دەیکات کە نالی لە بارەی زمانی کوردییەوە کۆمەکی خۆدزکۆ بکات. کە بەڵێنی ئەوەیش دەدات دیوانی شیعری کوردیی بۆ پەیدا بکات (مەجمووعە، ئانتۆلۆگی)، باسی شیعرەکانی ئەحمەدی خانی دەکات (لەبەر هۆیەك کە من تێی نەگەیشتم، پاشا بە دابل یا دابەل ناوی دەبات) و باسی مەموزینی بۆ دەکات. پاشا کە باسی نالی دەکات دەڵێ (ناوە ئەدەبییەکەی) نەعلییە، بەڵام کە باسی شێخ ئەحمەدی دەکات دەڵێت (تەخەللوص)ی دابلە. ئەوەی شارەزای شیعری ڕۆژهەڵاتیی فارسی و کوردی و عوسمانی بێت دەزانێت وشەی (تەخەللوص) تەنیا بۆ ناوی شاعیران بە کار هێنراوە. تۆ کە وتت مەلا فلانکەس تەخەللوسی فلانە، ئیدی ئێمە دەزانین ئەو زاتە شاعیرە.

ئەحمەد پاشا بە خۆدزکۆی نەگوتووە کە نالی شاعیرێکی گەورەی کوردە، بەلام دەیەوێ کارێکی وا بکات خۆدزکۆ بتوانێت پێوەندیی پێوە بکات، بەشکەم نالی بۆ لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی هاوکاریی بکات و یارمەتیی بدات. باشە خۆ دەبێ پاشا ئەوەی لە بەرچاو گرتبێت کە ئەگەر سبەینێ نالی و خۆدزکۆ چاویان بە یەکدی کەوت یا نامەیان بۆ یەکتر نووسی، ئەم ڕازە ئاشکرا دەبێت و ئەودەم هەم نالی و هەم خۆدزکۆیش دڵیان لێی دەڕەنجێت. ئایا دەکرێ وای دابنێین کە پاشا، لەبەر هەر هۆیەك بێت، لە نالی دڵگران بووە؟ بۆ نموونە لەبەر ئەوەی نالی پێش ڕووخانی ئەمارەتی بابان سلێمانیی بە جێ هێشتووە. ئەمە نابێتە بەڵگەیەکی بەهێز بۆ ئەوەی پاشا باسی شاعیرێتیی نالیی نەکردبێت. پرسیارێکی دیکە ئەوەیە ئایە دەکرێ پاشا شاعیرێتی و شاعیربوونی پێ شتێکی ئەوەندە گرنگ نەبووبێت کە شایانی باسکردن بێت؟ ئەمەیش زۆر جێی باوەڕ نییە. هەر نەبێ پاشا لەوە گەیشتووە کە زانایەکی

www.zheen.org

وەك خۆدزكۆ عەودالّی ئەوەیە شیعری كوردیی دەست بكەوێت، ئیتر بۆ دەبێ شاعیرێتیی نالیی لێ بشێرێتەوە؟ ئێستا كە ئەم وتارە دەنووسم، من هیچ بەڵگەیەكی مەنتیقیی وام بە بیردا نایەت بڕێك ڕووناكایی بهاوێژێتە سەر باسەكە. لەبەر ئەوە بە پێشكەشكردنی ئەو پرسیار و گومانانە، جارێ، ئەم پەنجەرەیە دادەخەم. پاشای بابان كە باسی نالی بۆ خۆدزكۆ دەكات پێی دەڵێ كە نالی كتێبێكی لەسەر ڕێزمانی عەرەبی تەرجەمەی كوردی كردووە. ئەم دەنگوباسە لەلایەن پاشاوە هیچ گومانی تێدا نییە. مامۆستا مەسعوود محەمەد لە كتێبەكەی خۆیدا بە جەختەوە باسی ئەوە دەكات كە كتێبێكی وا هەبووە و واپێ دەچێت لە مزگەوتەكاندا خوینرابێت. مامۆستا دەڵێ مەلا محەمەدی مەلا ئیبراهیم (دلاوەر) باسی ئەم سیپارە (نامیلكە)یەی كردووە و تەنانەت بەیتێكی لێ لە بەر بووە، كە ئاوا بووە:

گۆشتی قەڵەو حوققە بە چواردە پارە
وەقتێ گوتت حوققە ضەمیر دیارە[١٥].

خۆدزكۆ دەڵێ پاشا بەڵێنی داوەتێ كە كۆمەڵە شیعرێكی شێخ ئەحمەد (ی خانی)ی بۆ پەیدا بكات. ڕاستییەكەی نە پاشا و نە خۆدزكۆ ناوی (خانی)یان نەهێناوە، بەڵام هیچ گومان لەوەدا نییە كە مەبەستیان خانیی شاعیری گەورەی كورد و خاوەنی داستانی نەتەوایەتیی كورد مەموزینە. پاشا وەك (شێخ ئەحمەدی) ناوی بردووە و ئەوەیشی وتووە كە لە جەزیرە لە دایك بووە، هاوسەردەمی شاعیر و سۆفیی گەورە جامی بووە و پۆیەمێكی هەیە ناوی (مەموزین)ە. لەم سێ قسەیە تەنیا باسی مەموزینەكەیان ڕاستە، دەنا خانی (١٦٥١–١٧٠٧) لە بایەزید لە دایك بووە و زۆر دوای جامی (كە ساڵی ١٤٩٢ مردووە) لە دایك بووە و ژیاوە. بە دووریشی نازانم پاشا لەنێوان خانی و مەلای جەزیریدا (كە هەردووكیان ناویان شێخ ئەحمەدە) باسەكەی لێ تێك چووبێت، چونكە زۆرتر ناوی جەزیری لەكەڵ جامیدا دەبرێت، ئەگەرچی لای هەردوویان، جەزیری و خانی، باسی جامی كراوە. نازانم پاشا ئەم ناسناوی (دابل یا دابەل)ەی لە كوێوە

15 محەمەد، مەسعوود: چەپكێك........ل: شەستودوو.

هێناوه؟ چونکه هێندەی من ئاگادار بم، نه خانی و نه جەزیری ناسناو و تەخللوسی وایان نەبووه. هەروەهایش نایەت به بیرمدا شاعیرێکی دیکه هەبێت تەخەللوسی دابل بووبێت. با ئەم نهێنیەیش بچێته سەر ئەوانی پێشتر.

خۆدزکۆ کۆمەڵێ دەنگوباسی لەبارەی چالاکیی کوردناسەکانەوه بڵاو کردووەتەوه، که وا پێ دەچێت پێوەندیی لەگەڵ زۆربەیاندا هەبووبێت و ئاگاداری کارەکانیان بووبێت. ئەمەیش له دنیای تۆژینەوەی ئەکادێمیدا نائاسایی نییه. لەناو هەواڵەکاندا یەکێکیان زیاتر سەرنجی ڕاکێشام. دەڵێ له ژێر چاودێریی پرۆفێسۆر فۆن دۆرندا خەریکی وەرگێڕانێکی کوردیی گوڵستانن. بێگومان که دەڵێ گوڵستان مەبەستی گوڵستانی شێخ سەعدیی شیرازییه (١٢٩٢–١١٨٤). ئەوانەی خەریکی ئەو کارەن، کێن؟ دیار نییه. هەروەها ئەوەیشم لا ناڕوون مایەوه، ئایا پێشتر گوڵستان تەرجەمەی کوردی کراوه و (ئەو کەسانه) خەریکن بۆ چاپ ئامادەی دەکەن؟ یا هەر ئەو کەسانه خۆیانن که دەیکەنه کوردی؟ من زیاتر بۆ ئەوه دەچم که تەرجەمەکه پێشتر کراوه و یەکێك، یان هەندێك، له کوردناسەکان خەریکه/ خەریکن بۆ چاپ ئامادەی دەکەن. م. ڕۆدێنکۆ له کتێبێکی خۆیدا لەسەر دەستنووسه کوردییەکانی لێنینگراد باسی دەستنووسی (گلستان شیخ سعدی به زبان کردی) دەکات، که لێرخ لەگەڵ کۆمەڵێ تێکستی کوردیدا بڵاوی کردووەتەوه. ئەو تێکسته لای من هەیه و هێناومەته سەر ڕێنووسی ستانداردی کوردی و چەند جارێکیش وەك کۆرسی خوێندنی تێکستی کلاسیکی، خوێندکارانی بەشی کوردیی زانستگەی ئۆپسالا خوێندوویانه.

لەناو ئەو ڕسته و تێکستانەدا که خۆدزکۆ تێکهەڵکێشی وتارەکەی خۆی کردوون، ڕستەیەك زۆر سەرنجی ڕاکێشام، نەك له ڕووی زمانەوانی و شێوەی داڕشتنیەوه، بەڵکه لەو ڕووەوه که پێوەندیی به ژیانی فەرهەنگیی ئەو سەردەمەوه هەیه. ڕستەکه ئەمەیه: مندارەکی که کتێبێکی دڕی. ئایا لەو سەردەمەدا کتێب ئەوەنده زۆر هەبووه که منداڵ دەستی پێ بگات و بیدڕێت؟ باوەڕ ناکەم له

کوردستاندا وا بوو‌بێت، چونکە کتێبی چاپکراو لە کوردستاندا ڕەنگە لە (قورئان) بەولاوە هیچ کتێبێکی دیکە نەبووبێت. ئەو کتێبانەیش کە دەستنووس بوون و بەرگیان تیَ گیراوە و مەلا و فەقیَ و ڕووناکبیران خوێندوویانن و خوێندوویاننەوە، ئەوەندە بەنرخ و ڕێزلێگیراو بوونە کە ناکریَ وا بە ئاسانی کەوتبێتنە بەر دەستی مندالَ تا بتوانیَ بیاندڕێت. من وای بۆ دەچم خۆدزکۆ خۆی ڕستەکەی داڕشتووە و داوای لە پاشا کردووە بۆی بکاتە کوردی.

خۆدزکۆ دوا بەشی وتارەکەی تەرخان کردووە بۆ شیعری کوردی و لە پالَ گلەییکردندا لەوەی دابل (خانی؟) زۆر وشەی عەرەبیی بە کار هێناوە، دوو نموونەی لە دووبەیتییەکانی باباتاهیری هەمەدانی (عوریان)ی بلاَو کردووەتەوە. هەردوویان پڕن لە هەلَە و زۆر بیَ سەروبەرن. دووبەیتیی یەکەمیان دەبیَ بەم جۆرە بێت:

الاله کوهساران هفته‌ای بی
بنوشه جوکناران هفته‌ای بی
منادی می کرم شهرو بشهرو
وفای گلعـذاران هفته‌ای بی [16]

دووبەیتیی دووەم تێکەلَ و پێکەلَییەکی وایە کە بە ئاسانی (هەر نەبیَ بۆ من و لەم کاتەدا) چار ناکریَ.

خۆدزکۆ لە وتارەکەیدا دەلَیَ شاری سلێمانی لە سالَی ١٧١٤ بنیات نراوە. ئەوەی تا ئێستا زانراوە و بۆتە ڕاستییەکی چەسپیو ئەوەیە کە سلێمانی لە سالَی ١٧٨٤ دا بنیات نراوە. ئەوجا ئایا خۆدزکۆ ئەم قسەیە لە خۆیەوە دەکات، یا ئەویش یەکێکە لەو زانیارییانەی لە ئەحمەد پاشای وەرگرتووە؟ ئەمەیش ڕوون نییە. پاشا لە تێکستێکدا باسی ژیانی پاشایەتی دەکات. ڕەنگە ئەمە تێکەلَییەک بێت لە ئەزموونی ڕابوردووی خۆی. هیی ئەو سەردەمەی کە پاشا بووە و هەندێکیش خەیالَ و فانتازی کە ئەگەر پاشا بێت

---

[16] همدانی، باباطاهر: اسپیده‌باز، اقبال، بهار ١٣٧١، ص٤٤.

www.zheen.org

چـی دەكـات و چـۆن دەژی. لـەناو ئـەو ڕابواردنـە خـۆش و گرنگانـەدا كـە دەیانگێڕێتەوە باسی لە خەنە (حەنا) گرتنی پێی و لە خەنە (دیسان حەنا) و وسمەگرتنی ڕدێنی (ڕیشی) دەكات. وا پێ دەچێ ئەم ڕەنگكردنی پێ و ڕیشە لەو سـەردەمەدا لـەناو پیاوانیـشدا بـاو بووبێـت. دەنا دەزانم لـەناو ژنانـدا هـەر هەبووە و ئێستایش ماوە. لە گەرمیان ئەو پیاوانەی كاری سەختیان بە دەست دەكرد (بۆ نموونە دروێنە، قوڕكاری، داربڕین...هتد) ناولـەپیان دەگرتـە خەنـە، بـەو نیـازەی كـە ببێتـە هـۆی پتـەوبوون و بـەهێزبوونی پێـستی دەسـتیان، بـۆ ئـەوەی بەرگـەی كـاركردن بگرێـت. خەنـە لـە عەرەبیـدا بـە شـێوەی (حِنّـاء) دەگـوترێ و لـە فارسـیدا (حـەنا)یـە. وادیـارە ئـەو كاتـە لـە سـلێمانی شـێوەی فارسیی وشەكە باو بووە. نازانم وشەی (خەنە) لە كەیەوە پەیدا بووە. نالی لـە شیعرێكدا هەر ئەو شێوە فارسییەی وشەكەی بە كار بردووە:

وەرە بنواڕە دوودەستی حەناییم

حەناییی چی؟ هەموو خۆ خوێنە قوربان !

هـەر لـەو تێكـستەدا پاشـا باسـی ئـەوە دەكـات كـە پیاوەكـان یـا ڕاوكـەرەكان (فۆتە)یان بە سەرەوە بووە. فۆتە (بە عەرەبی فوطة) بە پارچەپەڕۆیەك دەگوترێ كە دەكرێتە پشتێن یا دەبەسترێ بە سەرەوە، یا وەك دەستماڵ و خاولی بە كار دەبرێـت. فەرهـەنگی (المنجـد) دەڵـێ گـوتراوە وشـەكە لـە بنجـدا سـندییە و گوتراویـشە توركییـە. بـەڵام فەرهـەنگی (Redhouse)ی تـوركی – ئینگلیـزی دەڵێ وشەكە عەرەبییە. پێم وایە ئەمڕۆ لە خوارووی كوردستان وشەكە نەماوە و تـەنیا لەبـەر ئـەوەی ژنـی عـەرەبی عێراقـی فۆتـە دەبەسـتن بـە سـەرەوە. ڕەنگـە هەندێ كەس بزانن فۆتە چییە.

خۆدزكۆ وتارەكـەی بـەوە تـەواو دەكات كـە لـە ژمارەیـەكی داهـاتوودا بەشـێكی تری نووسینەكەی بڵاو دەكاتەوە، بەڵام، بە داخەوە وا دیارە، لەبـەر هـەر هۆیـەك بێت، نـەیتوانیوە ئەم بەڵێنەی بباتە سـەر. ڕەنگـە لەبـەر ئـەوە بووبێـت دەسـتی نەگەیشتبێتە كەسێك كە كوردی زمانی زگماكی بووبێت، ئەحمەد پاشا، نالی یا

تنكەی ژین
www.zheen.org

هەر کەسێکی دیکە. نووسەر وتارەکەی ساڵی ١٨٥٧ بڵاوکردۆتەوە، واتە بە لای کەمەوە دوو ساڵ دوای ئەوەی ئەحمەد پاشا پاریسی بە جێ هیشتووە و گەڕاوەتەوە بۆ ئەستەمبووڵ.

بەداخەوە ئێمە لە بارەی ژیان و مردنی ئەحمەد پاشاوە زۆر کەم دەزانین. ڕەنگە هێشتا ئەو یەکێك بێت لەوانەی بەختێکی باشی هەبووە و سەری پاریسی داوە و ڕۆژهەڵاتناسێك چاوی پێی کەوتووە و هەندێ زانیاریی لەبارەوە تۆمار کردووە و هەندێ زانیاریی لێ وەرگرتووە. من بە دووری نازانم لە ئەرشیڤەکانی وەزارەتی دەرەوەی فرانسادا بەڵگەنامە لەسەر ئەحمەد پاشا هەبێت، چونکە بێگومان ئەو بە شێوەیەکی ڕەسمی هاتووە و ڤیزای وەرگرتووە و سەری نەخۆشخانەی داوە و ماڵی گرتووە و زۆر لایەنی دیکەی ژیانی ڕۆژانەیش کە ئەگەر هەموویشی نەبێت، ئەوا هەندێکی پێویستی بەوە بووە بە نامەی ڕەسمی بکرێت. بریا کەسێك هەبێت هەندێ کات بۆ ئەو ئەرکەیش تەرخان بکات.

بنکەی ژین
www.zheen.org

ئەنجامگری

ئەلیکساندەر خۆدزکۆ وەك زانایەك و ڕۆژهەڵاتناسێك هەوڵێکی زۆر چاکی داوە بۆ ئەوەی زانیارییەکی باشی لەسەر زمانی کوردی دەست بکەوێت و لە چواچێوەی کارێکی زانستیدا ڕێکیان بخات و پێشکەشیان بکات. ئەویش وەك هەموو ڕۆژهەڵاتناسەکان و کوردناسەکان ڕەنگە مەبەستێك یا کۆمەڵە مەبەستێکی هەبووبێت. بەڵام لە چەند جێگەی وتارەکەیدا وا هەست دەکەیت جۆرە دڵسۆزییەکی بۆ کورد هەیە و حەز دەکات بەرگری لە خۆیان و زمانەکەیان بکات. هەرچۆنێك بێت، ئەنجامی ئەو هەڵ و کۆششانەی خۆدزکۆ کارێکی زانستییە کە بێگومان بۆ ئەمڕۆی لێکۆڵەرەوە و توێژەرەوەی کورد نرخی خۆی هەیە. لە ڕووی زانستی و مێتۆدی کارەوە دەکرێ هەندێ ڕەخنەمان لە کارەکەی هەبێت، چونکە کۆمەڵێ هەڵەی تێدایە. بەشێك لە هەڵەکان دەگەڕێتەوە بۆ ئەحمەد پاشا کە زانیارییە زمانەوانییەکانی داوەتێ و تێکستەکانی بۆ ئامادە کردووە، بەڵام بەشێکیش هەڵەی خۆدزکۆ خۆیەتی. من کە دەڵێم هەڵەی هەیە، کارەکەی ئەو لەگەڵ کاری زانایان و ڕۆژهەڵاتناسانی دیکە بەراورد دەکەم، ئەگەرنا زۆر چاك ئاگاداری ئەوەم کە تەنانەت ئەمڕۆیش، لەو کوردستانەی خۆماندا دەیان کتێبی ڕێزمانی کوردی دەنووسرێن کە فڕیان بەسەر زانست و بەسەر زمانەوانی و بەسەر کوردییەوە نییە.

ئەحمەد پاشا سەردارێکی لێکەوتووی کورد و میرێکی بابان بووە، کە ڕۆژگار پشتی تێ کردووە و لە ئاوارەییدا ژیاوە، چ لە ئەستەمبووڵ و چ لە پاریس. سەرباری ئەوەیش نەخۆش و لەشبەبار بووە. ئەوجا لەناو ئەو جۆرە ژیانەدا کە هاتووە هاوکاریی خۆدزکۆی کردووە و هانی داوە کاری زیاتر بکات، بەڵێنی داوە خەڵکی شارەزای بۆ پەیدا بکات، بەڵێنی داوە کەشکۆڵ و نموونەی شیعری کوردیی بۆ پەیدا بکات، ئەرکێکی ڕاپەڕاندووە کە بەڕاستی لە توانستی فیزیکی و عەقڵیی ئەو بە دەر بووە. ئەم دوو پیاوە بەم کارەیان

www.zheen.org

خزمەتێکی زۆری زانستیان کردووە و بەرهەمێکی بەنرخیان بۆ بە جێ هێشتووین.

ئەم لێکۆڵینەوەیە لە پاڵ ڕانانێکی زانستییانەی ڕێزمانی کوردیدا، کۆمەڵێ دەنگوباسی سیاسی، فەرهەنگی و کومەلآیەتیشی بۆ پاراستووین کە بۆ ئەمڕۆ نرخێکی زۆریان هەیە. ئەگەر ڕۆژێك بمانەوێ مێژووی زمانی کوردی و مێژووی ڕێزمانی کوردی بنووسین، بێگومان کەرەستە و بابەتی وەك ئەم وتارەی خۆدزکۆ دەبنە بەشێکی بنچینەیی و کەڵکێکی زۆریان دەبێ بۆ گەیشتن بە ئەنجامی زانستی و ڕاست.

سۆڵلەنتونا، سوێد، مانگی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٥

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرچڵێك لە ژیانی
ئەلیكساندەر خۆدزكۆ
شاعیر و دیپلۆمات و زمانەوانی پۆڵەندی
(١٨٠٤- ١٨٩١)

ئەلیكساندەر بۆریژكۆ خۆدزكۆ[١٧] لە ٣٠ ی ئابی ١٨٠٤ لە Krzywicze ی پۆڵەندا لە دایكبووە. شاعیر و دیپلۆماتی پۆڵەندی یەكەمین ئەوروپییە كە لە فۆلكلۆری فارسیی كۆڵیوەتەوە. لە ساڵەكانی ١٨٢٠-١٨٢٣ لە زانكۆی Wilno/Vilna ی ناوەندی ڕۆژهەلاتناسیی زمان و ئەدەب لە پۆڵەندا خوێندوویەتی، دواتر ساڵی ١٨٢٣ لەبەر ئەندامبوونی لە كۆمەڵەیەكی نهێنیی خوێندكارە نیشتمانپەروەرەكانی پۆڵۆنیا دا كە داوای سەربەخۆیی دەكرد، دەگیرێ. ساڵەكانی ١٨٢٤-١٨٣٠ لە سان پێترەسبوورگ زمانەكانی (عەرەبی، فارسی و توركی) دەخوێنێ و دواتر وەكوو دیپلۆماتێكی ڕووسیا ڕەوانەی ئێران دەكرێ، لە ئێران وەكوو وەرگێر لە گەڵ میسیۆنی ڕووسی لە تەوریز و تاران و هەروەها لە كۆنسڵخانەی رووسیا لە ڕەشت كار دەكات و تا ساڵی ١٨٤١ هەر لە ئێران دەمێنێتەوە و دواتریش لە یۆنان و ئیتالیا كار دەكات. لە ساڵی ١٨٤٢ خۆی دەگەیەنێتە ناو كۆمیونێتە پۆڵۆنیە ئاوارەكانی پاریس و لەوێ دەكەوێتە ژێر تاسیری شاعیری ڕۆمانتیك Adam Mickiewcz (١٧٩٨-١٨٥٥). ساڵی ١٨٤٤ خۆدزكۆ واز لە كاروباری دیپلۆماتی ڕووسیا دەهێنێ و ساڵی ١٨٤٧ لە گەڵ Helena Jundzill لە سوێسرە زەماوەند دەكات. ساڵی

---

[١٧] Chodzko, Alexander Borejko

دواتر لە زانکۆی کۆلیج دو فرانس Collège de France کورسیی زمانی فارسی و لە کتێبخانەی شاهانەش پۆستی تورکی وەردەگرێ. لە نێوان سالانی ١٨٥٢ تا ١٨٥٥ لە وەزارەتی هەندەرانی فرانسا وەکوو پسپۆری کاروباری ڕۆژهەلات کاری کردووە ، کە هەر لەو ماوەیەدا بووە توانیویەتی ڤیزە بۆ ئەحمەد پاشای بابان وەربگرێ و داوەتی فرانسای بکات.

لە سالی ١٨٥٦ لە ئەنستیتۆی زمانە ڕۆژهەلاتییەکان لە پاریس داوای لێ دەکەن زمانی فارسی بلێتەوە، بەلام دوایی پۆستەکە بە Charles Schefer دەبەخشن. چەند سالێک دواتر خۆدزکۆ وەکوو موحازیر Chargé de cours لە زانکۆی کۆلیج دو فرانس دەرسی گوتۆتەوە و تا سالی ١٨٨٣ لەوێ کاری کردووە. خۆدزکۆ زۆر بە زمان و ئەدەبیاتی فارسی کاریگەر بووە بە تایبەتیش بە شانۆی فارسی و سالی ١٨٤٤-٤٥ کتێبی (شانۆنامە ئێرانییەکان : هەلبژاردەیەک لە تازیەنامەکان *Le théatre en Perse : choix de tèazimès*) نووسیوە و هەروەها کۆمەلێک شانۆنامەی فارسیشی کردۆتە فرانسی لەوانە:

١- سەری ئیمام حوسێن (١٨٤٥) *La tête de l'imam Hussein*

٢- جەنگی شەهادەت (١٨٥٢) *Djungui chehâdet*

و کۆمەلێک کاری دیکە.

هەروەها لە بواری زمانەوانی و فیلۆلۆژیی زمانەکانی ڕۆژهەلات کۆمەلێک بەرهەمی نایابی هەیە لەوانە:

1- *Grammaire Persane ou principe de l'iranien moderne*، Paris, 1852, 1883.

2- *Le drogman turc*، Paris1854.

3- *Etudes philologiques sur la langue kurde (dialecte de* cinqième série, tom 9, ، In *Journal* Asiatique، pp. 297-356*)* 1857.

بنکەی ژین
www.zheen.org

جگە لە مانە خۆدزکۆ خاوەنی کۆمەڵێک گوتارو لێکۆڵینەوەی دیکەی زانستییە لە بارەی ڕۆژهەڵاتەوە.

خۆدزکۆ ڕۆژی ١٩ ی دیسامبەری ١٨٩١ لە Noisy-le-Sec لە نزیک پاریس بۆ دوایین جار چاوی لێک نا.

سەرچاوە:

Jean CALMARD, *Chodzko*, In Encyclopedia Iranica, Vol V .Ed. Mazda publishers, California, 1992, pp. 502-504

بنکەی ژین
www.zheen.org

GRAMMAIRE

DE LA

LANGUE PERSANE

PAR

A. CHODZKO

Chargé du cours de langues et littératures d'origine slave au Collège de France; Membre correspondant de l'Académie des sciences morales et politiques de l'Université des Jagellons, à Cracovie, etc.

DEUXIÈME ÉDITION AUGMENTÉE DE TEXTES PERSANS INÉDITS ET D'UN GLOSSAIRE.

کۆپی بەرگی گرامەری زمانی فارسییەکەی خۆدزکۆ
چاپی پاریس، 1883

بنکەی ژین
www.zheen.org

PARIS
MAISONNEUVE & Cie LIBRAIRES ÉDITEURS
25, Quai Voltaire, 25
1883.

NOUVELLE ADRESSE

THÉATRE PERSAN

CHOIX DE TÉAZIÉS

OU DRAMES

Traduits pour la première fois du persan

PAR A. CHODZKO

Chargé de cours au Collége de France

PARIS
ERNEST LEROUX, ÉDITEUR
LIBRAIRE DE LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE DE PARIS
DE L'ÉCOLE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES, ETC.
28, RUE BONAPARTE, 28

1878

بنکەی ژین
www.zheen.org

کۆپی بەرگی کتێبی شانۆنامە ئێرانییەکانی خۆدزکۆ
چاپی پاریس، 1878

له ستایشی ئه‌حمه‌د پاشا دا

تا فه‌له‌ك ده‌وری نه‌دا - صه‌د كه‌وكه‌بی ئاوا نه‌بوو-
كه‌وكه‌به‌ی میهری موباره‌ك طـﻪ‌لعه‌تی په‌یدانه‌بوو
تا نه‌گریا ئاسمان و تەم ولاتی دانه‌گرت،
گولْ چه‌مه‌ن ئارا نه‌بوو، هه‌م لێوی غونچه وانه‌بوو
تا چه‌مه‌ن پیرا له سه‌ر, ئه‌صلی دره‌ختی لانه‌دا،
فه‌رعی تازه، خورەم و به‌رز و بوڵه‌ند بالا نه‌بوو
تا (سوله‌یمانان) نه‌بوونه صه‌دری ته‌ختی ئاخیره‌ت،
(ئه‌حمه‌دی موختار) ی ئێمه شاهی ته‌خت ئارا نه‌بوو
قیصصه بیْ په‌رده و كینایه‌ت خۆشه: شاهی من كه‌وا
عادیلیْ بوو قه‌ت عه‌دیلی ئه‌و له دونیادا نه‌بوو
بۆ نشینگه‌ی مورغی رۆحی ئه‌و كه عالی فیطر ه‌ته
جیگه‌یی خۆشتر له ره‌وضـﻪ‌ی (جنة الماوي) نه‌بوو
وه‌ك قیاسێكی كه موثبـﻪ‌ت بیْ، نه‌تیجه‌ی بێته جیْ
حه‌مد و لیللا شه‌ه كه عالی جابوو، خالی جا نه‌بوو
شاهی جه‌م جاوا (نالیا) (تاریخ جم)* ته‌ئریخیه
دا نه‌ڵێن له‌م عه‌صره‌دا ئه‌سكه‌نده‌ری جه‌م جا نه‌بوو.

دیوانی، لێكۆڵینه‌وه و لێكدانه‌وه‌ی: مه‌لا عبدالكریمی مدرس و فاتح عبدالكریم، پیاچوونه‌وه‌ی محمدی مه‌لا كه‌ریم، چاپكراوه‌كانی كۆڕی زانیاری كورد، به‌غدا، ۱۹۷۶، لا: ۳۷۰-۳۷٤.

بنكه‌ی ژین
www.zheen.org

* تاریخی جم ده‌كاته ساڵی ١٢٥٤، واته سولێمان پاشا له ١٢٥٤ كۆچی دوایی كردووه و له‌م ساڵه‌شدا ئه‌حمه‌د پاشا ده‌سه‌ڵاتی ئه‌ماره‌تی بابانی به‌ده‌ست گرتووه، نالی ئه‌م شیعره‌ی به بۆنه‌ی ده‌ستبه‌كاربوونی ئه‌حمه‌د پاشا نوسیوه وه‌ك پاشای سلێمانی.

VOYAGE

EN PERSE

DE MM.

EUGÈNE FLANDIN, PEINTRE, ET PASCAL COSTE, ARCHITECTE

ATTACHÉS A L'AMBASSADE DE FRANCE EN PERSE

PENDANT LES ANNÉES 1840 ET 1841

ENTREPRIS

PAR ORDRE DE M. LE MINISTRE DES AFFAIRES ETRANGÈRES

D'après les instructions dressées par l'Institut

PUBLIÉ

SOUS LES AUSPICES DE M. LE MINISTRE DE L'INTÉRIEUR

TOME I

RELATION DU VOYAGE

PAR

M. EUGÈNE FLANDIN

کۆپی بەرگی یەکەمی سەفەرنامەکەی یۆژین فلاندن

پاریس، 1841

بنکەی ژین
www.zheen.org

PARIS

ئەحمەد پاشای بابان :

پاشای شمشێر و دادپەروەری

بەداخـــەوە تـــا ئێـــستە هـــیچ سەرگوزشـــتەیەکی ئەحمـــەد پاشـــای بابـــان لەبەردەسـتدا نییـە و هـیچ شـتێکی ئـاواش لـە بـارەی مێـژووی ژیـانی ئـەم پاشـایەی بابـان نەنوسـراوەتەوە کـە بـە هـەق شایـستەی چـەندین کتێـب و لێکۆڵینەوەیـە. ئەحمـەد پاشـا نـازانرێ لـە چ سـاڵێکدا لـە دایکبـووە، بـەڵام بـە مەزەنە پێدەچێ لە دەیـەی یەکـەمی سـەدەی نۆزدەهـەم لە دایکبووبێت. کوڕی سلێمان پاشای کوڕی ئەورەحمان پاشایە. دوای مردنی سلێمان پاشا ساڵی ١٨٣٨ ، کوڕە گەورەکەی ئەحمەد پاشا بوو بە حاکمی سلێمانی. ئەحمەد پاشا لە نـاو هـەموو سەرچاوەکان بـە پیـاوێکی زەبر بەدەست، جەسوور، دڵـرەق و پاشـای شمـشێر باسـی دەکـەن و لـە هـەمان کاتیـشدا وەسـپی دادپـەروەری و حـــەزی زۆری بـــۆ رێکخـــستنی وڵات و پێکـــەوەنانی ســـوپایەکی مـــۆدێرنی لێدەگێڕنـەوە. فلیکس جۆنز Felix Jones کە لە ماوەی ساڵەکانی ١٨٤٤ لەگـەڵ وەفـدی ئینگلیـزی کۆمـسیۆنی دیـاریکردنی سنووری تـورکی –ئێرانـی بوو رایەکی نایابی لە بارەی ئەحمـەد پاشا نووسیووە و دەڵـێ هـەر یـەك سـاڵ دوای بـە دەســەڵات گەیـشتنی تـوانی (هێزێکـی سـەربازی بەرچـاو لەسـەر شـێوەی تـاکتیکی ئـەوروپایی رێکبخـات و رایـانبهێنێ، ئـەم هێـزە لـە کـاتی ئێستەیدا نزیکـەی ٨٠٠ جـەنگاوەر دەبێـت [١٨]. ئەحمـەد پاشـا تـا سـاڵی ١٨٤٠ حاکمیەتی ئەمارەتی بابانی بە دەستەوەبووە و لەو ساڵە بەدواوە لێخراوە و بانگکراوەتـەوە بەغـدا و مـەحموود پاشـای مـامی لـە جێگـەدا لـە تورکیـا

---

[١٨] Edmonds, C, J, *Kurds, Turks and Arabs, Politics, Travel and Research in North-Eastern Iraq 1919-1925*, Ed. Oxford University Press, London, 1957, p. 55.

www.zheen.org

هێنراوەتەوە و کراوە بە حاکمی سلێمانی[19]. هێندە نابات لە کۆتایی هەمان ساڵدا بە فەرمانی والی بەغدا مەحموود پاشا لێدەخرێ و سوپای والی بەغدا، مەحموود پاشا ناچار دەکات سلێمانی بەجێبهێڵێ و دواتر ئەحمەد پاشا بە فەرمانی والی بەغدا دووبارە بۆ دووەمینجار دەکرێتەوە حاکمی سلێمانی و تا خاکە لێوەی ١٨٤٢ هەر لە دەسەڵات دەمێنێتەوە. دوایی بۆ سێیەم جار لە کۆتایی ئایاری ١٨٤٢ تا حوزەیرانی ساڵی ١٨٤٦ هەر حاکمی سلێمانی بووە و دوای ئەوە ئیدی لە سلێمانی دەرپەڕێندراوە و جارێکی دیکە ڕێگەی پێنەدراوە سلێمانی ببینێتەوە. ئەحمەد پاشا لە دەورانی دەسەڵاتی خۆیدا مەکتەبەی بابان و بەردی بناغەی گەرەکی چوارباغی لە سلێمانی داناوە.

گەڕیدەی فرانسی یۆژین فلاندن Eugène Flandin ساڵی ١٨٤١ سەری سلێمانی داوە و ئەحمەد پاشای بینیووە ئەم چەند لاپەڕەیە دەگێڕێتەوە : ((..... لەگەڵ گەیشتنمان بۆ سلێمانی ئەو نامە ڕاسپاردەیەی کە پێمان بوو بۆ ئەحمەد پاشامان نارد، بە فەرمانی پاشا لەناو ماڵێکی زۆر گەورە دابەزین کە لە هەموو لایەکەوە ڕووخاو بوو، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا لە ناو شارەکە باشترینیان بوو کە پێشکەشی ئێمەی کردبوو. هێشتا تازە لەو دیوەخانە دانیشتبووین کە ڕووێکی پان و پۆڕی کراوەی هەبوو و هیچ دەرگە و پەنجەرەیەکی پێوە نەبوو، ئەفسەرێکی پاشا هات و سەردانی کردین، ئەو لە لای خۆیەوە بۆ ئەوە هاتبوو ئاتاجەکانی ئێمە دەستەبەر بکات و خزمەتمان بکات و لە خزمەتی ئێمەدا بێت. هەر زوو دواتر کەسێکی دیکەی بەدوا دا هات کە ئەرکی ئەوەی پێسپێردرابوو پێنج تومان کە نزیکەی ٦٠ فرەنک دەبوو بماندات تا لە خەرجی خۆمان سەرف بکەین. ئەم میواندارییە بە دڵنیاییەوە زۆر بەخشندانە بوو، بە تایبەت لە چاو باری نەهامەتی وڵات، ٦٠ فرەنک پارەیەکی زۆر بوو لە بەرامبەر نرخی هەموو شتێکی ئەم وڵاتە. بەڵام ئێمە

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

[19] بڕوانە :محەمەد حەمە باقی، میرنشینی ئەردەڵان، بابان، سۆران لە بەڵگەنامەی قاجاری دا ١٧٩٩–١٨٤٧، دەزگای ئاراس، کوردستان، هەولێر، ٢٠٠٢ ، لا: ١٢١.

نـەمانتوانی ئـەم پارەیـە قـەبوولْ بکـەین زۆر بـە چـاکی ئەوەنـدەی پێمـانکرا پۆزشـتمان هێنایـەوە بۆ ئـەوەی پاشا دڵـی برینـدار نـەبێت و بـە نێردراوەکـە وەڵاممان لێگێرایەوە کە ئەگەر پاشا هـەر دەیەوێ پێویستیەکانمان دەستەبەر بکات ئەوا ئازووقەیەك کە ئەو بیەوێ بیخاتە بەردەستمان قەبووڵی دەکەین. بە دەستبلاوییێکی زۆرەوە هەموو شتێك کە بۆ ئێمـە و خـەڵکی ئێمـە و کاروانەکـە پێویست بوو بۆیان هێناین.

ئێــوارە ویــستمان بــچین سوپاســی ئەحمــەد پاشــا بکــەین بــۆ ئــەو پێـشوازیلێکردنەی، بینیمـان پاشـا لـەناو (تـا) دا تـەواو پەرێـشان بـوو، لـە ناوەڕاستی ئۆردووەکەی لەگەڵ نەزانیەکی منداڵانەی ڕۆژهەڵاتیانە کاتی خۆی بۆ ڕاییکردنی سەربازەکانی بەسەر دەبرد و بۆ بەهرە وەرگرتنی سـەربازەکانی هەموو زانستێکی سەربازی خستبووە بەردەستیان ((...)) لە لایەکی دیکـەوە پاشای وای نیشاندەدا کە زۆر شەڕکارە و بیروڕایەکی بەرزی لە بارەی گرینگی هێزەکەیــەوە هەیــە و زۆری حــەز لــە هونــەری جەنگاوەرییــە و حــەزدەکات سوپایەکەی لەسەر شێوەی ئەوروپیانە پەروەردە بکات. لە کۆنستانتینۆپلەوە چـەند قووتابیـەکی هێنـابوو کـە زۆری لەسـەر ڕاوەسـتابوو و هیوایـەکی زۆری لەسەر هەڵچنیبوون. لەناو ئەم قووتابیانە یەکێکیان جێگەی بڕوای پادشا بوو، یـەکێك لـە هاوخـەباتکارەکانی خۆی بـوو. کوردێك کـە لـە نـاو سـوپای پاشـای میسر خزمەتی کردبوو. ئەحمـەد بـەگ ویـستی بیروڕایـەك لـە بـارەی لێهاتوویی سوپا بچکۆڵەکەی بداتە ئێمە، ((....)) بڕیاریدا چەند مانۆڕێك بکەن، کە دەبێ بڵێم بە وردییەوە جێبەجێکران، بۆ ئێمە دوور بوو لەوەی چاوەڕێمان دەکرد. خانەخوێیەکـەمان زۆر شـانازی بـەو ستایـشانە دەکـرد کـە ئێمـە لـە بـارەی شایستەیی سوپاکەیەوە پێمان دەگووت. جا ئەگـەر ئـەو قسانەی ئێمـە بڕێك ڕاستیشیان تێدا بووبێت، دەبێ ئەوە بگوترێ کە نـەوازش و مـەرایی بەشـێکی چاکیان لەم قسانەدا هەبوو، بە جۆرێك ڕێنوێنی و چەکسازی ئەم سوپا نیزامیە لە ئاستێکی ئاوەها بەرز دا نەبوو کە قسەکانی ئێمە ڕاستگۆیانە بن. بەڵام پاشا

وەکوو خۆی شتەکانی قەبووڵ دەکرد و بە نەوازشەوە بە ئێمەی گووت: ((ئەوانە قوتابی قووتابییە فرانسییەکانن کە دەبێ ئەفسەرەکانی پەروەردە بکەن)). هەرچی سوارەکانی بوون، ئەوانە سوارەی نا نیزامی بون و ئەو خۆپێشکەشکارانە بوون کە چەکێکی گەورەی ڕمیان هەڵگرتبوو کە بۆ شەڕ لەگەڵ لەشکری نیزامی زۆر ترسناك بوون. ئەوەی لە هەموو شتێك پاشا زێتر شانازی پێوەدەکرد تۆپەکانی بوون کە تەنها حەوت تۆپی[٢٠] هەبوون و لە حاڵەتێکی زۆر خراپدا بوون، بەڵام لەبەر چاوی پاشا و هەروەك لەبەرچاوی کوردەکان شتێکی نایاب بوون.((...)) ئەحمەد پاشا گەنجێکی خورت بوو، ڕێزێکی گەورەی هەبوو لای کوردەکان، بە دادپەروەری و دڵڕەقی ناسرابوو. خۆشبەختانە بۆ گەرۆکەکان ئەحمەد پاشا بوو بوو بە تۆقێنەری پیاو خراپان و بە هیچ شێوەیەك نەیدەبەخشین و ناویشیان نابوو پاشای شمشێر[٢١].

**

*

ئەحمەد پاشا لە ماوەی دەسەڵاتی خۆیدا و بە تایبەت لە سەروبەندی کۆبوونەوەی کۆمسیۆنی چوارینەی دیاریکردنی سنووری عوسمانی–ئێرانی فشاری زۆری دەخستە سەر هۆزە کوردیەکانی سەر سنوور تا ملکەچبوونی خۆیان بۆ دەوڵەتی عوسمانی رابگەیەنن. دەوڵەتی ئێران تەواو لە ئەحمەد پاشا بێزاربوون و بۆ پەرپەچدانەوەی دەستدرێژییەکانی ئەحمەد پاشا بۆ ناو خاکی ئێران، دەوڵەت هێزەکانی خۆیان لە زەهاوەوە بەرەو خانەقی ناودا و

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

20 **خاوەنی کرۆنیکی (سیر الاکراد) لە بارەی سوپای ئەحمەد پاشاوە بە بەراورد لەگەڵ زانیاریەکانی یۆژین فلاندن و خۆدزکۆ زیاد لە پێویستی بەسەرناوە و دەنووسێ (سوپایەکی چوار هەزار سەربازی نیزامی، ٢٨ تۆپیشی هەبوون و وێرای دە هەزار سوارەی بابان و جاف، بڕوانە: عبدالقادر بن رستم بابانی، *سیر الاکراد در تاریخ و جغرافیای کردستان*، بکوشش: محمد رئوف توکلی، تهران، ١٣٧٧, ص: ١٦٠.**

٢١ Eugène Flandin, *Voyage en Perse pendant les années 1840 et 1841*, Paris, 1851, tome I, p. 487-489.

بەرپرسیارێتی ئەم پشێویەشیان خستە ئەستۆی ئەحمەد پاشاوە. بەمشێوەیە دەوڵەتی ئێران یەکبینە داوای لە والی بەغدا دەکرد تا ئەحمەد پاشا لێبخات، بەڵام وەختایەك لە مەدا سەرنەکەوت ساڵی ١٨٤١سەرۆك وەزیرانی ئێران لە ڕێگەی بالوێزی ئێران لە کۆنستانتینۆپل نامایەك پێشکەش بە ڕەفعەت پاشا دەکات و بە گەرمی داوا دەکات ئەحمەد پاشا لێبێخەن.[22] لەم نامەیەدا دەولەتی ئێران باسی دەستدرێژییەکانی ئەحمەد پاشا دەکات بۆ نا و سنووری ئێران[23].

خاکەلێوەی ساڵی ١٨٤٢والی بەغدا، نەجیب پاشا (١٨٤٢-١٨٤٧) بینی گۆشەگیرکردنی ئەحمەد پاشا کێشە و هەرای سەر سنوور هێمن دەکاتەوە و لە هەمان کاتیشدا ڕێگە خۆشکەرە بۆ لەناوبردنی دەسەڵاتدارێتی بابان و بەستنەوەی ڕاستەوخۆی بە ئەستەمبوولْ. لەم سۆنگەیەوە بە بیانووی ئەوەی ئەحمەد پاشا دەستدرێژی کردۆتە سەر زەوی و زارەکانی دەرەوەی سنووری میرنشینی بابان و ئێرانیش یەکبینە ناڕەزایی لە دژی ئەحمەد پاشا دەردەبڕی و داوای لێخستنی دەکرد. بەمشێوەیە لە ئاداری ١٨٤٢ دووبارە لێخرایەوە بەڵام وەك ئەوەی ئێران دەیخواست، مەحموود پاشای لە جێگەدا دابنرێتەوە، والی بەغدا ئەمەی نەکرد بەلکە عەبدوڵڵا پاشای برای لە جێگەدا دانا و خۆیشی بۆ بەغدا بانگکردەوە. دەرباری ئێران بە توندی فشاری دەخستە سەر بابیعالی تا مەحموود پاشا بکەنەوە حاکمی سلێمانی و بۆ جاری دووەم مەحەمەد شای ئێران پێوەندی بە بابیعالییەوە کرد تا مەحمود پاشا بکەن بە والی سلێمانی. دواتر ئەمری بە والی ئەردەلان، ڕەزاقولیخان کرد ئەگەر وەڵامێکی پۆزەتیڤیان لە بابیعالییەوە بە دەستنەگەیشت ئەوا بە هاوەڵی

---

[22] ئەرشیڤی وەزارەتی دەرەوەی بریتانی FO.881/10024, Enclosure I in n° 10, In (Extracts from correspondence relative to the Turco-Persian boundary negotiations) part I, 1843-184, p. 57.

[23] ئەرشیڤی وەزارەتی دەرەوەی بریتانی FO.881/10024, Enclosure 2 in N° 10. (Extract from Note from Persian Prime Minister to Grand Vizier relative to Suleimanieh, dated July 20 (about), 1841

بنکەی ژین
www.zheen.org

مەحموود پاشا هێرش بکاتە ناو خاکی عوسمانی[٢٤] و مەحموود پاشا بگەڕێنێتەوە بۆ پۆستی حوکمڕانی سلێمانی. دوای بێهیوابوونی محەمەد شا لە گێرانەوەی مەحموود پاشا بۆ سلێمانی فەرمانی بە والی ئەردەلان دا تا لەگەڵ مەحموود پاشا هێرشبکەنە سەر سلێمانی و ڕۆژی ٦ ی ئایاری ١٨٤٢ دوای ئەوەی بەشێکی هێزەکەی مەحموود پاشا دزە دەکەنە ناو شاری سلێمانی و زیانێکی زۆر لە ناو شارەکە دەدەن بە دەست هێزەکانی عەبدوڵڵا پاشا تێکدەشکێن. هێرشی والی ئەردەلان و مەحموود پاشا بۆ سەر سلێمانی هەرا و گرژییەکی زۆری نایەوە بەوەی ئێران هێرشی کردۆتە سەر خاکی عوسمانی.

دوای ئەم سەرکەوتنەی هێزەکانی عەبدوڵلا پاشا بەسەر هێزەکانی والی ئەردەلان و مەحموود پاشا، والی بەغدا، ئەحمەد پاشا، کە تا ئەوکات لە بەغدا گلدرابۆوە دەکاتەوە بە والی سلێمانی و بەمشێوەیە لە ئایاری ١٨٤٢ تا کۆتایی حوزەیرانی ١٨٤٦ هەر حاکمی سلێمانی بووە و حوکمرانی کۆیە و حەریریشی دەخەنە بەردەست. ساڵی ١٨٤٦، عەبدوڵڵا پاشای برای یاخی دەبێت و لە سلێمانییەوە ڕادەکاتە بەغدا بۆ لای والی بەغدا و دواجار لە کۆتایی حوزەیرانی ساڵی ١٨٤٦، لە ژێر فشاری لەشکری والی بەغدا و عەبدوللا پاشای برای، والی بەغدا بە خۆیی و لەشکرێکی ٣٠٠٠ کەسییەوە چۆتە سەر ئەحمەد پاشا و لە نزیک کۆیە ئەحمەد پاشا تێکشکاوە، سوپای والی بە یاریدەی سوپای عەبدوڵڵا پاشا بەرەو سلێمانی هەڵدەکشێن و ئەحمەد پاشا ناچار دەکەن پەنا بباتە بەر ئێران[٢٥] و لە پاداشتی ئەم هاوکارییەی لە گەڵ والی بەغدا، عەبدوڵڵا پاشا لە شوێنی ئەحمەد پاشا کرا بە حاکمی سلێمانی و ئەحمەد پاشا بە هەزار خێزان و پیاوانی بابانەوە هەڵاتە

---

[24] عباس اقبال اشتیاني، میرزا تقي خان امیر کبیر، بة اهتمام ایرج افشار، انتشارات توس، ١٣٦٣-١٩٨٤، ل: ٢٩.

[25] FO: 195/237, Rawlinson to Addington, N° 4, June 26, 1846

(ئەم سەرچاوەیە لە : دکتور عبدالعزیز سلیمان نوار، دور العراق العثماني في حرب القرم، المجله التاریخیه المصریه، المجلد الثالث عشر، القاهره، ١٩٦٧، ص: ٢٢٩ ڕاگوێزراوەتەوە).

مەریوان و چەند رۆژێك لە دوو فەرسەخی سنە بارگەی لێهەڵدا و دواتر لە کۆشکی رەزا قولیخانی والی سنە میوان بوو. ئەحمەد پاشا، عبالرحمن خەزنەداری ناردە تاران بەلام لە بەر ئەوەی ئێران لە سەروبەندی چارەسەرکردنی کێشەکانی سنووردا بوو لە گەڵ عوسمانی وەلامیان لێگێڕایەوە کە ئەمساڵ با لە ولاتدا بە ئارامی دابنیشێ. ئەحمەد پاشا هەر لە بیری داگیرکردنەوەی سلێمانیدا بوو و هێرشی کردە سەر سلێمانی بەلام سەرکەوتوو نەبوو، عەبدوڵلا بەگی برای بەوی زانی و بە دوو هەزار سەرباز و سێ هەزار سوارەوە بۆ بەرەنگاری ئەحمەد پاشا چوو و هەردوو سوپا لە ناو خاکی زەهاو تێکگیر بوون و سوپای ئەحمەد پاشا شکا و بە پەنجا سوارەوە رێگەی کرماشانی گرتە بەر. لە رێگەی گەرۆس–ساین قەلا چووە شەمدینان و ماوەی پێنج مانگ لە تەکیەی شێخ تەها مایەوە. بەمشێوەیە ئەحمەد پاشا هەر خەریکی گەڕانەوەی خۆی بوو بۆ حوکمڕانی سلێمانی. گەرچی کونسلی بریتانی لە بەغدا، هێنری راولنسۆن Henry Rawlinson دەیەویست ئەحمەد پاشا وەکو کارتێك دژ بە عوسمانی بەکاریبهێنێ و یەکبینە هانی حکومەتەکەی خۆیی و عوسمانی دەدا ئەحمەد پاشا وەکوو حاکمی سلێمانی بهێلنەوە. بەلام دەوڵەتی عوسمانی هێرشەکانی ئەحمەد پاشای بۆ سەر سلێمانی بە دەستدرێژی ئێرانی دەناسی و بە کارێکی دوژمنکارانەی ترسناکی دەناسی بۆ تێك و پێکدانی ئارامی سەر سنوورەکان، بەلام کونسلی گشتی راولنسۆن هەمیشە لە لای حکومەتی بریتانییەوە پشتیوانی لە ئەحمەد پاشا دەکرد، دواجار دوای ئەوەی راولنسۆن بێهومێد بوو لەوەی ئەحمەد پاشا بە شەڕ بگاتەوە سلێمانی پێشنیاری بۆ ئەحمەد پاشا کرد خۆی بچێتە ئەستەموول و دڵسۆزی خۆی بۆ سولتان رابگەیەنێ و داوای بەخشین و گەڕانەوەی بکات بۆ سلێمانی. بەلام ئیمپراتۆریای عوسمانی دەمێك بوو بڕیاری بەستنەوەی کوردستانیان دابوو بە حکومەتی ناوەندی و دواجاریش رێککەوتنامەی دووەمی ئەرزەرۆم (٣١ ی ئایاری١٨٤٧) هەموو دەرگەیەکی

پشتیوانیی ئێرانی لە میرەکانی بابان بەست و نەك هەر ئەمە بەڵکو وازیشیان لە داواکردنی لیوای سلێمانی هێنا. ئەحمەد پاشا تا ساڵی ١٨٥٣ هەر لە ئەستەمووڵ بە دوورخراوەیی مابۆوە و بە قسەی خاوەنی کرۆنیکی (سیر الأکراد) ئەحمەد پاشا مانگانە سەد تومانی هەبووە.[٢٦] هەر لەم ساڵە واتە ساڵی ١٨٥٣ لە سایەی داوەتی ئەلیکساندەر خۆدزکۆ لە ڕێگەی زەریاوە بە کەشتی هەڵمی سەفەری پاریس دەکات و تا دوایین مانگەکانی ساڵی ١٨٥٤ هەر لە پاریس لە لای خۆدزکۆ دەمێنێتەوە.[٢٧] بە گوێرەی زانیارییەکانی مامۆستا جەمال بابان گوایە قسەی وا هەیە و وا بڵاوبۆتەوە کەوا ئەحمەد پاشا لە پاریس ژنێکی فرانسی هێناوە بە ناوی (لافرنتیە)[٢٨]. لە سەرو بەندی جەنگی قرم ئەحمەد پاشا لە ئەستەمووڵەوە داوی لێدەکرێ بگەڕێتەوە وڵات کە من پێم وایە ئەمە هەر لە سۆنگەی ئەو جەنگە بووە، بەڵام نووسیاری کتێبی (سیر الاکراد در تاریخ و جغرافیای کردستان)، عبدالقادر بن رستم بابانی دەنوسێ گوایە ئەحمەد پاشا جێگەی سرنجی حکومەتی فرانسی بووە و ناو و شۆرەتی ڕۆیشتووە و ڕۆژنامەکان لە سەریان نووسیووە و وەختایەکیش ئەم ڕۆژنامانە گەیشتونەتەوە ئەستەمبوول جێگەی ڕەزامەندی بەرپرسیارانی

www.zheen.org

[26] عبدالقادر بن رستم بابانی ،سیر الاکراد در تاریخ و جغرافیای کردستان، بکوشش: محمد رئوف توکلی, تهران، ١٣٧٧, ص: ١٦٧.

[٢٧] بڕوانە p . 298 *Journal Asiatique* هەرچەند خۆدزکۆ باسی ئەوە ناکات ئەحمەد پاشا لە چ مانگێکی ساڵی ١٨٥٣ گەیشتۆتە پاریس، بەڵام بە هەموو بارێکدا لە دوو ساڵ کەمتر لە پاریس ماوەتەوە و سەفەرەکەشی لە سایەی بانگهێشت و ڤیزەی خۆدزکۆ بووە کە ئەوکات لە وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فرەنسا کاریکردووە. نەوشیروان مستەفا ئەمین لە کتێبەکەی خۆی نووسیوویە: ئەحمەد پاشا لە ئەستەمووڵ ماوەیەك دەس بەسەر بوە. ئیزنی لە دەوڵەت خواستووە و چوە بۆ پاریس. دوو ساڵێ لەوێ ماوەتەوە, بڕوانە: ***میرایەتی بابان لە نێوان بەرداشی ڕۆم و عەجەم دا،*** کوردستان، ١٩٨٨، ل. ١٦٨

[28] جمال بابان، بابان فی التاریخ و مشاهیر البابانیین، بغداد، مطبعة الحوادث، ١٩٩٣، ص: ١٢٩.

دەوڵەتی ڕۆم بووە و بانگیان کردۆتەوە[29]. ساڵی ١٨٥٥ دەیکەنە والی یەمەن تا ساڵی ١٨٦٣ هەر والی یەمەن بووە. ئەم گریمانەی مامۆستا مەسعوود محەمەد گوایە هاوڕێتیەکەی ئەستەمبوولی نێوان نالی و ئەحمەد پاشا هی ماوەی دوای گەڕانەوەی ئەحمەد پاشا بووە لە پاریس و کاك فەرهاد شاکەلی-یش پێ لە سەر ئەم گریمانەیە دادەگرێ، پێم وایە ئەمە گریمانەیەکی زۆر بێهێزە . هەرچەندە لێکدانەوەکانی منیش هەر لە خانەی گریمانەدان، بەڵام لەگەڵ ئەوشدا بایی ئەوەندە دەبن خەتێکی کاڵ بە سەر گومان و گریمانەکانی مامۆستا مەسعوود محەمەد دا بهێنن. بە گوێرەی لێکدانەوەکانی ئێمە ئەگەر نالی و ئەحمەد پاشا وەك لە بڕێك لە سەرچاوە کوردییەکاندا هاتووە ماوەیەکی زۆر لە ئەستەمبووڵ بە یەکەوە بووبن، ئەوا هەردەبێ ماوەی ئەم هاوڕێیەتییە لە نێوان ساڵەکانی: ئاخرو ئۆخری ١٨٤٨ و کۆتایی ١٨٥٢ بێت. چونکە هیچ ڕێی تێناچێت نالییەکی ئاوا نزیك لە ئەحمەد پاشا لەم هەموو ماوە ئاوارەییدا کە ئەحمەد پاشا تازە لە کوردستان هەڵقەنراوە بۆ ئاوارەیی و نالی پێشتر لە ئاوارەییدا بووە نەچووبێتە لای ئەحمەد پاشا. ئەحمەد پاشا لە پاریس بە دڵنیاییەوە بە خۆدزکۆ دەڵێ نالی خەریکی لێکۆڵینەوەیە لە دیالێکتەکانی زمانی کوردی ، واتە پاشا خۆی لە نزیکەوە ئاگاداری کارەکانی نالی بووە، ئەگەر ئەم شارەزایی و دڵنیابوونە لە قسەکردن لە سەر نالی هی پێش سەفەری پاشا نەبێ بۆ پاریس ١٨٥٣ ئەوا هیچ ڕێی تێناچێت هی سەردەمی حوکمڕانی ئەحمەد پاشا بێت. ئەحمەد پاشا لە ١٨٣٨ تا ١٨٤٠ و دوایش لە ١٨٤١ تا خاکەلێوەی ١٨٤٢ لەسەر حوکم بووە و دواجاریش لە ئایاری ١٨٤٢ تا ١٨٤٧ حوکمڕانی کردووە. هەموو سەرچاوەکان باسی ئەوە دەکەن ئەحمەد پاشا هەموو کاتی خۆی بۆ مەشقی سەربازەکانی بەسەر بردووە و ڕێی تێناچێت ئەوەندە کاتی بووبێت و لە گەڵ نالی باسی

---

[29] عبدالقادر بن رستم بابانی ، سیر الاکراد در تاریخ و جغرافیای کردستان، بکوشش: محمد رئوف توکلی، تهران، ١٣٧٧, ص: ١٦٧.

دیالێکتەکانی زمانی کوردیان کردبێت و ئەم زانیاریانە تا ساڵی ١٨٥٣ هەر لە یادەوەری پاشا بە زیندویی مابنەوە. هەر بۆ پاڵپشتی ئەم ڕایەم دەکرێ ئەوەش بڵێم وەختایەك ئەحمەد پاشا بۆ ئەستەموولٚ دوورخرایەوە بۆ هاودەمی یەکێك لە میرە نزیکەکانی بابانی لە گەڵ خۆیدا برد ئەویش حسێن بەگی خەندان بوو، واتە باوکی سەعید پاشا و باپیرەی ژێنرال شەریف پاشا. باشە ئەحمەد پاشا لەو هەموو ماوە زۆرەی دوورە وڵاتیدا لە ئەستەموولٚ چۆن دەبێ کەسێکی وەکوو نالی لە بیرکردبێت، یان بە پێچەوانەوە نالییەکی سەلت و تەنیا چۆن دەبێ سەردانی پاشای نەکردبێ. بەڵگەیەکی مەنتیقی دیکەی بەهێز ئەوەیە ئەحمەد پاشا هەر دوای گەڕانەوەی بۆ پاریس کە بە هەموو پێوانەیەك دەبێ ئەگەر هەر زۆر زوو بووبێت، لە دوا دواییەکەی ساڵی ١٨٥٤ یاخوود سەرەتای ساڵی ١٨٥٥ گەیشتۆتەوە ئەستەموولٚ و هەمووی شەش مانگێك زیاتر لە ئەستەموولٚ نەماوەتەوە و کراوە بە والی یەمەن کە واپێدەچێت لە مانگەکانی ناوەڕاستی هەمان ساڵ کرابێتە والی یەمەن ١٨٥٥ و تا ساڵی ١٨٦٣ هەر والی یەمەن بووە.، بۆ والیەك ناشێ والی یەمەن بووبێت و لە ئەستەموولیش دانیشتبێ بۆیە من لە سەر بنەمای ئەم فاکتانە پێم وایە هاوڕێیەتی ئەستەمبوڵی نالی و ئەحمەد پاشا (ئەگەر بەڕاستی ئەحمەد پاشا و نالی ماوەیەکی زۆر پێکەوە لە ئەستەمبوولٚ بن) ئەوا هەر دەبێ پێش سەفەری پاشا بووبێت بۆ پاریس.

گریمانەیەکی مەنتیقی دیکە کە ئێستە لە کاتی ئەم نووسینەدا بە مێشکمدا دێت ئەوەیە ڕەنگە دوور نییە و هەر زۆر ئاسایشە نالی دوای گەڕانەوەی ئەحمەد پاشا لە پاریس، دوای ئەوەی پاشا بووە بە والی یەمەن سەردانی یەمەنی کردبێت و چووبێتە یەمەن یان هێندە لە ئەستەمبوول نەمابێتەوە و یەکسەر چووبێتە لای ئەحمەد پاشا لە یەمەن و دەشێ ئەوەی سەرچاوەکان باسی دەکەن زیاتر یەمەن بووبێت نەك ئەستەمبوول. من لە سەر ئەم دەرئەنجامانە دەگەمە ئەو قەناعەتەی کە ئەگەر نالی دوای گەڕانەوەی

ئەحمەد پاشا بۆ ئەستەموول سەردانی پاشای کردبێت ئەوا بێگومان لە یەمەن لە گەڵ ئەحمەد پاشای (والی شار) بووە نەك ئەستەمبووڵ. رەنگە بێسوود نەبێت ئەگەر لەسەر هەمان گریمانەیە وەك مامۆستا فازیل کەریم ئەحمەد[*] یش بۆی چووە و منیش پێم وایە لە رێگەی شیعرەکانەوە هەست بەوە ناکرێت نالی هەرگیز لە شارێکی گەورەی وەك ئەستەمووڵدا ژیا بێت. هیچ بەڵگەیەکی رێ بەدیکەر لە ناو دیوانەکەیدا نییە تۆزێك تارمایی پرسیار و گومان بخاتە سەر ئەوەی نالی ماوەیەکی زۆر لە ئەستەمبووڵ مابێتەوە. هەرچۆنێك بێ جارێ ئەمانە تەنها گریمانەن و تا دەرکەوتنی فاکتەکان دەرگەی ئەم باسە بە کراوەیی دەهێڵینەوە، تا ئەو رۆژەی بەڵگەنامە و گەواهی گردەبڕمان دەستدەکەوێ. ئەحمەد پاشا ساڵی ١٨٦٣ کراوە بە والی وان و ساڵی ١٨٦٤ دووبارە دەیکەنەوە بە والی یەمەن بە پلەی وەزیر. ساڵی ١٨٦٧ بۆتە والی ئەرزەنەرۆم و ساڵی ١٨٧٥کراوە بە والی ئەدەنە و لە کۆتایی هەمان ساڵیشدا کۆچی دوایی کردووە[٣٠].

ئەحمەد پاشا لە دوای خۆی دوو کوڕی بە جێهێشتووە:

---

[*] بڕوانە: فازیل کەریم ئەحمەد، *چەپکێکی تر لە گوڵزاری نالی*، ئەنتۆلۆگیا، ئامادەکردن و سەرپەرشتیکردنی خەبات عارف، سوێد، ١٩٩٩، لا: ٨٧

[٣٠] بۆ ئەم چەردە زانیاریانە بنۆڕە: جمال بابان، بابان فی التاریخ و مشاهیر البابانیین، بغداد، مطبعة الحوادث، ١٩٩٣، ص: ١٢٨– ١٢٩. محەمەد ئەمین زەکی وعەبباس عەززاوی–یش بۆ ساڵی مردنەکەی ساڵی ١٨٧٥ یان داناوە کە وا پێدەچێ ساڵی مردنەکەی راستبێت، عەبباس عەزاوی لە کتێبەکەی شارەزووردیدا نووسیویە کە ئەحمەد پاشا لە ذی القعدەی ١٢٩٢ مردووە، بەڵام لە ساڵە زایینییەکەی بەرامبەری کە ساڵی ١٨٧٢ بۆ داناوە و واپێدەچێ مامۆستا محەمەد قەرەداغی داینابێ هەڵەیە و ناکەوێتە بەرامبەر ساڵی ١٢٩٢ ی کۆچی (بڕوانە: عباس العزاوی، شهرزور–السلیمانیە: اللوا ء و المدینە، راجعە و قدم لە و علق علیە: محمد علی القرەداغی، بغداد، ٢٠٠٠، ص: ٢٠٥) بەمپێیە ساڵی ١٢٩٢ ی کۆچی بەرامبەر ١٨٧٥ ی زایینی دەوەستێ و مانگی ذی القعدەی ١٢٩٢ دەکەوێتە نێوان ٧ ی شوبات و ٨ ی ئادار. بۆیە تا رۆژی تەواوی مردنەکەمان دەستدەکەوێ ئەمە سەرداوێکی چاکە بزانین کە ئەحمەد پاشا لە لە نێوان ٧ ی شوبات و ٨ ی ئاداری ساڵی ١٨٧٥ کۆچی دوایی کردووە.

www.zheen.org

١- خەلیل خالد بەگ (ساڵی .... بالوێزی عوسمانی بووە لە تاران و ساڵی ١٨٨٩ کۆچی دوایی کردووە).

٢- مستەفا عزەت پاشا (ئەمیر لیوا).

بنکەی ژین
www.zheen.org

ئێستە کە لێرە ئەم لێکۆڵینەوانەم دەخەمە بەردەست ڕۆژهەڵاتناسەکان، دەبێ بەر لە هەرچی ددان بەوەدا بنێم کە ئەم لێکۆڵینەوانە هەر بە تەنها هی من نین. پانزە ساڵێك بەر لە ئێستە لە کاتی گەشت و گەڕانەکانم بە ناوچەکانی: خوراسان و ئەلەمووت، هەروەها هەمەدان، گەڕۆس، تەختی سولێمان، مەراغە و کەنارەکانی گۆلی شاهی[31]، ئەو دەروناوچانەی کە هۆزە کوردە هەمەچەشنەکانی تێدا نیشتەجێن و هامشۆی دەکەن، تێبینیگەلێکم لە بارەی زمانەکەیانەوە کۆکردبۆوە.، بەڵام چونکە ئەم تێبینییانە سەرپێیی و بە پەلە و بێ هەڵبژاردن کۆکرابوونەوە نەیاندەتوانی هیچ ئەنجامێکی وایان لێوە شین ببێ، ئەگەر ڕێکەوت ئەم فریادڕەسە چاوەڕواننەکراوەی بۆ نەناردبوومایە. ئەم فریادرەسە هاتنی ئەحمەد خان بوو لە ساڵی ١٨٥٣ بۆ پاریس. ئەحمەد خان لە سلێمانی لە دایك بووە و سەرۆکی پشتاوپشتی هۆزە کوردەکانی بابانە کە لە سنجاقی سلێمانیدا دەژین. ئەحمەد خان چاکە و منەتی ئەوەی بەسەرمەوە هەیە کە هانی دام لێکۆڵینەوەکانم لە بارەی زمانی کوردییەوە تەواو بکەم. ئەحمەد خان وێرای ئەوەی بە دەست نەخۆشییەکی سەختەوە گیرۆدە بوو کە زۆربەی جار پاشای ناچار دەکرد لە ناو نوێن هەڵبستێتەوە، کەچی هەموو ڕێسایەکانی ڕێزمانی کوردی و هەموو ئەو تێکستانەی کراونەتە پاشکۆ و لەگەڵ ئەم کتێبە دەخوێنرێنەوە بەشی زۆری لە لایەن ئەحمەد خان نووسراونەتەوە و چاویان پێدا گێڕدراوەتەوە. کارەکەمان چەند جارێك وازی لێ هێنرا و دوایی تێهەڵدەچووینەوە، دواجار لە کۆتایی مانگەکانی ساڵی ١٨٥٤ کارەکەمان تەواو بوو.

هەڵبەت هەموو ئەم مەتریالە فیلۆلۆژیانە کە بە زارەکی پێم گەیشتوون، سەرەتا نەمدەویست تا نیشانی کەسێکی زۆر شارەزاتری نەدەم لە ئەحمەد

[31] ناوی کۆنی زەریاچەی ورمێیە. وەرگێڕ.

www.zheen.org

خان، كه به قسەی خۆی عوسمانلی و فارسییەکەی لە زمانی هۆزەکەی باشتر دەزانیٚ، چاپیان بکەم.

لـه سووریا، لـه شام زانایـەکی بـه ناوبانگی کوردی لێیـه، مـەلا خـزر کـه چاکتر بە نازناوە ئەدەبییەکەوە نـەعلی[٣٢] ئەفەندی Néali Effendi ناسراوە کە بە تایبەتی خۆی بۆ دیالێکتە هەمەچەشنەکانی نیشتمانەکەی (کوردستان) تـەرخان کـردووه و پێشتریش ڕێزمـانێکی عـەرەبیی وەرگێڕاوەتـه سـەر زمـانی کوردی. ئەحمەد خان کـه بـه خۆی نـەعلی ئەفەندی دەناسیٚ، وادەی پیٚ داوم پێوەندیم لە گەڵ ئەم زانا سەردەستە فیلۆلۆژناسەی نەتەوەکەی بۆ دروست بکات. لـه هـەمان کاتـدا وادەی پـیٚ داوم کـه کەشـکۆڵێك (مەجموعـه) یـا هەڵبژاردەیـەکی شـیعری کـوردیی، کـه لـه لایـەن شـاعیرێکی هاوشـاری سـەدەی شـانزەهەم ، هاوسـەردەمی شـاعیری فارسـی جامی نووسـراوەتەوە، بـۆ پەیـدا بکات. ئەم شاعیرە تەخەللوسی دابل Dabel ە و ناوی تـەواوی خۆی شێخ ئەحمەدییـه Cheikh Ahmedi . لـه میزۆپۆتامیـا لـه جزیـره لـه دایـك بـووه، نووسەری زۆر بەرهەمه لـه وانه پۆیـەمێکی خۆشەویستی بـه نـاوی مـەم و زیـن کـه نـاوی دوو کەسـایەتی دڵدارن کـه خۆشەویسـتییەکەیان بـه هـەمان شێوەی لـەیلا و مـەجنوون لای عەرەبـەکان یـاخود شـیرین و فـەرهاد لای ئێرانییـەکان وایه. هەروەها بە ئالیکاریی ئەحمەد خان پرۆژەی ئەوەم هەبوو کە چاپێکی ڕاسـتکراوە و چـاوپێداگێڕاوەی ڤۆکـابیولێرە کوردییـەکانی گـارزۆنی بڵاوبکەینەوە[٣٣] کە من بۆ ئەحمەد خانم دەخوێندەوە، ئەم خوێندنەوانە زۆریان ماندوو دەکرد، جگە لە دە دوانزە ووشەیەك هیچیتری لیٚ حاڵی نەدەبوو، جا

---

[32] خۆدزکۆ لە جیاتی نالی نوسیویە نەعلی، وەرگێڕ.

[33] خۆزگە کوردیزانێك یا چەند شارەزایەکی ناوچەی ئامێدی، ئەوانەی شارەزاییەکی تەواویان لە شێوەزاری ئەم ناوچەیە هەیە ئەم پرۆژە مەزنەی کە خۆدزکۆ نیازی بوو بیکات و نەیتوانی تەواوی بکات، ئەوان تەواویان دەکرد و دووبارە بە ڕێنووسیی کوردی تازە و شەرح و لێکدانەوەی تازەوە، ئەم کتێبە نایابەی گارزۆنی-یان دووبارە چاپدەکردەوە، هەرکەسێك بیەویٚ ئەم کارە پیرۆزە وەئەستۆ بگریٚ، من ئامادەم کۆپییەکی کتێبەکەی پێشکەش بکەم. وەرگێڕ.

ژینگەی ژین www.zheen.org

یا ئەوەتا ڕێنووسە ئیتالییەکەی گارزۆنی بە شێوەیەکی ئاشکرا ووشەکانی دیالێکتی ئامێدی Yamadié ی نەنوسیووەتەوە، یا ئەوەتا مامۆستا نەجیبزادەکەم شارەزایی لەم دیالێکتەدا نییە.

لە ناوەڕاستی ئەم لێکۆڵینەوانەدا بووین، کە ئەحمەد خان لە پاریسەوە بۆ کۆنستانتینۆپل داوا کرایەوە، منیش بڕیارم دا ئەم لێکۆڵینەوە فیلۆلۆژیانە بەمشێوە سەرەتایی و ناتەواوە بڵاو بکەمەوە چێترە لەوەی ماوەیەکی زۆر چاوەڕێی فریادرەسی کۆمەگی زانسیانەی دابل یا نەعلی ئەفەندی بم کە لەوانەیە هەرگیز نەیەن. لەم چەند ساڵانەی دواییدا ڕۆژهەڵاتناسە ڕووسەکان زۆر بە گوڕتر لە ناوچەکانی دیکەی ئەوروپا سەرقاڵی ئەدەبی کوردی بوون. ئێمە پێشتر ئاگاداری چەند نموونەیەکی زمانی کوردیین کە لە چاپکراوە سرنجڕاکێشەکەی بەڕێز بێرێزین Bérézine دا بڵاوکراوەتەوە. کرۆنیکی مێژووی کوردی شەرەفخان لە ژێر چاپە و لە ژێر چاوەدێریی زانای پرۆفیسۆر ڤۆن دۆرن Von Dorn خەریکی وەرگێڕاوێکی کوردیی گولستانن[٣٤]. شاگردەکەی دۆرن، بەڕێز لێرخ، دەبێ تا چەند ماوەیەکی کەم بیست و پێنج گۆرانیی نیشتمانی و بڕێکی دیکە لە نموونەی دیالێکتە هەمەچەشنەکانی کوردستان بڵاوبکاتەوە[٣٥] کە بەرهەمی مانەوەیەکی چەند هەوتوویەکن کە بەڕێز لێرخ لە گەڵ زیندانییە کوردەکان ئامادەی کردوون کە لە کاتی دوا جەنگی ڕۆژهەڵات ڕەوانەی ڕووسیا کراون.[٣٦]

[34] ئەم دەستنووسە، بە گوێرەی م. ب. ڕۆدینکۆ ئێستە لە کتێبخانەی (لینێنگراد)سان پێترەسبوورگ لە ژێر کۆدی B3977 پارێزراوە. بڕوانە : (وەسفی کۆمەڵە دەستنووسە کوردییەکانی لێنینگراد)، مۆسکۆ، ١٩٦١، لا: ٣٠

[35] بڕوانە راپۆرتی بەڕێز ڤۆن دۆرن لە ژمارە دووی *Mélanges asiatiques* ڕۆژی ٢٠ ی تەمموزی ١٨٥٦. خۆدزکۆ.

[36] ئەم کارەی گەورە ڕۆژهەڵاتناسی ڕووس، پ. لیرخ سێ بەرگە کتێبی نایابی لێکەوتەوە بە ناوی (چەند باسێك دەربارەی کوردەکانی ئێران و خالدییەکانی پێشینانی باکووریان) کە ساڵەکانی ١٨٥٦، ١٨٥٧، ١٨٥٨ بە زمانی ڕووسی لە سان پێترەسبوورگ بڵاوکرانەوە و

www.zheen.org

سەرچیخ دەچم ئەگەر بیرو ڕای بەڕێز Pott قەبووڵ بکەم. کە بە دوای ئەوەدا دەگەڕێ ئەوە بسەلمێنێ کە زمانی کوردی زمانێکی سەربەخۆ و خاوەن ڕەسەنی خۆیەتی *sui generis* . پێم وایە ئێمە هێشتا کەرەسە و مەتریالی تەواومان لە بەردەستدا نییە تا دواجار بڕیار لە سەر مەسەلەیەکی ئاوەها گرینگ بدەین و هەموو ئەوەیش کە لەم بارەیەوە زانراوە بەم شێوەیە کورتبکەینەوە:

زمانی کوردی لە دوو توخمی جیاواز پێك هاتووە کە یەکیان لە گەڵ ئەوی دیکەیان جیاوازە. یەکەم : گرامەرەکەی بە شێوەیەکی نزیکەیی هاوشێوەی ئەوەی فارسیی هاوچەرخە و سێ چارەگی ووشەکانی ، بە گوێرەی ئەو هۆزەی کە قسەی پێ دەکەن هاوسێ ی ئێران، ئەناتۆلی یا سوریان یا لە فارسی، یا لە تورکی یان لە عەرەبییەوە وەرگیراون. دووەم : نیزیکەی دوو لە سێی ئەو ووشانەی کە ماونەتەوە سەر بە زمانێکی نەناسراون و لە ئەنجامدا لە ئیسلام، لە فارسی نوێ و لە تورکی کۆنترە، ئەمە زمانی کوردییە بە مانای ووشەکەوە، و ڕەنگە زمانی نووسینە بزماریەکانی cunéiformes نەینەوا، خوسرەو ئاباد هتد بێت.، چونکە ئەگەر هیچ کەس لاریی لەوە نەبێت کە کوردەکان کاردۆخییەکانی ΚΑΡΔΟγΧΙΟΙ گەزنەفۆن، دانیشتوانی ڕەسەنی ئەو خاکەی کە نووسینە بزماریەکانی تێدا دۆزراوەتەوە، ئایا تا ئەوپەرەکەی شییمانەی ئەوە نەبێ گریمانەی ئەوە بکەین کە ئەو نووسینانە بەو ئامانجە نووسراونەتەوە کە لە لایەن خەڵکی ئەو وولاتەوە بخوێنرێنەوە و تێیان بگەن، بە واتایەکی دیکە بە کوردیی هاوسەردەمی داگیرکردنەکانی ئاشووریەکان نووسرا بێت؟

بنکەی ژین
www.zheen.org

دواتر تەرجەمەی ئەلمانیش کران و بە سێ بەرگ هەر لە سان پێترەسبوورگ بلاوکرایەوە:
Lerch, Peter Ivanovitch, *Forschungen uber die Kurden und Dier Iranisechen Nordchaldaen*, Abt (3 Bände), St-Petersbourg, 1857-1858.
کتێبی یەکەم لە بارەی هۆزە کوردییەکان بوو لە ئیمپراتۆریای عوسمانی و ئێرانی، کتێبی دووەم تایبەت بوو بە زمانی کوردی و بەتایبەت هەردوو دیالێکتی کورمانجی و دیالێکتی زازا و کتێبی سێیەمیش باسێکی درێژ و فەرهەنگۆکی هەردوو دیالێکتی بەرگی دوووەم بوو.

بۆ ئەوەی بوارەکانی ئەو دیالێکتەی بووەتە کەرەسەی ئەم لێکۆڵینەوەیە دیاری بکەین، ئەوە تێبینی دەکەین کە شاری سلێمانی، ناوەندی قەزای سنجاقی هەمان ناو، لە بنچینەدا شارێکی نوێیە. ساڵی ١٧١٤ لە لایەن سولێمان، سەرۆکی کوردە هاوشارییەکانی هۆزی بابان دروستکراوە کە کورەکەی خانە پاشا[٣٧] khalate Pacha کە هەموو ئەو بنەماڵانەی (ئۆجاغ) کە ئێستە پێیان دەڵێن خانە پاشایی لە ناوی ئەوەوە کەوتوونەتەوە. سنجاقی سلێمانی ئێستەکە سەر بە پاشالیکی شارەزوورە و لە کاتی پێویستدا دەتوانێ سوپایەکی دە هەزار سوارچاك و پیادەی سەربازی ئامادە بکات.

دەمەوێ بڵێم سەرچاوەی سەرەکیی ناسینی من بۆ زمانی کوردی، ئەحمەد خان، چوارەم پاشای بنەماڵەی باڵادەستی ئەم ناوچەیەیە کە کوردەکانی فراکسیۆنی هۆزە کوردییەکانی بابان تێیدا لە سنجاق و لە شاری سلێمانیدا دەژین. جا ئەگەر ناوی دیالێکتی بەبە Bébé بە سەر زمانەکەیاندا نابرم، ئەوە لەبەر ئەوەیە کە هۆزی گەورە و گرانی بابان بە زۆر دەر و ناوچەدا بڵاوبوونەتەوە و پێم وایە بە دیالێکتێك زیاتر قسە دەکەن.، بۆ نموونە، کوردەکانی ڕەشەوەند[٣٨] Richvend، کە لە ئاواییەکانی ئەلمووت و ڕوودباری قەزوین Roudbari kazbine کە من ماوەی چەندین ساڵ پێوەندیم لە گەڵیاندا هەبووە، ئەوانیش هەر سەر بە هۆزی بابانن. هەڵبەت زمانەکەیان کە بە ناوی لولو[٣٩] Lolo وەیە، ووشەی وای تێدایە کە ئەحمەد خان هەرگیز ئەوەی بە بیردا نەدەهات لە وڵاتی خۆیدا گوێبیستیان بووبێت، بۆ نموونە وەك : مرۆ (پیاو) homme.، *وەکاکە* و بە هەمان شێوە *ئو بەدەنگ*

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

[٣٧] نووسەر نووسیویە خەڵات پاشا khalate Pacha، پێم وایە مەبەستی خانە پاشا بووبێت. وەرگێڕ.

[38] لقێکن لە هۆزی هەمەوەند. وەرگێڕ.

[٣٩] لولو loulou : بە گوێرەی مەسعوود کەیهان ناوی هۆزێکی تەواو کوردییە و لە زەنگار دا دەژین. بە داخەوە کەیهان هیچ زانیارییی زێتر بە دەستەوە نادات، بڕوانە : مسعود کیهان, *جغرافیای مفصل ایران* (٢) سیاسی, مطبعة مجلس, تهران، ١٣١١، ص. ٥٧

fusil (دەمانچە).، ***گیاویست*** (بەرد) pierre.، ***دێیلیزی*** (ئەسپ) cheval.، ***ئوبێداو*** (مەر) mouton.، ***کورتان*** (نان) pain.، ***زووار*** (کوڕ) garçon.، ***کەلێمووە*** (شمشێر) sabre.، ***ئوبوزپان*** (مانگا) boeuf (بە شێوەیەکی ئەدەبی واتەی لمۆز (قەپۆز)ێکی پانەوەبوو دەگەیەنێ). کەوایە بەردەوام دەبم لەوەی بەم دیالێکتەمان بلێم ***دیالێکتی سلێمانی***.

بنکەی ژین
www.zheen.org

لەبارەی ئەلفوبێوە:

کوردە خوێندەوارەکان، بە گشتی ئەوانەی زمانی زگماکی دایکیان بە تەواوی نازانن، لە نامە و نامەکاریان لە گەڵ دەسەلاتدارەکانیان و لە نێوان خۆیانیشدا، یا بە فارسی، یا بە تورکی یا وەکوو بە عەرەبی دەنووسن. جا ئەگەر جارناجارێکیش ناچار بن هەر بە کوردی بنووسن، ئەوا بە یاریدەی ئەلفوبێیٚ فارسی کوردی دەنووسن. ڕاستییەکەی، هەموو کۆنسۆنە (پیتە بێدەنگەکان) consonne فارسییەکان هاوشێوەن لەگەڵ زمانی کوردی، هەر هیچ نەبێت لەگەڵ ئەوەی تایبەتە بە دیالێکتی سلێمانی، بەلام لەگەڵ ئەمەشدا ئەم دیالێکتی سلێمانییە زۆر ڤۆیەل voyelles و دیفتۆنگ (بزوێنی دوو لانە) ی diphthongues تێدایە کە مەحالە بە یاریدەی ئەو ئۆرتۆگرافییەی orthographie (ڕێنووس) کە لە زمانی فارسیدا بەکاردەهێنریٚ بەرهەم بهێنرێنەوە. بۆ نموونە چۆن بتوانین بە فارسی ئەم دەنگانە یٚ ae، ۆee، ووoo، ئەوâau، ئێوە âouaoue هتد گۆ بکەین، کە زۆر بەرچاو دەکەون و بە دوای یەك دادێن.، بە بیٚ ئەوەی کۆنسۆنەکان (پیتە بێدەنگەکان) consonnes لەناو ووشە کوردییەکاندا نەبن؟ هەڵبەتوەك چۆن ئەحمەد خان سوودی لە ئۆرتۆگرافی فارسی وەرگرتووە، ئێمەش ووشە کوردییەکان وەك چۆنی نووسیوە دەهێلینەوە. تەنها ئەوەمان بە هێند هەڵگرتووە کە لە دوای هەر ووشەیەکەوە، بایەخە فۆنەتیکییەکەمان بە تیپی فرانسەوی نووسیوەتەوە.

www.zheen.org

ووشە کوردیەکان

I - ناو SUBSTANTIFS

١= لەو دیالێکتە کوردییەی کە ئێستەکە ئێمە لێکۆڵینەوەی لە سەر دەکەین، هیچ باسێکی زایەندی genres تێدا نییە. ناوی بوونەوەرە زیندووەکان بە گوێرەی زایەندی بوونەوەرەکە یا نێرینەیە یا مێینەیە، بە بێ ئەوەی هیچ جۆرە شێوەیەکی ڕێزمانی هەبێت دەستنیشانی بکات. هەموو ناوە بێگیانەکان بێلایەنن، واتە هیچ چەشنە ئیدێیەکی زایەندی پێوە نالکێنن. نموونەکان:

باوق[40] père .، دایك mère.، برا frère.، خوشك soeur.

٢- ناوی کۆ pluriels بە زێدەکردنی تاکبڕگەی monosyllabe (ان) یا (یان)، یا (کان) ، یا (گان) بۆ سەر تاکی کارایی nominatif singulier دروست دەبێ. نموونەکان:

ڕەنی (ڕێوی) le renard ، ڕەنیان les renards .، داغبێ (چۆلەکە) l'oiseau، داغبێیان les oiseaux .، – کورد le Kurde، کوردەکان les Kurdes (کاردۆخییەکانی گەزنەفۆن) .، – سەگ le chien، سەگەکان Les chiens.، – پیاو l'homme، پیاوان les homes.، بەرت[41] la pierre ، بەرتان les pierres.، کچ یا کیژ la fille، کیژان les filles.، –

بنکەی ژین
www.zheen.org

[40] خۆدزکۆ لێرەدا لە جیاتی باوك نووسیوویە (باوق) و بە لاتینیەکەش نووسیویە bâouq کەچی بۆ وشەی خوشك نووسیویە khochk واتە بۆ یەکەمیان پیتی (ق) بە q نووسیوە و بۆ دووەمیان بە (ك) k ی نووسیوە. وەرگێر.

[41] خۆدزکۆ لە جیاتی بەرد نووسیویە بەرت و بە لاتینیەکەش نووسیویە bert. وەرگێر.

کوڕ le garçon و کوڕەکان les garçons.، – گوێ[٤٢] l'oreille، گوێیان les oreilles. – مەڕ le mouton، مەڕەکان les moutons.

٣- دەستنیشانکردنی تایبەتی (کۆ) لە زمانی کوردیدا (ان) ە.، چونکو تێکەڵاوبوونی (ی) و (ك) وادەبێ لەبەر خۆشئاوازی euphoniques کە (ك) یەکە تەنها دەبێتە نیشانەی یەکەی پێوانەیی ، کە کەمێك دواتر باسی لێوە دەکەین (بەشی ١٦) .

٤- ئەمەیان نموونەیەکی گەردانکردنە لە کوردیدا.

تاك

Nom. کوڕ garçon ;،

Gén. هی یا ی کوڕ du garçon ;

Dat. بۆ کوڕ au garçon ;

Acc. کوڕی Le garçon ;

Voc. یا کوڕ ô garçon !

Abl.لە کوڕ du garçon ;

Loc.لە کوڕدا dans le garçon.

کۆ

Nom. کوڕەکان les garçons ;،

Gén. هی یا ی کوڕەکان des garçons ;

Dat. بۆ کوڕەکان aux garçons ;

Acc. کوڕەکان Les garçons ;

Voc. یا کوڕەکان ô garçons !

تیکەی ژین
www.zheen.org

---

42 خۆدزکۆ نووسیویە (گوو) و بە گوێرەی ترانسکریپسیۆنی لاتینیەکەش گوێو guéou نووسراوە.. وەرگێر.

Abl.لە کورەکان des garçons ;

Loc. لە کورەکاندا dans les garçons.

تێبینیەکان لە بارەی گەردانکردنەوە

٥- هەموو ناوەکان بە هەمان شێوە گەردان دەکرێن.

٦- دۆخەکانی ناڕاستەوخۆ (ئۆبلیك) oblique لە هەردوو باردا بە هەمان شێوە دروست دەبن.

٧- دۆخی ئیزافە le génitif بە دانانی (ی) *i* ، یاوەکوو (هی) *hi*، لە پێش حالەتی کارایی nominatif دروست دەبێ. دوای پیتە بێدەنگی سەختی ق q ، غ gh ، (ی) I دەگۆڕێ بۆ ئا a . نموونەکان:

le garçon du village کوڕی دێیان ،. l'oeil de l'homme چاوی پیاو ،. une boucle des cheveux de la fiancée پرچ هی بووك(بووك) ،. l'éclat de l'éclair بیرقەی برووسکە ،. l'oeuf de la poule حقە[43]ی مریشك.

ئەم دۆخی ئیزافەیە ce génitif دەشێ ئەویش بە بێ تەواوکەر complément بە کاربهێنرێ و ئەمەیان ئەوەیە کە لە حالەتی ئیزافەی فارسیی جیا دەکاتەوە.

٨- دۆخی بەرکاریی نا ڕاستەوخۆ le datif لە کاتی بە پێشکەوتنی دۆخی کارایی nominatif دروستدەبێ، یاوەکوو بە پێش پرێپۆزسیۆنی (لە) یا پرێپۆزسیۆنی فارسی (بە) *be* دەکەوێتەوە.

٩- دۆخی بەرکارێتی (ئەکیوزاتیف) acussatif هەروەك لە زمانی تورکیدا لە رێگەی (ی) I کۆتایی دروستدەبێ دەبێ کە بۆ دۆخی کارایی nominatif ئیزافە دەکرێ. لە حالەتی (کۆ) دا ئەم (ی) یە دەمووەدەست وەپێش دوایەمین برگەی دۆخە کارا (نۆميناتیف) nominatif ەکەی دەکەوێتەوە

---

43 لە تێکستەکە نووسراوە (حقە)، بە وەرگێڕانە فرانسییەکەی ووشەکە هێلکەیە. وەرگێڕ.

١٠- کوردەکان وەکوو فارسەکان زۆربەی کات دۆخی کارایی (نۆميناتيف) nominatif لە سەر شێوەی دۆخی بەرکارێتی راستەوخۆ accusatif بە کار دەهێنن.
١١- بانگکردن le vocatif هەر وەکوو لە زمانی فارسیدا، لە رێگەی پریپۆزسیۆنی (یا) دەبێ کە دەکەوێتە پێش دۆخی کاراییەوە nominatif.
١٢- مەفعول فيه l'ablatif هیچی لە دۆخی کارایی nominatif جیاواز نییە تەنها بە بوونی پریپۆزسیۆنی (لە) نەبێت.
١٣- ئاوەڵکاری شوێن le locatif لە دۆخی کارایی پێکدێ کە (لە) ی لە پێشدا دێت و لە هەمان کاتیشدا پۆستپۆزسیۆنی postposition (دە) de ی لە دوا دێت.

II- لە بارەی نیشانەوە (ئامراز) DE L'ARTICLE

١٤- ژمارەی بنچینەیی le numératif cardinal (یك)، (یێکی) لە سەر شێوەی نیشانەی یەکەیی article d'unité و برێك جاریش بە واتەی تەواوی ووشەکەوە وەکوو نیشانە (ئامراز) دەخرێتە سەر کۆتایی ووشە نۆميناتيفەکان nominatifs نموونەکان :
پیاوەك یا پیاوێکی un homme .، رەنێك (رێوییەکی) un renard .، ژنێك une femme، et aussi la femme.
١٥- نیشانەکانی یەکەیی Les articles d'unité هەر بە (کۆ) دەمێننەوە، نموونەکان : کوڕەکان les garçons .، کوردەکان les kurdes.
١٦- ناوە کۆتایی هاتووەکان بە (ك) نیشانەی یەکەییەکانیان article d'unité بە یاریدەی (یٚ) دروستدەکەن، نموونە :
مریشك poule ، مریشکیٚ une poule.

بنکەی ژین www.zheen.org

III– ئاوەڵناو ADJECTIFS

١٨– هەر وەك لە زمانی فارسیدا، ئاوەڵناوە کوردییەکان بە شوێن ناودا دێن و ڕێککەوتنی ڕێزمانی accord grammatical **بە یاریدەی ئیزافەکان** *izafets* **دەبێت، نموونەکان :**

داری ئونیشک[44] l'arbre sec.، **شەوی تاریک** la nuit obscure.، **کێوێکی بەرز** une montagne haute.، **پیاوێکی چت**[45] un homme stupide.

١٩– ئاوەڵناوە کوردییەکان گەردانناکرێن و کۆیەکانیان هیچ جیاوازییەکیان لە گەڵ تاکەکان نییە.

٢٠– جاری وا هەیە لە حاڵەتی دروستکردنی ئاوەڵناو وا دەبێ ناوەکە بە پێش ئاوەڵناوەکە دەکەوێتەوە. نموونەکان :

– **خودا گەورەیە** Dieu est grand (littér. Dieu grand sest).، –
ئەمانە سفین[46] ils sont blancs (littér. Tous blancs ils sont).، –
ڕۆژهەرات l'ouest.، – **هەتاوێکی گەرمە ئەمڕۆ** il fait très chaud aujourd'hui (littér. Le soleil est chaud aujourd'hui).

پلەکانی بەراوردکردن Degrés de comparaison

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

44 **خۆدزکۆ نووسیویە ئونیشك کە بە گوێرەی فرانسییەکە ووشەکە (وشك) ە. وەرگێڕ.**

45 **خۆدزکۆ نووسیویە چت کە بە گوێرەی ووشە وەرگێڕاوە فرانسییەکە ووشەکە واتەی گەمژە یا گەلۆر دەدات. وەرگێڕ.**

46 **خۆدزکۆ نووسیویە سفین و بە ترانسکریپسیۆنە لاتینیەکەش هەر سفین** *sefin* **نووسراوە, کە واتەی سپی دەگەیەنێ. وەرگێڕ.**

٢١- پلەکانی بەراوردکاری تەقریبەن هەر بە هەمان شێوەی زمانی فارسی دروست دەبن.

٢٢- بۆ ئەوەی ئاوەڵناوی بالاّ supérlatif وەدەست بخەین ئەوا وەشوێن ئاوەڵناوی تاکبرگەیی monosyllabe (تر) دا دەچین، نموونەکان :

چاق[٤٧] bon	چاقتر meilleur
ڕەش noir	ڕەشتر plus noir
سوور rouge	سوورتر plus rouge
قووڵ émoussé	قووڵتر plus émoussé
ئەستوور gros	ئەستوور plus gross

٢٣- بۆ دروستکردنی ئاوەڵناوی بالاّ superlatif، ووشەی (زۆر) trop ، beaucoup بە شێوە ئەدەبییەکەی بە واتەی " force " دێت دەخەینە پێش ئاوەڵناوی بەراوردکردنەکە comparatif ، نموونەکان :

برسی affamé، برسیتر plus affamé، زۆر برسیتر le plus affamé

تێر rassaié، تێرتر plus rassasié، زۆر تێرتر le plus rassasié

٢٤- ئامرازی پێوەندی conjonction فرانسیی (que) ئەگەر بکەوێتە دوای ئاوەڵناوێکی بەراوردکارییەوە comparatif ئەوا لە زمانی کوردیدا دەبێتە (لە) *le*، نموونەکان :

- کتێبی من لە کتێبی تۆ زۆر چاکترە، mon livre est beaucoup meilleur que le tien (littér. Le livre à moi du livre à toi force meilleure est).

- چاوانی لە زووف ڕەشترە، les yeux sont bien plus noirs que les cheveux (littér. Les yeux de cheveux force noire est).

www.zheen.org

---

47 لێرەش بە هەمان شێوەی ووشەی باوق، لە جیاتی چاك نووسراوە چاق. وەرگێڕ.

– خودا لە پیاو زۆر گەورەترە، Dieu est bien plus grand que l'homme (littér. Dieu de l'homme force haute est).

– ئەسپ لە بارگیر نەجیبترە لاکین ماین لە هەردووکیان چاکترە، un étalon est plus noble qu'une bête de somme; mais la jument vaut mieux que tous les deux.

(کیان) kian ، کۆی (کە) یە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

ژمارەکان DES NUMERATIFS –IV

٢٥– تەنها بە گۆکردن prononciation دەکرێ جیاوازی لە نێوان ژمارە ریزکراوەکانی numératif ordinaires کوردی و فارسی بکرێ، نموونەکان:

چوار quatre .، پێنج cinq.، هاوت[48] sept.، سوت cent .، دوو سوت deux cents.، هتد.، هتد.

٢٦– ژمارە ڕیزکراوەکان بە زێدەکردنی (ومووون) لە دوای ژمارە بنچینەییەکان cardinaux دروستدەبن. نموونەکان :

چوارموون le qutrième.، پێنجموون le cinquième. هتد

٢٧– بە ژماردنی یەکجار، دووجار ، هتد ووشەی fois لە زمانی کوردیدا بە (جار) وەردەگێڕدرێ، نموونەکان :

یەك جار une fois .، دووجار deux fois.، سێ جار trois fois ، هتد.

بنکەی ژین
www.zheen.org

[48] لە تێکستەکە لە جیاتی حەوت نووسراوە هاوت و لە جیاتی سەت یان سەد نووسراوە سوت. وەرگێڕ.

V- جێناو* PRONOMS

A-جێناوە کەسییە رەهایەکان.

٢٨- لە تاکدا، جێناوە کەسییە کوردییەکان بە نزیکەییەکی تەواو هاوشێوەی جێناوی کەسین لە زمانی فارسیدا.، بەڵام لە (کۆ) دا بە هیچ شێوەیەک لە یەک ناچن. ئەمەیان گەردانکردنەکەیانە

کەسی یەکەم

singulier تاک

Nominatif: من moi،

Génitif :هی من: de moi (le mien).،

Datif :بە من: à moi.،

Accusatif :منی: me.

Ablatif : لە من de moi،

Locatif : لە مندە dans moi.،

pluriel کۆ

Nominatif: ئێمە nous

Génitif :هی ئێمە: de nous (notre).،

Datif :بە ئێمە: à nous.،

Accusatif : ئێمەی nous.

Ablatif : لە ئێمە de nous،

نکەی ژین
www.zheen.org

* برێك لە نووسەرانی کورد لە جیاتی جێناو pronom ووشەی (راناو) بەکاردەهێنن. Pronom ووشەیەکە جێگەی (ناو) دەگرێتەوە و لە بریتی ناویش بەکاردەهێنرێت, بۆیە پێم وایە ووشەی (جێناو) زۆر کوردیتر و خۆشناوازترە وەك لە (راناو). وەرگێڕ.

Locatif : لە ئێمەدە dans nous.،

کەسی دووەم

singulier تاک

Nominatif: تۆ toi،

Génitif : هی تۆ de toi (le tien).،

Datif :بە تۆ à toi.،

Accusatif : تۆی te.

Ablatif : لە تۆ de toi،

Locatif : لە تۆدە dans toi.،

pluriel کۆ

Nominatif: ئێوە vous

Génitif :هی ئێوە de vous (votre).،

Datif :بە ئێوە à vous.،

Accusatif : ئێوەی vous.

Ablatif : لە ئێوە de vous،

Locatif : لە ئێوەدە dans vous.،

کەسی سێیەم

singulier تاک

Nominatif:ئەو lui.،

Génitif : هی ئەو d'elle.، de lui ،

Datif :بە ئەو à elle..، à lui،

Accusatif : ئەوی la.،le

Ablatif : لە ئەوی d'ele.، de lui،

Locatif : لە ئەودە dans elle.، dans lui،

بنکەی ژین
www.zheen.org

pluriel کۆ

Nominatif: ئەوان elles.،eux

Génitif : هی ئەوان d’elles (leur).، d’eux،

Datif : بە ئەوان à elles.، à eux،

Accusatif : ئەوانی elles.، eux

Ablatif : لە ئەوان d’elles.، d’eux،

Locatif : لە ئەواندە dans elles.، dans eux،

٢٩- تێبینی ئەوە دەکەین کەوا (کۆ) ی ئێوە vous و ئەوان eux لە جێناوی کەسی سێیەمەوە دادەرێژرێ. تاکی ئەو lui هەر وەکوو (شما) و (ایشان) لە زمانی فارسییدا لە جێناوی کەسی سێیەمی تاک (ش) lui دادەرێژرێ.

٣٠- لە چەند حاڵەتێکدا جێناوی تاکی کەسی یەکەم (من) دەتوانرێ بە (ئەز) moi جێگەی بگردرێتەوە وەك ئەوەی لە دیالێکتی تالیشدا هەیە.

B- جێناوە کەسییە لکێنراوەکان Pronoms personnels conjonctifs

٣١- دوو جۆرە جێناوی کەسی لکێنراو هەیە :

یەکەمیان ئەوەی کە بەدەگمەن تەنها بە هاوبەش لەگەڵ ناو nom بەکاردەهێنرێ و ئەوەی کە یارمەتیی گەردانکردنی شێوەی رابووردوو prétérit دەدات لە کرداری کوردیدا.

٣٢- لە جۆری یەکەمیاندا ئەمانە دەگرێتەوە : (م) m، mon .، (ت) ton .، (ی) son .، (مان) mes .، (تان) vos .، (یان) leurs . بۆ نموونە هێنانەوە بەم شێوەیە دەگوترێ :

برینم ma blessure

برینت ta blessure
برینی sa blessure
برینمان nos blessures
برینتان vos blessures
برینیان leurs blessures

٣٣- جۆرەکەی دیکە تەنها بەوەندە لەوەی دیکە جیاوازە، کە هەموو کەسەکان لە (کۆ) و (تاک) دا بە (د) ێك دەستپێدەکات. نموونەکان :
دەم هێشت je laissai
دەت هێشت tu laissas
دەی هێشت il laissa
دەمان هێشت nous laissâmes
دەتان هێشت vous laissâtes
دەیان هێشت ils laissèrent

ئامادەبونی ئەم جێناوانە پێویست بەوە دەکات کە کردارەکە هەمیشە برگەی دواییەکەی قرتاو بێ apocopé. لە برێك لە دیالێکتەکانی سلاڤدا[٤٩] هەمان جۆری ناو هەیە کە دەبێ پێیان بڵێین جێناوە کرداریيەکان verbaux، بەو پێیەی کە تەنها لەگەڵ کردار verbe دا بە کار دەهێنرێن.

٣٤- دەتوانرێ گیرەکی (ئەفیکس) affixe (د) D رەشبکرێتەوە بە مەرجێك ناوێك جێگەی بگرێتەوە. بەمشێوەیە بۆ نموونە ئەگەر ووشەی خێوەت tente بخەینە بەردەم جێناوە کەسییە لکێنراوەکان و ووشەی (فرۆت) کە ووشەی قرتێنراوی چاوگی فرۆتنە vendre بە تەواوی لەم نموونانەی خوارەوە دەردەبڕین، کاتێك دەگوترێ :

[٤٩] بە نموونە دەگوترێ *iam byll. Tys byll. On byll. Mysmy byli. Myscie byli. Oni byli*.

www.zhean.org

خیوەتم فرۆت je vendis ma tente
خێوەتت فرۆت tu vendis ta tente
خێوەتی فرۆت il vendis sa tente
خێوەتمان فرۆت nous vendîmes nos tentes
خێوەتتان فرۆت vous vendîtes vos tentes
خێوەتیان فرۆت ils vendirent leurs tentes

٣٥– جێناوە کەسییە لکێنراوەکانی کەسی یەکەمی تاك (م) m بڕێکجار وەکوو (می) mi و هەروەها وەك (موو) ش mou گۆدەکرێن.

C – جێناوی خۆیەتی Pronoms reflechis

٣٦ – لە زمانی کوردیدا تەنها یەك جێناوی خۆیەتی Pronoms reflechis هەیە ئەویش : (خۆ) یە soi-même .
٣٧– ئەم جێناوە تەنها بە هاوبەشی لە گەڵ جێناوەکانی دیکەدا گەرداندەکرێ، وەك بۆ نموونە :

کەسی یەکەم

singulier تاك

Nominatif: خۆم moi-même.،
Génitif : هی یا ماڵی خۆم de moi-même.،
Datif : بە خۆم à moi-même.،
Accusatif : خۆمی moi-même.
Ablatif : لە خۆم de moi-même،

www.zheen.org

Locatif : له خۆمده dans moi-même.،

pluriel كۆ

Nominatif: خۆمان nous-mêmes.

Génitif : هی یا ماڵی خۆمان de nous-mêmes.،

Datif : به خۆمان à nous-mêmes..،

Accusatif : خۆمانی nous-mêmes.

Ablatif : له خۆمان de nous-mêmes.،

Locatif : له خۆمانده dans nous-mêmes.،

کەسی دووەم

singulier تاك

Nominatif: خۆی تۆی   toi-même.،

Génitif : هی یا ماڵی خۆی تۆی de toi-même،

Datif : به خۆی تۆی à toi-même.،

Accusatif : خۆیی تۆیی toi-même

Ablatif : له خۆی تۆی de toi-même.،

Locatif : له خۆی تۆیده dans toi-même.،

pluriel كۆ

Nominatif: خۆتان vous-mêmes.

Génitif : هی یا ماڵی خۆتان vous-mêmes.،

Datif : به خۆتان à vous-mêmes.،

Accusatif : خۆتانی vous-mêmes.

Ablatif : له خۆتان de vous-mêmes،

Locatif : له خۆتانده dans vous-mêmes.،

کەسی سێیەم

singulier تاك

www.zheen.org

Nominatif: **خۆی** *lui-même.*،
Génitif : **هی یا ماڵی خۆی** de lui-même.،
Datif : **به خۆی** *à lui-même..*،
Accusatif : **خۆیی** lui-même
Ablatif : **له خۆی** de lui-même.،
Locatif : **له خۆیده** dans lui-même.،
pluriel **کۆ**
Nominatif: **خۆیان** *eux-mêmes.*
Génitif : **هی یا ماڵی خۆیان** d'eux-mêmes.،
Datif : **به خۆیان** *à eux-mêmes..*،
Accusatif : **خۆیانی** eux-mêmes.
Ablatif : **له خۆیان** d'eux-mêmes.،
Locatif : **له خۆیانده** dans eux-mêmes..،

چەند سرنجێك له بارەی جێناوە خۆییەکان

٣٨- بەڕێز Vullers یەکەمین کەس بوو کە تێبینیی ئەوەی کرد[٥٠] کە ووشەی (خود) ی فارسی جگە لە دۆخی ناراستەوخۆی Oblique ووشەی (خو *khou*) هیچی دیکە نییە کە لە سەر شێوەی سانسکرێتی sanscrite دروست دەبێت، واتە لە ڕێگەی پێوەلکانی کۆنسۆنی consonne (د) D ەوە. ڕاستیەکەی لێرەدا بەرەو ڕووی هەمان پێکهاتەی (د) دەبینەوە کە ئامادەبوونی بۆ ئاوەڵکاری شوێن (ظرف مکان) لە سێ کەسی جێناوی خۆیی پێویستە.

www.zheen.org

---

[٥٠] **بڕوانە** Institut lingua pers

٣٩- له دۆخی کارایی nominatif (کۆ) ی جێناوی خۆیی کەسی سێیەمی (خۆیان) دەتوانرێ ووشه زۆر گۆڕاوەکەی variante (خۆیانیان) له جێگه دابنرێ، نموونەکان :

ils s'aimaient bien entre eux (Littér. eux-mêmes bien s'aimaient) خۆیان خۆشدەوێ-

له کرداری (خۆش ئەویستن) [51] aimer. Chérir ەوە.

٤٠- ئەمانه چەند دەربڕینێکی باون له لای کوردەکان :

-خۆی جوان دەکه il ou elle se fait jeune. C'ets-à-dire s'habille، fait sa toilette.

-ئابرووی خۆی به خۆرایی نەبا (ne te ravale pas pour rien littéralement : l'honneur ton propre gratuitement ne porte pas).

(نەبه) به گوێرەی ئەحمەد خان لێرەدا بەرانبەر به (مبر) ی فارسی که واتەی (نەیبه) دەگەیەنێ دەوەستێ.

خیوەتی خۆم ma propre tente.

ئەمەیان ئەو دەربرینانەن که چۆن له زمانی فرانسی دەردەبرێن :

خۆلەمێ je suis ici moi-même

خۆت لەمێ tu es ici toi-même

خۆی لەمێ il est ici lui-même

خۆمان لەمێ nous sommes ici nous-mêmes

خۆتان لەمێ vous êtes ici vous -mêmes

خۆیان لەمێ ils sont ici eux-mêmes

بنکەی ژین
www.zheen.org

D - جێناوه لێکدراوەکان Pronoms relatifs

---

[51] له تێکستەکه له جیاتی خۆشەویستی نووسراوه خۆش ئەویستن. وەرگێڕ.

٤١- جێناوە لێکدراوەکان لە زمانی کوردیدا لە جێناوە لێکدراوەکانی فارسی دەچن بە جیاوازییەکی کەم لە گۆکردندا.

٤٢- (کە) یاوەکوو (کێ) بەرامبەر بە (کی) کامە دەوەستێ لە زمانی فارسیدا.

٤٣- (چی) بەرامبەر بە (چ) ی فارسی دەوەستێ.

٤٤- وەکوو نموونەیەك بۆ گەردانکردنی ئەم جێناوانە لێرەدا چەند ڕستەیەك دەهێنینەوە کە ئەحمەد خان لە فارسییەوە کردوونی بە کوردی :

- مانگایەکی کە شیر دەدا la vache qui donne du lait .

- پیاوێکی کە چاوم پێکەوت l'homme que mes yeux (mon oeil) ont vu

- جێگەیەکی کە تێی دادەنیشی یا ڕوودەنیشی l'endroit où tu t'es asis، ou bien suer lequel tu t'es assis.

- حەکیمێك کە حەبی منی نەخۆش خست le médecin don't la pillule m'a rendu malade (littér. Me malade fit coucher).

- ژنێکی کە من دوێنێ چاوم پێکەوت la femme que mon oeil a vue hier.

- بیرێکی کە ئاوی دەخۆینەوە le puits don't nous buvons l'eau

- ئەستێرەکان کە زۆر گیشنت (les étoiles qui force (beaucop) resplendissent.

پەراوێز : Nota

وەك چۆن لە پێشدا سرنجمان دا نیشانەی یەکانەیی (article d'unité یێك) لێرەدا بە واتەی کاری نیشانە (ئامراز) article دێت و هەر لە بەر ئەمەشە دەبێ بە نیشانەی (ئامرازی) le . la ی فرانسی وەریبگێڕین. لەبەر ئەوەی تا ئێستەکە شێوەکانی گەردانکردنی کردار مان باس نەکردووە، بۆیە ئەمانە تێبینی دەکەین کە :

www.zheen.org

– (دەدا) بۆ کەسی سێیەمی تاك لە شێوەی رابووردووی کرداری (دان) donner وەرگیراوە.،

– (دانیشی) بۆ کەسی دووەمی تاکی رابووردووی کرداری (نیشتن) s'asseoir و هاوواتای synonyme ی کرداری (روونیشتن) ە s'asseoir dessus .،

– (خست)[52] بۆ کەسی سێیەمی تاکی رابووردووی کرداری تێپەری transitif (خستن) ە fair coucher که لە زمانی فارسیدا بەرامبەر (خوابانیدن) دەوەستێ.،

– (دەخۆینەوە) بۆ کەسی سێیەمی کۆی کرداری ئێستەی (خواردنەوە) ، بە فرسی (اب خوردن).،

–(گەشن) بۆ کەسی سێیەمی کرداری ئێستەی (گەشین) scintiller. Briller

٤٥– جێناوی لێکدراوی le pronom relatif (کە) ئەگەر بکەوێتە دوای (هەر کەس) quiconque یا هەرچی quoique لەوانەیە بسرێتەوە یا بە گوێرەی ویستی ئاخێوەر بمێنێتەوە، نموونەکان :

– بە هەر کەس گەیشتی[53] بێژە) dis à chacun tu auras rencontré (littér. à chque personne tu serais arrivé.

– هەرچی گرتت هی تۆیە tout ce que tu aurais empoigné est à toi (littér. quoi que tu empoignerais tien est).

– هەرکەسێك ببێ. qui que ce soit (littér. quiconque soit).

www.zheen.org

---

[52] دەبێ ووشەی (خست) خەوتن و ووشەی (خستن) یش هەر خەوتن بێت. وەرگێڕ.

[53] گیشتی لە کرداری گیشتنەوە parvenir à, atteindre.

– فەرمووبە هەرکەس کە پیاو و ژنی دەست دەکەوێ بیکوژن : il ordonna tomberait entre les ، homme ou femme،chaque personne qui tuez !،mains

٤٦ – لە پێشدا گوتمان کەوا کوردەکان جێناوە لێکدراوەکان تاوێك بە (کە) و تاوێك بە (کێ) گۆدەکەن، ئەمەیان چەند دەربڕینێکە کە دەکرێ وەکوو نموونە بیهێنینەوە بۆ بەکارهێنانی ڕێزمانیی (کی) :

– تفەنگێکی کە تۆ پێی دەهاوێی le fusil que tu fais tirer

– مندارەکی کە کتێبێکی دڕی l'enfant qui a déchiré un livre

– کتێبێك کە تۆ تیایدا دەخوێنی dedans)، (le livre ، dans lequel) que tu lis.

E – جێناوە نیشانەییەکان Pronoms démonstratifs

٤٧– جێناوی نیشانەیی بۆ دەستنیشانکردنی شتە نزیکەکان (ئەم) یە، ceci.، celle-ci، celui-ci

٤٨– وەختایەك مەبەست لە دەستنیشانکردنی شتە زۆر دوورەکان بێ، ئەوسا نیشانەی (ئەوە) cela ، celle-là، celui-là بە کار دەهێنین.

٤٩– گەردانکردنی ئەم دوو جێناوە هیچ ڕیزپەڕێتیەکی irrégularité تێدا نییە.

جێناوە نیشانەییەکانی شتە نزیکەکان

singulier تاك

Nominatif: ئەم celui-ci.،

Génitif : هی ئەم de celui-ci.،

بنکەی ژین
www.zheen.org

Datif : به ئه‌م à celui-ci.،

Accusatif : ئه‌می celui-ci.

Ablatif : له ئه‌م par celui-ci،

Locatif : له ئه‌مدا dans celui-ci.،

pluriel کۆ

Nominatif: ئه‌مان ceux-ci.

Génitif : هی ئه‌مان de ceux-ci.،

Datif : به ئه‌مان à ceux-ci..،

Accusatif :ئه‌مانی ceux-ci

Ablatif : له ئه‌مان de ceux-ci.،

Locatif : له ئه‌ماندا dans ceux-ci.،

جێناوه نیشانه‌ییه‌کانی شته دووره‌کان

singulier تاك

Nominatif: ئه‌وه یا ئه‌و celui-là..،

Génitif : هی ئه‌وه de celui-là..،

Datif : به ئه‌وه à celui-là..،

Accusatif : ئه‌وه‌ی celui-là.

Ablatif : له ئه‌وه de celui-là.

Locatif : له ئه‌وه‌دا dans celui-là..،

pluriel کۆ

Nominatif: ئه‌وان ceux-là.

Génitif : هی ئه‌وان de ceux-là.،

Datif : به ئه‌وان à ceux-là..،

Accusatif :ئه‌وانی ceux-là

بنکه‌ی ژین
www.zheen.org

Ablatif : له ئه‌وان de ceux-là.،
Locatif : له ئه‌واندا dans ceux-là.،

نموونه‌كان :

– ئه‌وان سپینه، ئه‌مان ره‌شنه ceux-ci sont ،ceux-là sont blancs noirs
– ئه‌وان كه له پێش ئێمه‌ده بوون .ceux qui existaient avant nous

٥٠– (ئه‌وان) هاوواتای (كیان) ه. Ceux-là

F – جێناوه پرسیارییه‌كان pronoms intérrogatifs

٥١– جێناوی پرسیاری (كام) ? lequel ? la quelle ? له (كۆ) دا (كامیان) ، وه‌كوو جێناوی نیشانه‌یی pronom démonstratif (ئه‌مه) گه‌رداندەكرێ، ئه‌مه‌یان چه‌ند نموونه‌یه‌كی به‌كارهێنانیه‌تی :
– كامه ئه‌ورات[٥٤] ?quelle est cette province
– له كام جه‌نگه‌ڵدا كه‌وت چاوپێكه‌وت dans quel bois as-tu vu la perdrix (littér. dans le milieu duquel bois la perdrix l'oeil aperçut ?
– خۆت بگوێ (بگه) كام ئیشت تاو كرت si tu as ، toi-même،dis jamais fini une affaire (littér. toi-même dis laquelle ton affair acomplissement ?

www.zheen.org

---

[54] به گوێره‌ی ووشه فرانسییه‌كه ده‌بێ ووشه‌ی ئه‌ورات هاوواتای هه‌رێم بێت. وه‌رگێڕ.

٥٢- بەکارهێنانی جێناوی پرسیاری (کێ) و (چی)، بە جێناوی پرسیاری (کی) و (چە) quoi ی فارسی دەچێ، نموونەکان:

- کێ دەڕوا ? qui est-ce qui marche (دەروا) لە کرداری (ڕۆین) marcher ەوە.

- چ دەڕێی ? que dis-tu

- چ کتێبێکی دەخوانی ? quel est le livre qye tu lis

- کێ لە تۆی دا ?qui est-ce qui t'a frappé (لە تۆی دا لە کرداری (لێدان) frapper وە.

- هی کێیە ? à qui appartient-il (ووشە بە ووشە واتە ? cujus-est)

- کێت کوشت ? qu’as tu tué

- بە کێ دەدا ? à qui a-t-il donné

- لە کێت بیست ، de qui as-tu e tendu ?

- نەزانم لە کێم بیست ? je ne sais pas de qui j'ai entendu

- لە کێ وەرگرت ? de qui l'a-t-il pris (وەرگیرت لە کرداری وەرگیرتن enlever، prendre ەوە).

- لە کێمان گوت ? de qui avons-nous parlé

- فکر لە کێ دەکەیەوە (littér. la pensée de qui fais-tu ?) à qui pense-tu ? (دەکەیەوە) کەسی سێیەمی تاکی ئێستەی کرداری ڕیزپەری (کرتن) یا (کردن) ە faire

٥٣- جێناوی پرسیاری فرانسی lequel، laquelle d'entre eux بە کوردی دەبێتە (کامیان) بە (کۆ) کە پێشتر باسمان لێ کردووە. نموونەکان :

- کامیان گوتی ? lequel d'entre eux a dit

- کامیانە ئەوەی تۆ دەتەوێ lequel d'entre eux (de celui-là) te plaît ?

٥٤- لە بریتی چ دەتوانین بڵێین چوو. نموونەکان :

چوو پیاوێك یاوەکوو پیاوێك چوێ ? qu’estce que cet homme

www.zheen.org

(بە ئیدیۆتیزمی* idiotisme تایبەتی کوردی دەگووترێ : پیاوێکی چلۆنی quel est cet homme ? littér. l'homme de quelle coleur est-il ?).

G – جێناوی نەناسیاوی Pronoms indéfinis

٥٥– (کیکە) راستەوخۆ دەخرێتە دوای ناو ، بەرانبەر جێناوی نەناسیاوی ئەوی دیکە دێت، نموونەکان :

– رەنگێکیکە une autre couleur

– چشتێکیکە une autre chose

– ئەسپێکی کە بێنە°° amène un autre cheval

– بیستن چشتێکە و چاوپێکەوتن چشتێکیکە autre chose est entendre، et autre chose voir de ses yeux

(پێکەوتن چاوگی کرداری (کەوتن) ە tomber dessus کە پریپۆزیشنی (بێ) یا (پێ) ی لە پێشدا هاتووە.

٥٦– (یکدگیر) ی فارسی بە کوردی دەبێتە یەکتر وەك لە یەکتریاندا ils se frappaient l'un l'uatre)

لە کرداری (لێدان) frapper ەوە.

٥٧ – جێناوی نەناسیاوی (ئیدی) autre ی ناو ڤۆکابیولێرەکانی فەرهەنگەکەی گارزۆنی لە دیالێکتی سلێمانیدا تەنها بە شێوەی ئاوەڵکردار بەکاردەهێنرێ و مانای هێشتا encore ، derechef دەدات، نموونە :

ئیدی چی°٦ دەوێ ? que veux-tu encore

بنكەی ژین
www.zheen.org

---

* ئیدیۆتیزم idiotisme : لە ووشەی لاتینی idiotismus هاتووە, واتە (شێوە زمانی تایبەتیی) فۆرم و شێوە دەربرینێکی تایبەت بە زمانێك کە تەرجەمەکردنی بۆ زمانێکی دیکە مەحاڵ بێت, وەرگێر.

°° بێنە فەرمانی impératif کرداری هێنانە amener, apporter , هێنام j'apporte , , دێنەم j'apporterai. etc

VI – کردارەکان Verbes

٥٨– ڕەگی ڕابووردووی ناتەواو prétérit و ڕەگی ڕابووردووی نادیاری aoriste کردارێك هەر وەك لە زمانی فارسیدا دەبن بە بنچینەی شێوازەکانی گەردانکردنی کردارەکە. هەڵبەت پێشگرە کردارییەکان و ئینفلێکسیۆنی* Inflexion گەردانکردنی کردار conjugaison لە کوردیدا پابەندی یاسای جیاوازن کە من لەبەر کەمی سەرچاوەکانم نەمتوانی دەستنیشانیان بکەم. لێرەدا هەوڵدەدەم شێوازەکانی گەردانیکردنی شەش کرداری کوردی پێشکەش بکەم، وەك چۆن ئەحمەد خان بۆی نووسیومەتەوە.

٥٩– بە هەمان شێوە وەك لە ناو هەموو زمانە ناسراوەکاندا، کرداری بوون être ڕێزپەر irrégulier و ناتەواوە.

A – شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری بوون être

چاوگ Infinitif

بوون

ئێستا présent

هەم je suis

هەی tu es

ە یا هەیە il est

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

[56] بە گوێرەی واتە فرانسییەکە هیچ گومانێکی تێدا نییە, قسە ئاراستەی کەسی دووەمی تاکە, واتە تۆ چیت دەوێ, نەك ئەو چی دەوێ وەك ئەوەی لە تێکستەکەدا وا هاتووە. وەرگێڕ.

* ئینفلێکسیۆن Inflexion واتە گۆرینی ڤۆیەلەکان لە ژێر تاسیری فۆنیمە هاوسێیەکاندا, وەرگێڕ

هەین nous sommes

ئێوە هەن vous êtes

ئەوان هەن elles sont ،ils

نموونەکان:

ئێوە هەن بۆ من vous êtes avec moi

ئەوان هەن بۆ من vous êtes mon partisan

بۆ شێوەی پرسیارکردن، دەگوترێ

- من کێم ؟ qui suis-je ?
- تۆ کێی ؟ qui es-tu ?
- ئەو کێیە ؟ qui est-il ?
- ئەوە چییە ؟ qu'est-ce que cela ?
- ئێمە کێم ؟ qui sommes-nous ?
- ئێوە کێن ؟ qui êtes-vous ?
- ئەوان کێن؟ ells?،qui sont-ils

بۆ دەستنیشانکردنی ئامادەبوونی کەسێك دەگوترێ :

منم me voici

تۆی te voici

ئەوە le voici

ئێمەین nous voici

ئێوەن vous voici

ئەوانن les voici

- کەس لە مارەوە هەیە؟ y a-t-il quelqu'un dans la maison ?

+ کەس لە مارەوە نییە il n'y a personne à la maison (littér. dans l'intérieur)

- کوردی دەزانی؟ savez –vous la langue kurde ?

بنکەی ژین
www.zheen.org

+ نەزانم je ne la sais point

کرداری بەردەوام و کاری رابووردوو **imparfait et prétérit**

بووم je fus،j'étais

بووی tu fus،tu étais

بوو il fut،il était

بووین nous fûmes،nous étions

بوون

ئێوە بوون vous fûtes،vous étiezn

ئەوان بوون ils furent ،ils étaient

رابووردووی دوور **plus-que-parfait**

بووبووم j'avais été

بووبووی tu avais été

بووبوو il avait été

بوو بوین nous avions été

ئێوە بوو بوون vous aviez été

ئەوان بوو بوون ils avaient été

بنکەی ژین
www.zheen.org

داهاتوو **future**

دەبووم je serai

دەبووی tu seras

دەبوو il sera

دەبووین nous serons
ئێوە دەبوون vous serez
ئەوان دەبوون ils seront

فەرمان impératif

ببە sois
ببێ qu’il soit
ببین que nous soyons،que vous soyez، qu'ils soient

قەدەغەیی (نەکردەیی) prohibeitif

مەبە ne sois pas، **بۆ هەموو کەسەکان.**
هەروەها دەگوترێ :
لەمێ مەبە ne sois pas ici (**بۆ کەسی سێیەم نەفیکردنەوە بە (ن))، لەمێ نەبێ،** qu’il ne soit pas ici

٦٠– دۆخی ئەگەری le conditionnel **لە زمانی کوردیدا بە هەمان شێوەی دۆخی داهاتووە** futur. **نموونەکان :**
– **ئەگەر ئەو لێم بهێبایە دەبووم**[٥٧] s'il n'avait pas empêché, j'y serais
– **دەمگرت ئەگەر تۆ لەمێ بوویایەی** si tu étais ici،j’aurais pris
– **ئەگەر ئەو لەمێ نەبوویایە ئەز دەنووستم** s’il n'était pas ici،moi ، je dormirais
– **ئەگەر سوار د بووایە لێم دەدا** s’il montait à cheval، je l'aurais frappé

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

[٥٧] **بە گوێرەی فرانسییەکە واتە ئەگەر ئەو رێگر نەبووایە من لەوێدا دەبوومز ورەگێڕ.**

٦١- پـێم وایـە، بـێ ئـەوەی بتـوانم ئەمـە بـسەلمێنم، کـەوا نـاوی بـەرکار participe passé ی کرداری ناوی (بوون) ، (*بوویایە*) بێ. هەرچۆنێك بێت، ئەوەی جێگـەی گومـان نییـە ئەوەیـە کـە *بوویایە* جێنـاوی کەسـی و جێنـاوی کـرداری prenoms verbaux لـە پێـشدا دێـت (بەشـی ٣٣) و گەردانکردنەکەی بەو شێوەیە کە لە دوایین نموونەدا بینیمان.

B – شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری خواردن

چاوگ

خواردن manger

ناوی بەرکار participe passé

خواردە mangé

ئێستا و داهاتوو présent et futur

دەخۆم je mangerai،je mange

دەخۆی tu mangeras

دەخوا il mangera،il mange

دەخۆین nous mangerons،geons،nous ma

ئێوە دەخۆن vous mangerez،vous mangez

ئەوان دەخۆن geront،ils mangent. Ils ma

www.zheen.org

کرداری بەردەوام imparfait

خواردم je mangeais

خواردت tu mangeais

خواردی il mangeait

خواردما[58] nous mangions

خواردتا vous mangiez

خواردیا ils mangeaient

فرمانی رابووردوو **prétérit**

دەمخوارد je mangeai

دەتخوارد tu mangeas

دەیخوارد il mangea

دەمانخوارد nous mangeâmes

دەتانخوارد vous mangeâtes

دەیانخوارد ils mangèrent

رابووردووی دوور **plus-que-parfait**

خواردبووم j'avais mangé

خواردبووت tu avais mangé

خواردبوومان il avait mangé

www.zheen.org

---

[58] خۆدزکۆ هەموو پیتەکانی (ن) کەسەکانی کۆی قووتداوە و نەینووسیوون، پێم وایە سەرچاوەکەی هەڵەکە لەوەوە سەرچاوەی گرتووە، کە واپێدەچێ ئەحمەد خان لە کاتی گۆکردنی ووشەکان بە باشی دەرنەپریبێ. وەرگێڕ.

خواردبووما[٥٩] nous avions mangé

خواردبووتان vous aviez mangé

خواردبوویان ils avaient mangé

فەرمان impératif

بخۆ mange

بخوا qu'il mange

بخۆی mangeons

بخۆو (بخۆو) qu'ils mangent

قەدەغەیی (نەکردەیی) prohibitif

مەخۆ ne mange pas

نەخوا qu'il ne mange pas

نەخۆی ne mangeons pas

نەخۆو (نەخۆو) qu'ils ne mangent pas

٦٣[٦٠] – بۆ ئەوەی هەرچی زێترە پێ لەسەر فەرمانەکە دابگیرێ، چ بە پۆزەتیف و چ بە نێگەتیف، ئەوا بە پێشگری (دە) دەردەبرێ، نموونەکان:

دەبخۆ mange donc

دەمەخۆ ne mange point

ڕاد بوەستە arrête-toi

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

[59] بێگومان راستەکەی (خواردبوومان) ە، بەڵام ئێمە دەستکاریمان نەکرد. وەرگێڕ.

[٦٠] ژمارەی ریزبەندی بابەتەکان لە دوای (٦٢) بە هەڵە نووسراوە (٥٣) و ئیدی بەم شێوەیە بە هەڵە تا کۆتایی رۆیشتووە. ئێمە لێرەدا لە چاپە کوردییەکەدا هەموویمان راستکردۆتەوە، وەرگێر.

ڕاد مەوەستە n’arrête pas toi

٦٤- کاتەکانی مۆدی تەمەنناخوازی (دوعاگۆیی) optatif هەمان کاتەکانی شێوازی خەبەرییە indicatif

٦٥- بۆ دروستکردنی کرداری ئەگەری conditionnel، ووشەی (ئەگەر) دەخرێتە کاتی ڕابووردوو. نموونەکان :

- دەمخوارد ئەگەر ئەو بیهێشتبایە je mangerais s'il me le permettait

٦٦- ئەحمەد خان پێی وایە کە هیچ شێوەیەکی تایبەتی نییە بۆ کردارێك کە لە داهاتوودا روو دەدات و هەموو کردارە داهاتووەکانی کوردی وەکوو کرداری ئێستەن و بە پێچەوانەشەوە.

C – شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری هاتن[61]

٦٧- کرداری هاتن venir دەرگای ئەم ریزپەرێتیە سەرەکیە دەکاتەوە کە لە فەرماندا impératif (ە) h ە ئەسپیرێ[62] یەکە aspiré دەگۆڕێ بۆ (ی) *i* .

چاوگ

هاتن venir

---

[61] کرداری هاتن لە شێوەی ئێستادا دوو شێوەی هەیە. یەکێکیان ئەوەی کە ئێمە هێناومانەتەوە، ئەوی دیکەش شێوەی (دەم ئەوە) یە je viens

[62] پیتی (ھ) ی ئەسپیرێ، پیتێکە لە برێك زمانە ئەوروپییەکاندا دەکەوێتە سەرەتای ووشە و دەنووسرێ، بەڵام لە خوێنندنەوەدا بە جۆرێك بە دەم هەناسکێشرانەوە دەگوترێ، کە بە هیچ جۆرێك ئاوازی پیتی (ھ) ناگووترێ بە نموونە وشەی : Haricot, (فاسۆلیا) بە (ئاغیکۆ) دەخوێندرێتەوە نەك (هاریکۆ).

www.zheen.org

ناوی بەرکار participe passé

هاتە / هاتی venu

ئێستا و داهاتوو présent et futur

دەهام (دەهێم) je viendria،je viens

دێی tu viendras،tu viens

دێت il viendra،il vient

دێین nous viendrons،nous venons

دێن vous viendrez ،vous venez

دێن ils viendront،ils viennent

کرداری بەردەوام و ئەگەری imparfait et conditionel

هاتم je viendrais،je venais

هاتی tu viendrais،tu venais

هات il viendrait،il venait

هاتین nous viendrions،nous venions

هاتن vous viendriez،vous veniez

ئەوان هاتن ils viendraient،ils venaient

بنکەی ژین
www.zheen.org

فرمانی رابووردوو prétérit

دەهاتم je vins

دەهاتی tu vins
دەهات il vint
دەهاتین nous vînmes
دەهاتن vous vîntes
ئەوان دەهاتن ils vinrent

رابووردووی دوور plus-que-parfait

هاتبووم j’étais venu
هاتبوویت tu étais venu
هاتبوو il était venu
هاتبووین nous étions venus
هاتبوون vous étiez venus
هاتبوون ils étaient venus

فەرمان impératif

بێ viens
بێیت qu’il vienne
بێین venons
بیێن venez
ئەوان بێن qu’ils viennent

بنکەی ژین
www.zheen.org

D – شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری هێشتن laisser، s’échapper

٦٨- دۆخی ئێستای کرداری هێشتن laisser، s’échapper، lâcher **(ر) ێک وەردەگرێ و (هـ) یە ئەسپیرێ یەکە** aspiré **دەگۆڕێ بۆ (ێ). ئەحمەد خان نەیتوانی فەرمانی ئەم کردارەی وە بیر بێتەوە. پێم وایە دەبێ بهێر** *bhir* **بێت، چونکو فەرمانی فارسی هێشتن (هل) ە و کوردەکان زۆربەی کات (ل) دەگۆڕن بۆ (ر).**

چاوگ

هێشتن lâcher

ناوی بەرکار participe passé

هێشتی lâché

ئێستا و داهاتوو présent et futur

دەهێرم je lâche، je lâcherai

دەهێری tu lâches، tu lâcheras

دەهێرێ il lâchera

دەهێرین nous lâchons، nous lâcherons

دەهێریت vous lâchez، vous lâcherz

دەهێرین ils lâchent، ils lâcheront

بنکەی ژین
www.zheen.org

کرداری بەردەوام و مەرجی imparfait et conditionel

هێشتم je lâchais، je lâcherais

هێشتت tu lâchais، tu lâcherais

هێشتی il lâcherait،il lâchait
هێچشتمان nous lâcherions،nous lâchions
هێشتتان vous lâcheriez،vous lâchiez
هێشتیان ils lâcheraient،ils lâchiaent

فرمانی رابووردوو prétérit

دەمهێشت je lâchais
دەتهێشت tu lâchas
دەی هێشت il lâcha
دەمانهێشت nous lâchâmes
دەتانهێشت vous lâchâtes
دەیانهێشت ils lâchèrent

رابووردووی دوور plus-que-parfait

هێشتبووم j’avais lâché
هێشتبووت tu avais lâché
هێشتبووی il avait lâché
هێشتبوومان nous avions lâché
هێشتبووتان vous aviez lâché
هێشتبوویان ils avaient lâché

www.zheen.org

E – **شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری (کردن)** faire

٦٩- ڕەگی ڕابووردووی نادیاری aoriste کرداری کردن (ك) یە و ڕەگی شێوازی رابووردووشی prétérit (کرد)ە.

چاوگ

کردن faire

ناوی بەرکار participe passé

کردە fait

ئێستا و داهاتوو **présent et futur**

دەکەم je fais ، je ferai

دەکەی tu fai، tu feras

دەکا il fait ، il fera

دەکەین nous faisons ، nous ferons

دەکەیت vous faites ، vous ferez

دەکەن ils font ، ils feront

کرداری بەردەوام و مەرجی imparfait et conditionel

دەمکرت je faisais ، je ferais

دەتکرت tu faisais ، tu ferais

دەیکرت il faisait ، il ferait

دەمانکرت nous faisions ، nous ferions

دەتانکرد vous faisiez ، vous feriez

دەیانکرت ils faisaient ، ils feraient

نکەی ژین
www.zheen.org

فرمانی ڕابووردوو prétérit

کردم je fis
کردت tu fis
کردی il fit
کردمان nous fîmes
کردتان vous fîtes
کردیان ils firent

ڕابووردووی دوور plus-que-parfait

کردبووم j'ais fait
کردبووت tu avais fait
کردبووی il avait fait
کردبوومان nous avions fait
کردبووتان vous aviez fait
کردبوویان ils avaient fait

فەرمان impératif

دەکی fais
بکا qu'il fasse
بکەین faisons
بکەیت faites,
بکەنت qu'ils fassent

بنکەی ژین
www.zheen.org

قەدەغەیی (نەکردەیی) prohibitif

مەکە ne fais pas
نەکا qu'il ne fasse pas
نەکەین ne faisons pas
نەکەیت ne faites pas
نەکەنت qu'ils ne fassent pas

E – شێوازی گەردانکردنی کرداری دان donner

٧٠– ناوی بەرکاری participe passé **کرداری (دان)** donner **بە شێوەیەکی ڕێزپەر دروست دەبێ.**[٦٣]

چاوگ
دان donner
ناوی بەرکار participe passé
دا donné

ئێستا و داهاتوو présent et futur

دەدەم je donnerai،je donne
دەدەی tu donneras،tu donnes

تۆڕی ژین
www.zheen.org

[63] ژمارەی ریزبەندی بابەتەکان لێرەدا هاتۆتەوە سەر ژمارە ٥٩ بەڵام ئێمە بە گوێرەی زنجیرەکانی پێشوو راستمانکردۆتەوە. وەرگێر.

دەدە il donne، il donnera
دەدەین nous donnons، nous donnerons
دەتەیت vous donnez، vous donnerez
دەتەنت ils donnent، ils donneront

کرداری بەردەوام و مەرجی imparfait et conditionel

دامدا je donnais، je donnerais
داتدا tu donnais، tu donnerais
دەیدا il donnait، il donnerait
دەماندا nous donnions، nous donnerions
دەتاندا vous donniez، vous donneriez
دەیاندا ils donnaient، ils donneraient

فرمانی ڕابووردوو prétérit

دام je donnai
دات tu donnas
دای il donna
دامان nous donnâmes
داتان vous donnâtes
دایان ils donnèrent

بنکەی ژین
www.zheen.org

ڕابووردووی دوور plus-que-parfait

دابووم j’avais donné
دابووت tu avais donné
دابووی il avait donné
دابوومان nous avions donné
دابووتان vous aviez donné
دابوویان ils avaient donné

فەرمان impératif

بدە donne
بدا qu’il donne
بدەین donnons
بدەیت donnez
بدەنت qu’ils donnent

E – **شێوازی گەردانکردنی کرداری ویستن** désirer

٧١- کرداری ویستن désirer، demander **، ڕەگی ڕابووردووی نادیاری** aoriste **(وێ)یە و ڕەگی شێوازی ڕابووردووش** prétérit **(ویست) ە.**
فەرمان بۆ کەسی دووەمی تاك (بتەوێ) یە و بۆ (بوێ).

چاوگ
ویستن désirer
ناوی بەرکار participe passé
ویستی désiré

بنکەی ژین
www.zheen.org

présent ئێستا

je désire دەمەوێ
tu désires دەتەوێ
il désire دەیەوێ
nous désirons دەمانەوێ
vous désirez دەتانەوێ
ils désirent دەیانەوێ

imparfait et conditionel کرداری بەردەوام و مەرجی

je désirerais،je désirais دەمەویست
tu désirerais،tu désirais دەتەویست
il désirerait،il désirait دەیویست
nous désirerions،nous désirions دەمانویست
vous désireriez،vous désiriez دەتانویست
ils désireraient،ils désiraient دەیانویست

prétérit فرمانی ڕابووردوو

je désirai ویستم
tu désiras ویستت
il désira ویستی
nous désirâmes ویستمان
vous désirâtes ویستتان

بنکەی ژین
www.zheen.org

ils désirèrent ویستیان

plus-que-parfait **ڕابووردووی دوور**

j'avais désiré ویستبووم
tu avais désiré ویستبووت
il avait désiré ویستبووی
nous avions désiré ویستبوومان
vous aviez désiré ویستبووتان
ils avaient désiré ویستبوویان

impératif **فەرمان**

désire بتەوێ
qu'il désire بیەوێ
désirons بمانەوێ
désirez بتانەوێ
qu'ils désirent بیانەوێ

prohibitif **قەدەغەیی (نەکردەیی)**

بنكەی ژین
www.zheen.org

ne désire pas نەتەوێ
qu'il ne désire pas نەیەوێ
ne désirons pas نەمانەوێ

نەتانەوێ ne désirez pas

نەیانەوێ qu'ils ne désirent pas

ئەحمەد خان نەیتوانی ئەوە لێکبداتەوە بۆچی ئەم کردارە لە کەسی دووەمی تاکی قەدەغەییدا نەفیەکەی (مە) *mé* وەرناگرێ، بەڵکو(نە) *ne* وەردەگرێ.

E – شێوازی گەردانکردنی کرداری گوتن **parler**

٧٢– هەردوو رەگی ئەم شێوازی گەردانیکردنە بێگومان دەگەرێتەوە بۆ دوو کرداری (گووتن) کە هاوواتای کرداری فارسی (گفتن) و (دەر) کە (دێیەرم) تورکەکانی رۆژهەلات و (dire) ی فرانسیمان وە بیر دەهێنێتەوە.

چاوگ

گووتن parler

ناوی بەرکار participe passé

گووتی parlé

ئێستا و داهاتوو présent et futur

دەرێم etc، ou je dis ; je parlerai،je parle

دەرێی ou tu dis،tu parles

دەرێ ou il dit،il parle

دەرێین ou nous disons ،nous parlons

دەرێیت ou vous dites،vous parlez

دەرێن ou ils disent، ils parlent

نکەی ژین
www.zheen.org

کرداری بەردەوام و مەرجی imparfait et conditionel

دەمگوت je parlerais،je parlais

دەتگوت tu parlerais،tu parlais

دەیگوت il parlerait،il parlat

دەمانگوت nous parlerions،nous parlions

دەتانگوت vous parleriez،vous aprliez

دەیانگوت ils parleraient،ils parlaient

فرمانی رابووردوو prétérit

گوتم je parlais

کوتت tu parlas

گوتی il parla

گوتمان nous parlâmes

گوتتان vous parlâtes

گوتیان ils parlèrent

رابووردووی دوور plus-que-parfait

بنکەی ژین
www.zheen.org

گوتبووم j’avais parlé

گوتبووت tu avais parlé

گوتبووی il avait parlé

گوتبوومان nous avions parlé

گوتبووتان vous aviez parlé
گوتبوویان ils avaient parlé

فەرمان impératif

بری parle
بڕێی qu'il parle
بڕێین prlons
بڕێت parlez
بڕێنت qu'il parlent

قەدەغەیی (نەکردەیی) prohibitif

مەڕێ ne parle pas
نەڕێی qu'il ne parle pas
نەڕێین ne parlons pas
نەڕێیت ne parlez pas
نەڕێنت qu'ils ne parlent pas

بەوەی ئەم هەشت نموونەی گەردانکردنە وەك چۆن ئەحمەد خان نووسیویە دەخەینە بەردەم ڕۆژهەڵاتناسەکان، ئێمە لاف ئەوە لێ نادەین کە شێوازی گەردانکردنی کرداری کوردیمان تەواو کردبێ کە وا دەردەکەوێ دەوڵەمەند و هەمەچەشنەیە. بە پێچەوانەوە، من وای بۆ دەچم، دەستەوجێ هەر کە توانیمان ژمارەیەکی تەواوی تێکستی ڕەسەنمان دەست بکەوێ هێشتا زۆر هەڵە و پەڵەی تێداماوە بۆ ڕاستکردنەوە. بەڵگەی ئەمە ئەوەیە کە لەو نموونانەی لە زاری شارییەکان کۆمان کردۆتەوە، بڕێکجار شێوەی گەردانکردنی ئاوەها دەبینین کە دەکرێ هێشتا شێوازەکانی گەردانکردنی کردارەکانی خۆمانی پێ تەواو بکەین. بەم جۆرە بە نموونە :

– فکر له کێ دەکەیەوە؟. A qui penses-tu ? (littér. la pensé de qui fais-tu ?)

– ئاگر بکەوە fais du feu،allume

– ئاگرم کردەوە j'allumais

– ئاگرت کردەوە tu alluamis

– ئاگری کردەوە il allumait

– ئاگرمان کردەوە nous allumions

– ئاگرتان کردەوە vous allumiez

– ئاگریان کردەوە ils allumaient

یا وەکوو :

– دەمخوارد بوو ئەگەر تۆ نەهاتیتای j'aurais mangé، si tu n'étais pas venu

– دەمگرت ئەگەر تۆ لەمێ بوویایێ. J'aurais pris، si tu étais ici

– ئەگەر ئەو لەمێ نەبویایە ئەز دەنووستم. S'il n'était pas ici، je dormirais

– ئەگەر سوار بویایە لێم دەدا. S'il était monté (à cheval)، j'aurais frappé، etc.etc.

جا، ئێمە بە هیچ شێوەیەك (دەکەیەوە) ، (کردەوە) ، (بکەوە) لە ناو شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری (کردن) نابینین کە بێگومان نە (هاتبای) لە شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری (هاتن)، (نە بوویتایە) ، (نەبوویایە) ، (دەبوایە) سەر بە شێوازەکانی گەردانیکردنی کرداری (بوون) نین.

٧٣– گەردانکردنی کردارە لێکدراوەکان هەروەکو زمانی فارسی وایە، واتە پێشگرە کردارییەکان و برێکجاریش بەرکار le régime دەبێ بکەوێتە ناوەراستی کردار و بەشی ئاخاوتنی گەردانکراو déclinable یا گەردانەکراو indéclinable کە دەچێتە ناو پێکهاتەی ئەم کردارەوە. نموونەی کرداری لێدان frapper وەردەگرین:

لە سەگەکانی دا il bat les chiens

لە تۆی دا il t'a frappé

لێی مەدە ne frappe point

نموونەی کرداری گەشکردن scintiller،.briller (littér. faure l'éclat)

– خەرووز گەش بکەرەوە la braise scintille

نموونەی کرداری ڕاچێشتان (راکێشان) s'étendre ،s'allonger

= ڕادەکشێم .je m'étendre.

٧٤– مۆدی تەمەنناخوازی وەك لە فارسیدا لە ڕێگەی گەردانکردنی(کاشکێ) یەوە دەبێت. نموونەکان:

کاشکی دەهاتییە ئەمێ ! plaise à dieu qu'ils viennent tous !

کاشکی نەتدەنووسین ! ah ! que n'eussent-ils pas écrit !

٧٥– (il faut) لە کوردیدا بە واتەی (دەبێ) دێت.، (il ne faut pas = نابێ) .، (il convient = دەشێ).، (il ne convient pas =ناشێ).

VIII- ئاوەڵکردار Adverbes

٧٦– ئاوەڵکرداری کاتەکانی کوردی بە نزیکەیی هەموویان بنچینەیان فارسی یا عەرەبییە:

ئەمرۆ aujourd'hi

سبحەی یا سبحەینێ demain

دوو سبحەینێ après-demain

سێ سبحەینێ dans trois jours d'ici

شەو و ڕۆژێك (une nuit et un jour ،l'espace de vingt-quatre heures

بنکەی ژین www.zheen.org

بەری بەیان[64] à l'aube du jour

ئەمسار cette année

پار l’année dernière

پێرار l’avant-dernière année

هەموو ڕۆژێك tous les jours

زوی یا زوو vite

چاوقووچاندنێ dans un clin d'oeil (لە کرداری قووچاندن fermer) ەوە.

ئەمشەو cettee nuit

دویێ یا وەکوو دوێن hier

ئەدویێ avant-hier

جومعە semaine

ئەم جومعە cette semaine

نیمەرۆ à midi

ئێوارە à la tombé de la nuit

نیوەشەو à minuit ،à la brume

درەنگ tard

هێواش lentement

ئەمێستە à présent

لە پاشان après

پاش یا پێش avant

لە پێشدا avant de ....

دایم یا هەمیشە toujours

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

[64] هاو واتای لە گەر گزنگە، لە لە گەر و لزنگ، première lueures du jour; لە گەر گزنگ دەچمێ (دەچمێ) Je partirai à l'aube du jour.

دیسان encore.، دیسان هات il est venu derechef

وەقتیش quelquefois

زووتر چاتر، یا تا زووتر چاتر plus c'est vite et mieux c'est .، کەی quand ?

تاکەی ? jusqu’à quand

٧٦- ئاوەڵکردارەکانی شوێنیش بریتین لە:

نزیك près

زۆر ڕێگە یا زۆر ڕا (ڕێ) .loin (littér. beaucoup de chemin est)

پێش دەم près،(tout près (littér. avant la bouch

پشت سەر .(derrière (littér. à la nuque

پاش یا پێش derrière

لە پاشۆ par derrière

ئەمێ یا لەمێ ici

ئەوێ là

هەر لەمێ ici-même ، ; de ce côté-ci هاوواتای (ئەملا)یە.

هەر ئەوێ là، de ce côté-là هاوواتای (ئەولا) یە.

لەئەمێ en deça

لە ئەوێ au delà،et dans cet endroit

ئەوێ لا là-bas

هەموو جێگە partout

بنکەی ژین
www.zheen.org

Phraséologie رستە ناسی

I
Dialogue گفتوگۆ

1- کەیفت خۆشە؟

2- خـودا خۆشـت بکـا، نـەختێك سـەرم دەچێ هەرامەتمە.

3- کوێیــە دەچــی (یـا وەکو) ئەکوێیــە دەچی. دەچمە ماڵـەوە نـەختێك دەرمـان دەخۆم بە عەقڵ سەرمام بووە.

4- لە کوێیە دێی؟

Comment vous portez-vous?
Merci. La tête me fait un peu mal. Je suis enrhumé.

Où allez –vous?
Je m'en vais chez moi pour prendre une médecine. Il paraît que je me suis refroidi.
D'où venez-vous?

I
ترەنسکریپسیۆن و مانا ئەدەبیەکەی

1- کەیفت ، ton état .، خۆش bon .، ە est.

2- خودا .، Dieu خۆشت bon à toi .، بکا (لە کرداری (کردن) ەوە qu'il fasse .، نەختێك un peu .، سەرم ma tête .، دەچێ elle devient ، elle fait لە کرداری (چوون) ەوە ، devenir ، marcher ، s'en aller (شدن بە فارسی) .، هەرامەتمە ، littér. le rhume à moi est . کوردەکان وەکو پەند ئاشا دەڵێن بە هەرامەتم رام بوارد ، j'en suis quitte pour un enrouement ، c'est-à-dire ، je me suis tiré de cette faire plus facilement que je n'ai espéré . کوردەکان هەروەها دەڵێن : بە هەرامەت رای بوارد il en quitte pour une bagatelle ، littér. moyennant le rhume ، il fit son chemin.

4- کۆی یا ئەکۆیە (بکجا ی فارسی) où ، en quel endroit? .، دەچم je vais (لە

5- لە بازاڕەوە هاتم کاروان هات زۆری کوتار هێناوە مالی عەجەم و مالی فرەنگی دوکان پڕن لە چشتی چاک و جوان.

6- هیچت کڕی یا وەکو چشتێکت کڕی؟

7- چ لەون بکڕم پارەیەکم نییە؟

8- پارەیەکم پێ نەبوو بازرگان چشت بە خۆڕایی نادا

9- دراوت (یا وەکو) زێڕت دەوێ بتدەمێ بەقەرز هەرچی من هەمە هی تۆیە؟.

J'arrive du bazar. Une caravane est venue avec beaucoup de marchandises de Perse et d'Europe. Les boutiques sont remplies de choses belles et neuves.

As-tu acheté quelque chose?

Comment achèterai-je, sans avoir un sou d'argent ?

Je n'ai pas une obole à moi. Les marchands ne donnent rien gratuitement.

Veux-tu que je te prête de l'argent ? Tout ce que je possède est à toi.

کرداری هاتنەوە) .، ماڵەوە dans ma propriété، c'est-à-dire ، chez moi .،

دەخۆم afin que je mange، لە کرداری (خواردن) ەوە .، بەعەقڵ à la raison، c'est-à-dire probablement .، سەرمام le froid à moi .، بووم (لە کرداری بوونەوە، il est à moi

4- دێی tu viens(ای لە فارسیدا) لە کرداری هاتن venir ەوە.

5- لە (پریپۆزیشن) de .، هاتم j'arrive، هاوواتای دێمەوە .، کوتار marchandise .، هێناوە elle apporta .، هاتە est venu .، فرەنە ، فرەنگی européen .و پڕن ils sont pleins .، چشتی (چیز ، بە فارسی) une chose .، چاک beau .، جوان neuf ; frais، jeune.

6- هیچت کڕی as-tu acheté quelque chose ? (لە خریدن – ی فارسییەوە).

7- چ لەون c'est-à-dire de quelle manière ? quelle couleur، comment ? پارە (بە تورکی پەرە para) .، –م نییە il n'est pas à moi.

8- –م پێ نەبوو، je n'ai rien sur moi .، هیچ aucune chose، rie .، خۆڕایی gratuitement، pour rien .

9- دراوت ton argent یا وەکو زەڕت ton or .، دەوێ ؟ désires-tu لە کرداری ئەویستن désirer .و بت بە تۆ à toi .، دەم que je donne لە کرداری (دان) donner .، بە قەرز à titre de prêt .، منە جێناوی هەیی prono.pss. هی منە .، هی تۆیە مضاف الیە رەهای (تۆ) یە، de toi، le tien .، یە est، appartient.

بنکەی ژین
www.zheen.org

10 – بێ بچین (یا وەکو) با بڕۆین لە پێدا (پەیدا) نانەواخانە نان بکرین.

Allons dans une boulangerie pour acheter du pain.

11– دانیشـین لـە دوکـانی کەبابچـی لـە ئەوێ پلاو بخۆی لە گەر کەبابی بەرخ.

Asseyons-nous dans la boutique du rôtisseur. Tu y mangera du riz avec de l'agneau rôti.

12– لەگـەر بادینجان و ماسـت شـەربەتی بیدمشك بخۆینەوە.

Avec des aubergines et du lait caillé, tu boiras de l'essence de fleurs de saule.

II

ئەگەر پاشا بوومایە

Si j'étais pacha

1– ئاە من پاشا بوومایە.

2–دەزانی چم دەکرت مزگەوتێکم دەکرت

Ah ! Si j'étais pacha!
Sais-tu ce que je ferais? Je

12-10– بیە viens(بیا ی فارسی) .، بچین partons، allons-nous-au لە کرداری (چوون) ەوە هاوواتای بڕۆین (لە ڕۆیشتن marcher) ەوە.، لە پەیدا à la recherche. apprès .، بکرین afin que nous achetions .، لەوێ ئاوەڵکاری là، où .، پلاو du riz cuit à l'eau .، بخۆی afin que tu manges (لە خواردنەوە) .، لە گەر avec .، بەرخ agneau .، بادینجان aubergine .، بیدمیشك eau de fleur de saule، boisson favorite des Persanes .، بخۆینەوە tu boiras لە (خواردن) ەوە ، لە گەڵ سوینی ن (لە فارسی اب خوردن).

II

ترەنسکریپسیۆن و مانا ئەدەبیەکەی

1– بوومایە que j'eusse été لە کرداری (بوون).

2– دەزانی ? sais-tu .، چیم دەکرد ce que je ferais .، مزگەوت mosquée .، یەکم

www.zheen.org

لە نزیك.

3- ئەوەوە خانوێکم دەکرت، حەوشێکی گەورەی ببوایە حەوزێکی بە فوارە لە ناوەڕاستا..

Me ferais bâtir une mosquée dans mon voisinage.
Je m'y ferais faire une maison.
Il y aurait une cour spacieuse, avec un étang et un jet d'eau au milieu.

4- هەموو رۆژە زوو پێ هەڵدەستام و بە زگی ناشتا لە پاش نوێژی سبحەینە دەچمە حەمام .

Tous les jours, de bonne heure, je me lèverais, et, à jeun, après la prière du matin, j'irais prendre un bain.

5- چاوت پێ دەکەوێ ناتر بە پیرمەوە کەوشم هەڵدەگرێ.

On y verrait aussitôt un garçon de bain venir à ma rencontre et prendre mes pantoufles.

دەکرت je ferais (mosquée) une .، لە نزیك Près de .ex proniquo

3- حەوش cour .، گەورە spacieux .grand .، ببوایە لە کرداری (بوون) .، حەوز .étang
Pièce d'eau .، فوارە jet d'eau)بە عەرەبی فوارە) . و لە ناوەڕاستا (دەربڕینێکی کوردیە)، بە شێوەی ئەدەبی. واتە لە ناوەوە tout droit .

4- پێهەڵدەستام، je me lèverais لە کرداری پێ هەستان se lever en sursaut، ریزپەریەکەی لە بەدوایەکداهاتنی پتە بزوێنی (ا) و پیتی بێدەنگی (ل) ە، لە ئێستا دا دەبێتە هەڵدەستم، لە شێوەی رابووردوودا (هەڵسابووم).، لە شێوەی فەرمان دا impératif (هەڵسە)، لە نەکردەیی proibitif (هەڵمەستە).، زگ ventre .، ناشتا à jeun . qui n'a pris aucune nourriture .، لە پێش avant (بە فارسی از پیش) .، نوێژ prière (بە فارسی نماز[61]) .، دەچمە و هاوواتای دەچم، لە کرداری (چوون) یا (شوون) aller .

5- چاوت پێ دەکەوێ، لە کرداری لێکدراوی چاوت پێ کەوتن Laisser ses yeux voir. tomber sur quelque objet .، ناتر barbuer ئەو کەسەی کاری تراشین و شێلانی گەرماوچییەکانە.، بە پیرمەوە venir à la rencontre de quelqu'un (لە فارسی بپیش امدن).، کەوش (بە عەرەبی کفش) pantoufle، هەڵدەگرێ لە کرداری لێکدراوی هەڵگرتن، enlever .، Emporter quelque chose pour en avoir soin. prendre.

www.zheen.org

٥- دەچمە ژێر ئاوەوە جلم دادەکەنم (یا وەکوو) خۆم رووت دەکەمەوە.

J'entre dans le bain, je me dépouille de mes vêtements et me fais tout nu.

7- پەشتەمار دەگرمەوە دەچمە نێو حەوزخانەوە (یا وەکوو) خەزانەوە رادەکشێم .

Je me ceins les reins avec un tablier, j'entre dans l'intérieur des bains et je m'y étends par terre.

8- ئاتر بە ئاوی شلە بەسەرم دەکا بە زەریفی دەمشێلێ هەموو ئەعزام، هەموو جموشکەمم، دەتەقێنێ ئەژنۆم شانم (یا وەکوو) ئەستۆم میزوم ئانیشم بە کیسێکی شار چرکم هەڵدەگرێ.

Le garçon me verse de l'eau tiède sue le tête, il masse adroitement tout mes membres; il fait craquer toutes mes jointures, mes genoux, mes coudes. Avec un gant en laine, il enlève l'épiderme morte.

6- ژێر ئاواوە دەدەم littér، dessous lui je donne، c'est-à-dire j'y entre (ژێر، بە فارسی زیر، dessous) .، جل vêteement .، دادەکەنم j'ote لە کرداری داکەندن dépouiller، ôter، écorcher .، روت nu .، دەکەمەوە je me fais، شێوەی ئێستەی کرداری (کردن).

7- پەشتەمار servitte، tablier de bain .، دەگرمەوە je prends شێوەی ئێستەی کرداری (گرتن) .، حەوزخانە هاو واتای خەزانە ، ناوی ئەو بەشەی گەرماوە کە کە هەموو پێویستیەکانی موو هەڵگرتنی لێدەکرێ و گەرماوێکە پرە لە ئاوی گەرم .، رادەکشێم، لە کرداری (راکشان) s'étendre، se coucher de toute sa longueur. .

8- ئاوی شلە eau tiède، دەمشێلێ pétrir، macérer، maasser .، جموشکەم jointure .، دەتەقێنێ لە کرداری (تەقین) faire résonner quelque chose، produire du bruit .، littér، de deux os la place du mouvement .، ئەژنۆم mes henoux .، ئەستۆم mon cou .، شانە dos، épine dorsale .، ئانیش، coude .، کیس bourse، پەڕۆیەکی خورییە لە گەرماوی رۆژهەڵاتدا پێستی پێ دەسوون.، شار، (بە فارسی شال)، کوردەکان هەمیشە پیتی (ل) وەکوو (ر) گۆ دەکەن.، چرک toute sorte de souillure، épiderme morte qui se laisse facilement enlever.

www.zheen.org

[61] خۆدزکۆ نووسیویە نیاز کە بێگومان ئەمە هەڵەی چاپە. وەرگێر.

9- دەمشوا بە سابوون، داروو دەگرم دەست و پێم لە حەنا دەگرێ. سەرم پاك و تەمیز دەتاشێ و ردێنم بە حەنا و ووسمە ڕەنگ دەكا.

Il me lave avec du savon. Je me fais épiler. Il me peint les pieds et les mains avec du héna. Il me rase proprement la tête, et il teint ma barbe avec héna et du vesmé.

10- پاش قەدەرێك ئاوی ساردم پێدا دەكا دەرۆمە دەرەوە پاك و جوان بۆوە. چێشت دەكەم بە مرەبا و بە چشتێك وردە. سێ چوارقەلیوون دەكێشم لە پاشان دەچمە دیوانخانە بۆ شكات پرسن.

Après quoi, il me rafraîchit la tête avec un peu d'eau froide. Je sors du bain tout propre et rajeuni. Je déjeune avec des confitures, et avec quelques friandises menues. Enfin, je fume trois ou quatre narguilés avant de me rendre à la salle d'audience, pour écouter les plaignants.

11- شكاتكەر یەك یەك قسەی خۆیان

Les plaignants, un à un posent

9- داروو drogue، بۆ سابوونی موولابەر، كە فارسەكان پێی دەڵێن نورە.، پێ pied .، دەگرێ il prend ،il peint، pour il enduit ،. تەمیز pur،propre ، هاوواتای ووشەی (پاك) ە .، دەتاشێ il rase لە كرداری تاشین (بە فارسی تراشیدن) .، ردێن barbre.، دەكا il fait .

10- قەدەرێك un peu.، سارد froid،frais .، پێدا دەكا il met dessus لە كرداری پێداكردن enfoncer،mettre dessus .، دەرێ je sors،je vais لە كرداری (هاتن) ەوە .، بووەوە لە كرداری بوون .، دەرەوە بە پێچەوانەی مارەوە dedans. هەڵبەت ئەم ووشەی دواییە تەنها لە كاتی قسەكردن لە بارەی بەشی ناوەوەی ماڵەوە بەكاردەهێنرێ، كە ژنانی تێدا دەژین، بەشی دەرەوە كە پێشوازیی پیاوانی لێ دەكرێ پێی دەڵێن ژوورەوە l'éxtérieur، دەرەوە وەك لای فارسەكان (بیرونی) و (ئەندەروونی) . چێشت le déjeuner (بە فارسی چاشت) .، تشتێك une chose،quelque chose .، هوردە petit،menu .، لە پاشان après cela.، دیوانخانە salle d'audience.، شكات grief،plainte (بە عەرەبی شكایت) .، پرسین demander،écouter les griefs .

11- شكاتكەر celui qui se plaint.، خۆیان، (كۆی .plur (خۆ) یە soi-même.، دەكەن

www.zheen.org

leurs griefs. Supposons, par 'exemple, qu'Ahmed a tué le frère de Mahmoud. Le Koran ordonne, dans un pareil cas, de recourir au droit de talion, sauf à satisfaire à l'amiable les héritiers du défunt; mais le meurtrier est pauvre. Or, voici le moyen d'y aviser:
Le meurtrier donnera une caution de verser tout les ans cent piastres dans la caisse des héritiers, jusqu'à ce que la somme convenue soit entièrement payée. Quant à moi, je renonce à toucher les honoraires qui me reviennent de droit en ma qualité de pacha.
Un Juif acheta à Kerim un

دەکەن, فەرز دەکەم ئەحمەد برای مەحموودی کوشتووە, شەریعەت ئەمر دەکا بە قەصاص پێك دێ، وارثی رازی بکرێ, لاکین قاتل فەقیرە چارنەوەتە و ئەوەیە.

12- قاتل زامن بدا کە هەموو سارەك سەت قرووش بدا تا خوێنەکە تەواو دەبێ, منیش دەست لە حەققی خۆم هەڵدەگرم.

13- جوویەك باغێکی کڕیووە لە کەریم لە

ils font.، فەرز دەکەم je fais la supposition.، برای حالەتی مەفعولیەی acusati ی
وشەی (برا) یە.، کوشتووە il a tué.، ئەمر دەکا il fait
l'ordre،il ordone .، پێك دێ il est possible،on peut .، بکرێ لە کرداری (کردن) ەوە
faire. وا دەردەکەوێ کە ئەم کردارە لە کوردیدا دوو فەرمانی هەبێ : بکە و بکرێ .، قاتیل
فەقیرە le meurtrier est pauvre .، ئەوەتا voci لە ئەوە ceciو ئا il est لە گەڵ پیتی (
ت) یەکی خۆشناوازی ئەوەی هاوواتای (ئەوەی) یە ceci est
12- قاتل meurtrier. لەم سەربوردەیەدا، وشەگەلێکی زۆری عەرەبی تێدایە، چونکە باسی
پرۆسێسێك دەکات بە گوێرەی یاسای عەرەبی قورئان. بدا il donnera لە (دان) ەوە.، هەموو
سارێك، بۆ هەموو سارێك tous les ans.، سەت (بە فارسی صد) cent.، تا jusqu'à ce
que.، خوێنکە prix du sang، some convenue pour le rachat de la vie d'un
meurtrier.، تەواو entièrement (بە عەرەبی تمام).، منیش et moi aussi، quant à
moi.، دەستهەڵگرتن لە retirer la main de، c'est-à-dir renoncer à quelque
chose.، مەقی خۆم حالەتی مەفعولیە . mon droit، les honoraires
13- جوێك un juif(بە ئینگلیزی jew) .، کڕیوە il acheta لە کرداری (کڕین) ەوە achter

www.zheen.org

jardin; C'était dans une année de disette, et Kerim donna pour quatre tomans un jardin qui en valait cinq cents. En punition d'une si grande injustice, je reprends le jardin d'entre les mains du juif, et je le restitue à Kerim. Enfin, si le juif m'importune avec ses cris, je lui fais rendre ses quatre tomans.

سالی گرانێکە بە چوار تمەن، باغەکە پێنسەد تمەن دەئەێنێ ئەمە زۆر بێئینسافییە، باغەکە لە جوەکە دەستێنمەوە دەیدەمەوە بە کەریم، ئینتها ئەگەر جوەکە زۆری قالە قال (کرد) چوار تومانی (بۆ) بڕواتەوە.

Après quoi, j'ordonnerais de nous faire seller mes chevaux. Nous allons à la chasse au sanglier. A peine sommes-nous arrivés au bord d'un torrent, que les chiens en font sortir un sanglier

14– لە پاش ئەمانە دەگوێیم ئەسپم بۆ زین دەکەن. دەچمە را وە بەراز. هەمان ئێمە دەچینە چەم، سەگەکان ئێکانەیەکی دەردەکەن.

گرانیەکە cherte، disette، famine .، دا il donna .، چوار quatre .، پێنسەت (بە فارسی پنج صد) .، دێنێ il rapportait، il vaut c'est-à-dire ، لە کرداری (هێنان) apporter ەوە. ئێمە پێشتر ئەو کردارانە دەناسین کە (ە) یە ئەسپیرێیەکە aspiré دەگۆڕێ بە é (ێ) لە شێوازەکانی گەردانکرندا. ئەم ێ، ceci، cet achat .، زۆر beaucoup .، ێ est .، دەستێنیمەوە je reprends لە کرداری (ئەستاندن) ەوە saisir (بە فارسی ستاندن) .، دەدەم je donne .، جێناوی (ەمەوە) دەگەڕێتەوە بۆ باخچەکە .، ئینتها ناوێکی substantif عەرەبییە بە شێوەی ناوەلکردار بە کار هێنراوە enfin .، زۆر beaucoup، trop .، قالە قال discussion tapage. لێرەدا کردارێک هەیە کە بە مانای بڕواتەوە دێت، بە شێوەیەکی ئەدەبی واتە j'aurais fait rebrousser chemin .، لە کرداری بێلایەنی ڕۆین aller، کردارێکی تێپەر ڕویشتن faire revenir، ramener، faire rendre دروست دبێ.

بنکەی ژین
www.zheen.org

14– ئەمانە pour nous dat.plur. .، دەگوێیم je dirai .، زین دەکەن faites seller .، راو subst.chasse ، ناوی راوکردنە .، بەراز ، نێرە بەرازی کێوی، مێیەکەی پێدەڵێن مالۆس.و بەچکەکەیان کودا بەرازە .، هەمان aussitôt que .، ئێمە nous .، دەچینە nous arrivâmes، nous atteignîmes .، چەم un courant d'eau et son lit .، ئێکانەک ئەو بەرازەی بە تەنیا دەژی، کە لە گەڵ مێگەلەکەی ناڕوات (ئۆدینیک).

15- لە هەموو لاوە دوای دەکەون یەك بە یەك دەرێن و یەك بانگ دەکەن ((نامەرت خەلاسی نەکەی)) تفەنگ نەهاوێژن قەبالق (قەرەبالق) زۆرە.

De tous les côtés, les cavaliers s'élancent après lui, en s'écriant tous à qui mieux mieux : « Attends, vaurien, tu n'échapperas point ! » - Ne tirez pas sur lui, il y a trop de monde ! »

16- بە شیرلێدان، ئەسپ پرتاو دەکەن، ئاوزەنگی کوت بەرە دوای دەنێن.

Frappez-le avec vos sabres. Lâchez le bride, force d'étriers, et serrez-le de près3.

17- سەگ و ڕاوگەر پەریوە دەبوون بە هەموو لایەکا دەگلێ یەك یەکی فۆتەی پەریوە.

Les chiens et les chasseurs se dispersent de tous les côtés. Quelques-uns (les chasseurs) tombent l'un après l'autre : leurs turbans se dénouent.

15- لایەکەوە les côtés، de part et d'autre .، دوای کەوتن traquer، suivre derrière quelqu'un. بە نموونە دەگووترێ بە دوای هات il marchait après lui. دەرێن ils disaient (بە فارسی نامەرد) نامەرت vaurien، coquin .، نەکەی qu'il ne fasse point.، نەهاوێژن ne tirez pas لە کرداری (هاوێتن) tirer du fusil، de l'arc، etc وەوە .، قەبالق cohue، foule .، زۆرە il y a beaucoup .

16- شیر (بە فارسی شمشیر) épée، sabre .، پرتاوکردن encourager، exciter ، littér. faire plein d'ardeur .، ئاوزنگ étrier .، کەوت، لێدان frapper لە کرداری (کەوتن) ەوە. دەزانین کە ڕۆژهەلاتیەکان سوود لە زین وەردەگرن بۆ نوقرچە ژەنین لە ئەسپەکانیان، وەك چۆن ئێمە سوود لە مەهماز éperon وەردەگرین.، بەری دوایی après lui، à ses trousses .، دانێ mettez-vous، poursuivez-le c'est-à-dire لە کرداری (دانان) ەوە (بە فارسی نهادن) placer، mettre .

17- ڕاوگەر chasseur لە ڕاو la chasse ەوە.، پەریوە (بە فارسی پرا کندە) dispersé، épars کە لەوێوە کرداری براوبوون se disperser، s'éparpiller هاتوە.، هەموو (بە فارسی همە) .، لایەکی côté.، دەگلێ ils tombent لە کرداری (گلان) choir، tomber de haut، en bas ەوە.، فۆتە turban، coiffure des kurdes .، پەریە ils se dénouent، ils se détachent .

Mon fils aîné, monté sur un cheval nedjdi, poursuit de près le sanglier, qui s'arrête tout à coup.	18- کوری گەورەم سواری ئەسپی نەژدی بووە ، دوای دەکەوێ یەکانەکەمان هەڵدەگرێ.
Mon fils l'attaque de front. Le sanglier riposte avec violence. Lui (mon fils) esquive adroitement. Le cœur me bat à la vue du danger. Mais mon fils lance son javelot de manière que le sanglier s'affaisse sans pouvoir avancer	19- کورم دەچێتە سەرئێکانەیەك ، ئێکانەکە تاو دەداتە ئەو لێ تا پیچین دڵم لێ ئەدا، لە چاوپێکەوتنی مولایکە ڕمێکی پیادا بە تەرحێك کە ئێکانەکەی ڕای گرت (ڕای کرد)..
Lorsque son arme eut	20- حەربە لەو لا چوو بووە دەرەوە،

18- کوڕی گەورەم (aîné) mon fils grand.، سوار بووە étant monté.، نەجدی باشترین رەگەزی ئەسپی عەرەبییە.، دوای par derrière و دوای کەوتن tomber par derrière، près، c'est-à-dire suivre quelqu'un toiut près، serre de près .، مان demeure، séjour ، مان هەلگرتن demeure s'établir، prendre .، بە زاراوەی ڕاوکردنی ئاژەڵانی دڕندە بە سەگان vénerie ئەم وشەیە ئەو ساتانە دەگەیەنێ کە گیاندارێکی ڕەدوونراو ڕادەوەستێ بۆ ئەوەی دژ بە سەگەکان یا دژ بە ڕاوچی بەرگری لە خۆی بکات.

19- دەچێ il vas.، سەری ئێکانێك à la tête du sangulier، c'est-à-dire de front .، تاو دەدا لە کرداری تاودان (بە فارسی تاب دادن) c'est-à-dire se ،donner de l'ardeur . لە قسە کردن لە بارەی باڵدەیەکی گۆشتخۆر کە خۆی فڕێدەداتە سەر نێچیرەکەی، کوردەکان دەڵێن لنگدان donner un élan.، لێی de lui (بە فارسی از او) .، لێی تاپچینە il lui échappa، il s'en est sauvé لە کرداری تاپچین se replier.، چاو پێکەوتن (la vue) l'endroit où les yeux tombent.، موهلیکە danger، péril (بە عەرەبی مهلکە) .، ڕمێکی حاڵەتی مەفعولی (ڕمێك) ە un javelot، une lance .، پێدادا لە کرداری پێدان jetter de haut en bas .، بە تەرحێك هەرسێ وشەکە لە فارسی و لە عەرەبییەوە دارێژراون ، ئێکانێکی au sanglier، datif .، ڕای گرتن (بە فارسی راو گرفتن) intercepter le ،copuer le chemin à quelqu'un passage.، ڕای گرت il le fit s'affaisser، il l'abattit، il le priva du mouvement

20- لەولا de ce بۆ ئەو لا.، لا côté.، چووبوو étant allé. دەربڕینی لەولا چووبووە

www.zheen.org

Mon fils aîné, monté sur un cheval nedjdi, poursuit de près le sanglier, qui s'arrête tout à coup.	18- کوڕی گەورەم سواری ئەسپی نەژدی بووە ، دوای دەکەوێ یەکانەکە مان هەڵدەگرێ.
Mon fils l'attaque de front. Le sanglier riposte avec violence. Lui (mon fils) esquive adroitement. Le cœur me bat à la vue du danger. Mais mon fils lance son javelot de manière que le sanglier s'affaisse sans pouvoir avancer	19- کوڕم دەچێتە سەرئێکانەیەك ، ئێکانەکە تاو دەداتە ئەو لێ تا پیچین دلم لێ ئەدا، لە چاوپێکەوتنی مولایکە ڕمێکی پیادا بە تەرحێك کە ئێکانەکەی ڕای گرت (ڕای کرد)..
Lorsque son arme eut	20- حەربە لەو لا چوو بووە دەرەوە،

18- کوڕی گەورەم (aîné) mon fils grand.، سوار بووە étant monté.، نەجدی
باشترین ڕەگەزی ئەسپی عەرەبییە.، دوای par derrière و دوای کەوتن tomber par
serre de près، c'est-à-dire suivre quelqu'un toiut près،derrière .، مان
demeure،séjour ، مان هەلگرتن demeure s'établir،prendre .، بە زاراوەی
ڕاوکردنی ئاژەڵانی دڕندە بە سەگان vénerie ئەم وشەیە ئەو ساتانە دەگەیەنێ کە
گیاندارێکی ڕەدوونراو ڕادەوەستێ بۆ ئەوەی دژ بە سەگەکان یا دژ بە ڕاوچی بەرگری لە خۆی
بکات.
19- دەچێ il vas.، سەری ئێکانێک c'est-à-dire de front، à la tête du sangulier .،
تاو دەدا لە کرداری تاودان (بە فارسی تاب دادن) c'est-à-dire se ،donner de l'ardeur
لە قسە کردن لە بارەی باڵدەیەکی s'élancer avec violence.،ruer sur quelqu'un .
گۆشتخۆر کە خۆی فڕێدەداتە سەر نێچیرەکەی، کوردەکان دەڵێن لنگدان donner un élan.،
لێی de lui (بە فارسی از او) .، لێی تاپچینە il s'en est sauvé، il lui échappa لە
کرداری تاپچین se replier .، چاو پێکەوتن (l'endroit où les yeux (la vue
tombent.، موهلیکە danger، péril (بە عەرەبی مهلکە) .، ڕمێکی حاڵەتی مەفعولی (ڕمێک)
ە un javelot،une lance .، پێدادا لە کرداری پێدان jetter de haut en bas .، بە تەرحێك
هەرسێ وشەکە لە فارسی و لە عەرەبییەوە دارێژراون ، ئێکانێکی au sanglier،datif .،
ڕای گرتن (بە فارسی راو گرفتن) intercepter le ،copuer le chemin à quelqu'un
passage.، ڕای گرت il le fit s'affaisser، il l'abattit،il le priva du mouvement
20- لەولا de ce بۆ ئەو لا.، لا côté.، چووبوو étant allé. دەربڕینی لەولا چووبووە

www.zheen.org

22- وەختی یێملك هات لە قەراخ چەمێك دابەزین، هەوا زۆر خۆش بوو کیلەرچی نانی حازر کرد، چاوەش سفرەیان داخست، پلاو و بریانی حەلوا قاریە، رەنگی قاورمە و ترخێنە و ماستاو رەنگ ئاووشێك شیرە و خەیار بە ترشی حاسری نانێکی چاکمان خوارد.

L'heur du dîner étant arrivée, nous descendons sur le rivage d'un ruisseau. L'air est pur et agréable à respirer. Mon maître d'hôtel nous prépara un repas ; l'écuyer tranchant mit la nappe ; du plav, de l'agneau rôti, des gâteaux, du ragoût de mouton, du hachis, des navets fermentés, et des boissons rafraîchissantes, telles que lait de beurre, jus des grenades quintessence de fruits, des cornichons, en un mot, nous nous régalons en vrais gourmets !

22- یەملك le manger ووشەیەکی عوسمانلییە .، قەراغ bord،rivage .، چەمێك un
petite rivière،cours d'eau .، دابەزین littér. nous descenddons de la selle de
nos chevaux .، هەوا زۆر خۆش بوو l'air force beau était .، کیلەرچی ووشەیەکی
عوسمانلیە کیلێرجی، ئەو ئەفسەرەی کە ئەرکی پاراستنی ئازووقەی خواردنی پێ
سپێردراوە.، سوفرە (بە فارسی سفرە) nappe.، داخست il dépoloya لە کرداری (
داخستن) ەوە et aussi fermer، étendre،qui signifi déployer . بەمشێوە بە نموونە
دەگووترێ دایخەن faites-le coucher pour appliquer la bastonnade. ئەم کردارە لە
کاتی ئێستادا لە شێوازی خەبەریدا à l'indicatif دوو شێوەی هەیە : دەخەم و هەروەها دا
یدەخەم. وا دەردەکەوێ لە کردارە کوردیانەی کە بە پیتی (د) دەستپێدەکەن، دەتوانرێ ئەم
پیتە بێدەنگە consone ڕەشبکرێتەوە دوای پێشگری préfixe دە، هەروەك ئێستە لە دەیان
پاچی بینیمان کە ... دەبێ بنووسرێ s'écrire دەیان دەپاچین. پلاو riz assoaisonné
des viandes،avec du beurre etc، . بریانی l'agneau rôti et farci ،etc.، بۆ
باسێکی بە داوێن لە بارەی .. خواردنەکانی پاشا خوێنەر دەگەڕێنینەوە سەر ئەو
ئۆکابیولێرانەی کە لە کۆتایی ئەم باسەدا دەبینرێن. نانێك un pain ،littér. se dit
généralement de toute sorte de repas .، چاك beau،charmant، délicieux .، مان
خوارد nous mangeons .، حاسری (وە الحاصل) bref،finalement

کوردەکان حەز بە گۆرانی چڕین دەکەن و بە سەرپێی سووک و ئاسان شیعر دەهۆننەوە. بەداخەوە کوردەکان بە دوای ئەوە ناگەڕێن پارچە گۆرانییەکانیان بنووسنەوە. جگە لە دابلی یەناوبانگ، کە پێشتر باسمان لێکرد، هۆنەرێکی بەهرەوەری دیکەشیان هەیە، بابەتاهیر، کە لە هەمەدان لە دیک بووە و پێم وا بێ لە کۆتایی سەدەی حەڤدەهەمدا[٦٥] ژیابێ. بابە تاهیر هەڵبژاردەیەکی لە سەرلەبەری بەرهەمەکانی لە دوای خۆی بەجێ هێشتووە، کە بریتین لە حەفتا و دوو چوارین و غەزەلێك. ئەو گلەیی و سەرزەنشتەی لە دابل مان کرد بەوەی بە هیچ شێوەیەك ووشە کوردیەکانی بەکارنەهێناوە، دەشێ لە بابەتاهیریشی بکەین، کە پێکهاتەی ووشەکانی زێتر فارسین لەوەی کوردی بن. ئێمە لێرە دوو نموونە بەدەستەوە دەدەین.

I

بەنفشەی جوبیاران هەفتە بە
هەلالە کۆهساران هەفتە بە
منادی کوردەکان شیلێران بە
وەفای گل عذاران هەفتە بە[٦٦]

[٦٥] وادیارە ئەمە هەڵەی چاپ بێت, دەنا بابا تایەر لە نیوەی دووەمی سەدەی دەیەمدا ژیاوە (٩٣٧=١٠١٠). وەرگێڕ.

[66] شایانی گوتنە هەمان چوارین لە وتارێکی Clement HUART بە زمانی فرانسی ساڵی ١٨٨٥ چوارینەکانی بابا تاهیری تەرجەمە کردووە بۆ فرانسی بە تێکستە ئۆریژینالەکەشەوە، ئەم چوارینە لەوێدا بەم شێوەیە هاتووە:
الالە کوهسارون هفتە بی
بنوشە جو کنارون هفتە بی

ئەم نموونەیە تەنها چوار ووشەی کوردی تێدابە : بە یا بوو il est.، **هەلالە بــە فارســی لالــە** coquelicot.، **شــلێران کــۆی شــلێرە** torrent de montagnes.

II

سەری سوچی سەری خوناوە رێژی
بچم و واچیم از این عالم بەدەر چم
نووسیم نامە بە یاری جانی
ئەگەر دووری وەشێ تا دوورتر چم

Vois-tu cette branche, dont un bout brûle et dont l'autre bout vers de la sève ? C'est l'image de mon cœur, qui brûle et qui saigne à la fois. Je partirai, pauvre et oublié, je m'en irai de ce monde, et, de l'autre monde, j'écrirai une lettre à l'idole de mon âme, pour lui dire : « Si mon absence peut te faire du plaisir, j'irai encore plus loin.

سوچی (**بە فارسی میسوزد**) il brûle .، **خوناوە** (**خونابە بە فارسی**) sang qui coule comme de l'eau .، **رێژی** il verse، il coule (**میریزید بە فارسی**) .، **بچم هاوواتای** (**وەشیم**) **ە** j'irai، ، **لە کرداری شدن** .، **بەدەر** à la porte. C'est-à-dire en vrai mendiant، ، **بە فارسی دربدرشدن**

www.zheen.org

منادی می کرم شهرو بشهرو
وفای گـلعذارون هفتە بی
بنۆرە: Clément Huart, *Les quatraine de bâbâ Tâhir 'Uryân*, In *Journal Asiatique*, huitième série, tome VI, 1885, p. 535.

rôder d'une porte à l'autre، ’ وەشیٚ il ets agréable ، il est beau

(وەش).

ئێمە هەرگیز هۆنراوەکانی دابل مان نەبینوە، بەڵام ئەگەر هۆنراوەکانی لە بابەتاهیری هاونیشتمانی شایانتر نییە بۆ لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی، بابچین زێتر لە کوردستان، لە لای شوان و جووتیارە نەخوێندەوارەکانی ناو وەڵات بۆی بگەڕێین.

بنکەی ژین
www.zheen.org

ئا خۆدزکۆ

(کۆتاییەکەی لە ژمارەیەکی داهاتوودایە)

بنکەی ژین
www.zheen.org

پاشکۆیە یار

بنکەی ژین
www.zheen.org

بنکەی ژین
www.zheen.org

Enclosure 2 in No. 10.

Extract from Note from Persian Prime Minister to Grand Vizier relative to Suleimanich, dated July 20 (about), 1841.

[Communicated by the Turkish Plenipotentiary, November 17, 1843.]

(Translation.)

Proposition of the Porte.—The damages caused by Ahmed Pasha and Hussein Pasha Khan to Avraman and Suleimanich cannot be balanced and set off against each other; the very proposal thereof is somewhat inconsistent with the rights of nations. But the order has been repeated to the said governor not to oppose the perception of pasturage dues from those who pass over into the Persian territory, and to place this matter under such proper regulations as are consistent with the requisitions of neighbourly relations.

Answer by the Prime Minister of Persia.—Ahmed Pasha was the first to begin the quarrel and to pass limits; and on our side it has been attempted to repel him. No State would accept the proposal of balancing the after damage occasioned by the measures adopted for repelling invasion and preventing mischief from happening to its own dominions against the first damage (done by the invader). Moreover, the damage done by Hussein Pasha is not the thousandth part of that done without cause by Ahmed Pasha to the subjects of Persia. How, then, can a similar transaction be called balancing? No State would admit this proposal either by canon or by civil law. Although Ahmed Pasha has recently again committed fresh damage, spoiled and pillaged Avraman and Kurdistan (Persian), and killed Kandir Bey, a keeper of the marches, and other people, still the keepers of the marches of this side (Persia), not being authorised to quarrel or to repel, have borne withal. These damages caused by the said pasha have been laid in writing before the Governor of Bagdad, and a demand made that the said incendiary be removed far from the frontier, and be caused to indemnify the newly committed damages. The written answer received from the said governor admits and acknowledges the faults of the said pasha, but states that he has not been dismissed from his post, only an assurance is therein given that henceforward he shall do nothing displeasing. This written answer is sent to his Excellency Mirza Janfair Khan, Persian Ambassador at Constantinople, for him to lay before the Porte. Two papers also, sent by the said Ahmed Pasha with a view of exciting rebellion among the chiefs of Avraman, have been gained possession of and sent to be laid before the Porte. If Turkey desires the said frontier to be tranquil and orderly, the said pasha must be altogether removed far from thence, and an Imperial firman addressed to the Pasha of Bagdad, commanding him to demand the damages which he occasioned the first and second time to the subjects of Persia.

The payment of the ordinary pasturage dues are not demandable from the septs and tribes, but the governors of the frontier places of the Turkish Empire are bound to pay them; such has been the established rule from of old. Whoever uses or enjoys [possesses himself of] the property of another, it is incumbent on him to pay to the owner of the property his rightful claims. It was thus arranged with the frontier authorities of Turkey, in order that those of Persia should have no ground of complaint or quarrel with the tribes; it is not a new thing, nor is it an innovation, that it should be contrary to the law and to equity.

True translation:
J. W. REDHOUSE.

Erzeroum, November 17, 1843.

بنکەی ژین
www.zheen.org

هەڵبژاردەیەک لە نامەی سەرەک وەزیرانی ئێران، لە بارەی سلێمانییەوە، 20 ی تەمووزی 1841 بۆ وەزارەتی دەرەوەی عوسمانی.

سەرچاوە:

لەرشیفی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا، فایلی FO:881/10024 (Extractes from correspondence relative to Turco-Persian boundary negotiations, Part I, 1843-1844, p. 61.

٥٤٥

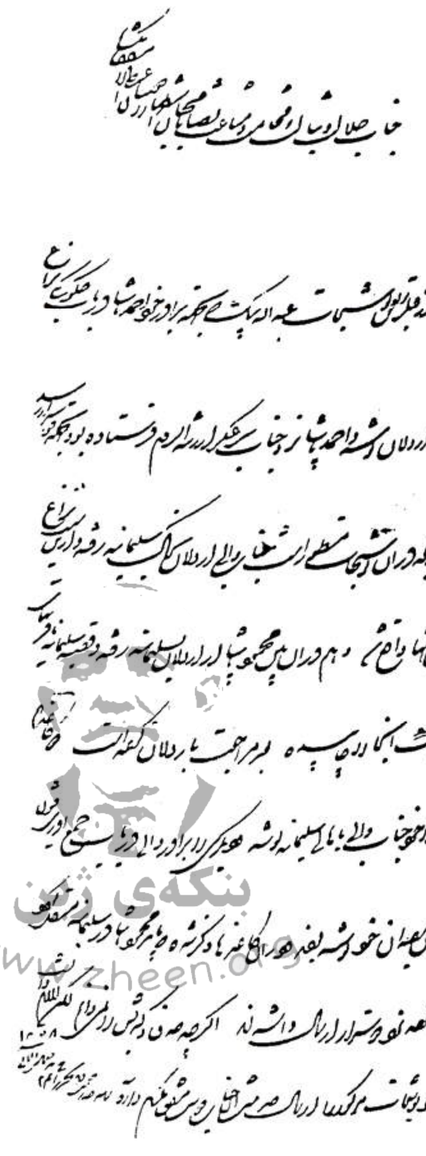

بنکەی ژین
www.zheen.org

۵۴۴

شمارهٔ سند: ۱۳۱
موضوع: نزاع والی اردلان و سلیمانیه
تاریخ: ۲٤ جمادی‌الثانی ۱۲۵۸هـ .ق
کارتن: ۵ (نوشته های قدیم)
پرونده:

نامهٔ وزیرمختار انگلیس به وزارت امور خارجه، حاجی میرزا ابوالحسن خان

جناب جلالت و نبالت و فخامت و مناعت نصابا محبان استظهارا دوستان اعتضادا مشفقا مکرما

دو روز قبل از این سواد نوشتجات عبداله‌بیک که به جهت برادر خود احمد پاشا در باب چگونگی نزاع با والی اردلان نوشته و احمد پاشا نزد جناب سرعسکر ارزنة‌الروم فرستاده بود، به جهت دوستدار رسید از قراری که در آن نوشتجات مسطور است، جناب والی اردلان به خاک سلیمانیه رفته و از این سبب نزاع فی‌مابین آنها واقع شد. و هم در آن بین محمود پاشا از اردلان به سلیمانیه رفته، و قصبه سلیمانیه با دهاتهای نزدیک آنجا را چاپیده بعد مراجعت به اردلان کرده است.

دو کاغذ هم که یکی را خود جناب والی به اهالی سلیمانیه نوشته و دیگری را برادر والی در باب جمع‌آوری قشون به ریش‌سفیدان خود نوشته بودند و در آن کاغذها ذکر شده که باید محمود پاشا در سلیمانیه مستقل گردد، سواد کرده نزد دوستدار ارسال داشته‌اند اگرچه صدق و کذبش را نمی‌دانم، لکن لازم دانست که سواد نوشتجات مذکور را ارسال خدمت آن‌جناب دوست مشفق مکرم دارد، زیاده چه زحمت دهد.
تحریراً فی ۲٤ شهر جمادی‌الثانی سنه ۱۲۵۸

بنکەی ژین
www.zheen.org

نامەی وەزیر موختاری ئینگلیز بۆ وەزارەتی دەرەوەی ئێران، حاجی میرزا ئەبولحەسەن خان، بابەت: کێشەی والی ئەردەلان و سلێمانی.

سەرچاوە: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، گزیده اسناد سیاسی ایران و عثمـــاني، جلد اول. تهران، 1369 (1990)، ص: 544-545.

بنکەی ژین
www.zheen.org

نامەی حاجی میرزا ئاقاسی بۆ سەدری ئەعزەمی عوسمانی بۆ جەنابی سەدری ئەعزەمی عوسمانی

بابەت: کاروباری سنوور، عەشایەر و بازرگانی.

سەرچاوە: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، گزیده اسناد سیاسی ایران و عثمـــانی، جلد اول، تهران، 1369 (1990)، ص: 270-271.

بنکەی ژین
www.zheen.org

نامەی حاجی میرزا ئاقاسی بۆ سەدری ئەعزەمی عوسمانی بۆ جەنابی سەدری ئەعزەمی عوسمانی

بابەت: کاروباری سنوور، عەشایەر و بازرگانی.

سەرچاوە: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، گزیده اسناد سیاسی ایران و عثمـــانی، جلد اول، تهران، 1369 (1990)، ص: 270-271.

PHRASÉOLOGIE.

I.

DIALOGUE.

١ كيفت خوشە	Comment vous portez-vous?
٢ خودا خوشت بكە نختك سرم دچە هرامتمە	Merci. La tête me fait un peu mal. Je suis enrhumé.
٣ كويە دچى ou اكويە دچى	Où allez-vous?
دتم مالوە نختك درمان دخوم بعقل سرمام بوە	Je m'en vais chez moi pour prendre une médecine. Il paraît que je me suis refroidi.
٤ لە كويە دى	D'où venez-vous?

I.

TRANSCRIPTION ET SENS LITTÉRAL.

1. *Keifett*, ton état; *khoch*, bon; *é*, est.

2. *Khoda*, Dieu; *khochett*, bon à toi; *beké*, de كردن, qu'il fasse; *nekhteké*, un peu; *serem*, ma tête; *detché*, elle devient, elle fait, du verbe چون *tchoucine*, devenir, marcher, s'en aller (pers. شدن); *herametem é*, littér. le rhume à moi est. Les Kurdes disent proverbialement : به هرامتم رام بوارد *bé herametem ram board*, j'en suis quitte pour un enrouement, c'est-à-dire, je me suis tiré de cette affaire plus facilement que je n'ai espéré. Ils disent aussi : بهرامت راى بويرد, *be heramett raï bouird*, il en fut quitte pour une bagatelle, littér. moyennant le rhume, il fit son chemin.

3. *Koié* ou *akoié* (pers. بكجا), où, en quel endroit? *detem*, je vais, du verbe هاتن; *maloué*, dans ma propriété, c'est-à-dire, chez moi; *dekhoum*, afin que je mange, du verbe خواردن; *béaql*, à la raison, c'est-à-dire probablement; *sermam*, le froid à moi; *boum*, du verbe بون, il est à moi.

4. *dei*, tu viens (pers. آى), du verbe *aoundyn*, venir

5 لە بازاراو ادمر کاروان هاتە زوری کوتر هناوا سال عجم وسال فرن دکان پرن لە چشتی چاك وجوان	J'arrive du bazar. Une caravane est venue avec beaucoup de marchandises de Perse et d'Europe. Les boutiques sont remplies de choses belles et neuves.
6 هیچت کری ou bien چشترك کری	As-tu acheté quelque chose?
7 چە لون بکرمر پارە یکم نیە	Comment achèterai-je, sans avoir un sou d'argent?
8 پارە یکم پیە نبو بازارکان چیشت بخورای ندا	Je n'ai pas une obole à moi. Les marchands ne donnent rien gratuitement.
9 دراویت ou bien زرت دوە بیت دمر بقرض هرچە من عە هی توبە	Veux-tu que je te prête de l'argent? Tout ce que je possède est à toi.

5. *Lé*, prép. de; *aoudym*, j'arrive, je viens, synonyme de *demouva*; *koutere*, marchandise; هنارا *henaoua*, elle apporta; *haté*, est venue; *frène frengui*, européen; *purène*, ils sont pleins; *tchechi* (pers. چیز), une chose; *tchak*, beau; *djvane*, frais, neuf, jeune.

6. *Hitchett keri*, as-tu acheté quelque chose? de *kerine* (pers. خریدن).

7. *Tché lound*, quelle couleur? c'est-à-dire de quelle manière, comment? *paré* (turc *para*), argent; *em nié*, il n'est pas à moi.

8. *Em piié nebou*, je n'ai rien sur moi; *hicht*, aucune chose, rien; *kheraï*, gratuitement, pour rien.

9. *Draouytt*, ton argent, ou bien *zertt*, ton or; *devé*, désires-tu? du verbe *couistène*, désirer; *bytt*, pour بتو, à toi; *dem*, que je donne, du verbe دان, donner; *bquerz*, à titre de prêt; *myne*, pron. poss. le mien; *hito*, génitif absolu de *to*, de toi; le tien, *ié*, est, appartient.

بنکەی ژین www.zheen.org

10 بیه بچین ou bien بیه بروین له پیدا نانوا خانه نان بکرین	Allons dans une boulangerie pour acheter du pain.
11 دنشین له دکاندا کباچی له اوو پلاو بخوی لگر کباب برخ	Asseyons-nous dans la boutique du rôtisseur. Tu y mangera du riz avec de l'agneau rôti.
12 لگر بادنجان وماست شربت بیدمشك بخویناوا	Avec des aubergines et du lait caillé, tu boiras de l'essence de fleurs de saule.

II.

SI J'ÉTAIS PACHA.

1 آه من پاشا بوم آیه	Ah! si j'étais pacha!
2 دزانی چم دکرت	Sais-tu ce que je ferais? Je

10-12. *Beié*, viens (pers. بیا); *betchine*, partons, allons-nous-en, du verbe چون, synonyme de بروین *beroïne* (de رویستن marcher); *le pieda*, à la recherche, après; *bekrine*, afin que nous achetions; *leoué*, adv. là, où; *plav*, du riz cuit à l'eau; *bkhoi*, afin que tu manges (de خواردن); *leguère*, avec; *berkh*, agneau; *badindjane*, aubergine; *bidmichk*, eau de fleurs de saule, boisson favorite des Persans; *bekhoinava*, tu boiras; de *khoardène ava*, avec l'*n* euphonique (pers. آب خوردن), boire.

www.zheen.org

II.

TRANSCRIPTION ET SENS LITTÉRAL.

1. *Boum aié*, que j'eusse été, de بون.
2. *De zani*, sais-tu? *tché em dekyrt*, ce que je ferais; *mezgaoutt*,

مزگاوت یکمر دکرت له نزیك

me ferais bâtir une mosquée dans mon voisinage.

3 اووه خانو یکمر دکرت هاوش یکمر گاوره ببوبایه حوزکی به فواره له نوه راسته

Je m'y ferais faire une maison. Il y aurait une cour spacieuse, avec un étang et un jet d'eau au milieu.

4 هو روژه زو پی هالدسم وبه زیگ ناشتا له پاش نیوژ صبحینه دچمه حمام

Tous les jours, de bonne heure, je me lèverais, et, à jeun, après la prière du matin, j'irais prendre un bain.

5 چاوت پیه دکوه ناتر به پیرامو کوشمر هالد گره

On y verrait aussitôt un garçon de bain venir à ma rencontre et prendre mes pantoufles.

mosquée : *ick em dekyrtt*, une (mosquée) je ferais ; *le neziq*, ex propinquo, près de.

3. *Haouch*, cour ; *gaouré*, grand, spacieux ; *be bouaié*, du verbe بون ; *hôouz*, étang, pièce d'eau ; *foara*, jet d'eau (arabe فوّاره) ; *le néoua rasta*, dans le centre même (idiotisme kurde), littér. de l'intérieur (*neoua* ou *néiou*), tout droit.

4. *Peihaldestem*, je me lèverais, du verbe پی عستان, se lever en sursaut, dont l'irrégularité consiste dans l'intervention de la voyelle ا *a* et de la consonne ل *l*, présent, *haldestem*, prétérit هاسته بوم ; impératif ها لسته, prohibitif هالماسته ; *zig*, ventre ; *nachta*, à jeun, qui n'a pris aucune nourriture ; *le pach*, avant (pers. از پیش) ; *nïeouj*, prière (pers. نماز) ; *detchmé*, synonyme de *dechme*, du verbe چون ou شون, aller.

5. *Tchaoutt pié dekouvé*, du verbe composé چاوت پیه کوتن *tchaoutt pié koutyne*, voir, laisser ses yeux tomber sur quelque objet ; *natyr*, barbier, garçon de bains, dont le devoir consiste à raser et à masser les baigneurs ; *be piramoune* (pers. بپیش آمدن), venir à la rencontre de quelqu'un ; کوش *kéouch* (arabe کفش), pantoufle, *haldegra*, il prit, du verbe composé *hal guyrtyne*, enlever, prendre ; emporter quelque chose pour en avoir soin.

6 دشمــه ژور اووه ددام
جـولم دا دكـنـم ou bien
خوم روم دكموا

7 پـشتمار دگر مووا دشمه
نيـو حـوز حـانـه وا ou bien
خزانهوا رادحيشم

8 ناتـر آوى شـله بسرم
دكه بضريغى دمشله هـو
اعضام هـو جموشگهـم
دتاكئـنه اژنوم شـانـم
ou استوم ميزوم آنشـم
به كيسكى شار چركـم
هالدگـره

J'entre dans le bain, je me dépouille de mes vêtements et me fais tout nu.

Je me ceins les reins avec un tablier, j'entre dans l'intérieur des bains et je m'y étends par terre.

Le garçon me verse de l'eau tiède sur la tête, il masse adroitement tous mes membres; il fait craquer toutes mes jointures, mes genoux, mon épine dorsale, mon cou, mes coudes. Avec un gant en laine, il enlève l'épiderme morte.

6. *Jour aoua de dam*, littér. dessous lui je donne, c'est-à-dire j'y entre (*jour*, pers. زير, dessous); *djoul*, vêtement; *da deknem*, j'ôte, du verbe *dahendène*, dépouiller, ôter, écorcher; *roum*, nu; *de kémouva*, je me fais, présent du verbe كردن.

7. *Pechtmar*, serviette, tablier de bain; *deguermova*, je prends, présent du verbe گرتن *gyrtyne*; *hôouz khazé*, synonyme de *khezané*, nom de cette partie des bains où il y a tout ce qu'il faut pour se faire épiler, et une baignoire remplie d'eau chaude; *radehichem*, du verbe *rakichyne*, s'étendre, se coucher de toute sa longueur.

8. *Aouï chelé*, eau tiède; *demchelé*, du verbe شلن *chelène*, pétrir, macérer, masser; *djemouchguèhe*, jointure de deux os, littér. la place du mouvement; *detakéené*, du verbe تاكنن *takenyne*, faire résonner quelque chose, produire du bruit; *eјnoum* mes genoux; *estoum*, mon cou; *chane*, dos, épine dorsale; *anyche*, coude; *kicé*, bourse, se dit d'un gant grossièrement tissu en fils de laine, dont les baigneurs en Orient se font frotter la peau; *char*, étoffe de laine (pers. شال), les Kurdes prononcent souvent ل *l* comme ر *r*; *tchirk*, toute sorte de souillure, épiderme morte qui se laisse facilement enlever.

9 دمشوا به سابون دارو
دگیرم دست وپئیم له
حنا دگیره سرم پاك وتمیز
دتاشه ردنم به حنا ووسمه
رنگ دکه

Il me lave avec du savon. Je me fais épiler. Il me peint les pieds et les mains avec du héna. Il me rase proprement la tête, et il teint ma barbe avec du héna et du vesmé.

10 پاش قدریك آوی سردم
پیەدا دکه دمه دروا پاك
وجوان بواوه چشت دکم
به مربا وبه چشتك اویرده
سه چوار تالیون دکشم
له پاش آن دچمه دیوان خان
شکات پرسن

Après quoi, il me rafraîchit la tête avec un peu d'eau froide. Je sors du bain tout propre et rajeuni. Je déjeune avec des confitures, et avec quelques friandises menues. Enfin, je fume trois ou quatre narguilés avant de me rendre à la salle d'audience, pour écouter les plaignants.

11 شکاتکر یك یك قصهٔ

Les plaignants, un à un, ex-

9. *Darou*, drogue, pour savon épilatoire, que les Persans appellent نوره ; *péei*, pied; *deguiré*, il prend, pour il peint, il enduit; *temiz*, propre, pur, synonyme de پاك ; *detaché*, il rase, du verbe *tachyne* (pers. تراشیدن): *rdène*, barbe; *dcké*, il fait.

10. *Qedri iek*, un peu; *sard*, frais, froid; *piéda dcké*, il met dessus, du verbe *piéda kyrdyn*, mettre dessus, enfoncer; *damé*, je vais, je sors, du verbe هاتن ; *bouava*, je suis, du verbe بون, être; *deroua*, dehors, par opposition à ماروا *maroua*, dedans. Cependant ce dernier mot s'emploie exclusivement en parlant de la partie intérieure d'une maison, où habitent les femmes; la partie extérieure, où l'on reçoit les hommes, porte le nom de ژوروه *jourova*, l'extérieur, comme chez les Persans بیرونی *birouni* et اندرونی *enderouni*. *Tchecht*, le déjeuner (pers. چاشت); *tchichtek*, une chose, quelque chose; *ouyrdé*, petit, menu; *lé pach one*, après cela; *divane khane*, salle d'audience; *chkatt*, plainte, grief (arabe شکایت); *pursine*, demander, écouter les griefs.

11. *Chkatker*, celui qui se plaint; *khoïane*, plur. de *khoi*, soi-

خوبان دکن فرض دکم
احمد برای محمود کشتوا
شریعت امر دکه بقصاص
پیک ده وارثی راضی بکره
لاکن قاتل فقیره چاره
اوه ته ou bien اوویه

12 قاتل ضامن بدا که
هموسارك سوت غروش تا
خوهکه تاودبه؛ منش
دست له حقّی خوم هاله
گریم

13 جوهك يك باغك

posent leurs griefs. Supposons, par exemple, qu'Ahmed a tué le frère de Mahmoud. Le Koran ordonne, dans un pareil cas, de recourir au droit de talion, sauf à satisfaire à l'amiable les héritiers du défunt; mais le meurtrier est pauvre. Or, voici le moyen d'y aviser :

Le meurtrier donnera une caution de verser tous les ans cent piastres dans la caisse des héritiers, jusqu'à ce que la somme convenue soit entièrement payée. Quant à moi, je renonce à toucher les honoraires qui me reviennent de droit en ma qualité de pacha.

Un juif acheta à Kerim un

même; *dekène*, ils font; *ferz dekem*, je fais la supposition; *braï*, accusatif de *bra*, frère; *kuchtoa*, il a tué; *emr deké*, il fait l'ordre, il ordonne; *piek dé*, il est possible, on peut; *bekré*, du verbe *kyrdyne*, faire. Il paraît que ce verbe, chez les Kurdes, a deux impératifs : *beké* et *bekré*, fais; *katyl fekyr é*, le meurtrier est pauvre; *áouta*, voici, de *áou*, ceci, et *a*, il est, avec un ت *t* euphonique synonyme de *aou ie*, ceci est.

12. *Katyl*, meurtrier. Dans ce récit, il y a beaucoup de mots arabes parce qu'il s'agit d'une procédure selon la législation arabe du Koran. *Beda*, il donnera, de دان; *hemou sareke*, pour *hemou salekė*, tous les ans; *sott* (pers. صد), cent; *ta*, jusqu'à ce que; *khouėkė*, prix du sang, somme convenue pour le rachat de la vie d'un meurtrier; *taou*, entièrement (arabe تمام); *mnich*, et moi aussi, quant à moi; *dest halguyrtyne lé*, retirer la main de, c'est-à-dire renoncer à quelque chose; *haqqui khom*, accus. mon droit, les honoraires.

13. *Djéouėke*, un juif (angl. *jew*); *krivé*, il acheta, du verbe کرین

کربوه له کریم له ساله
گرانگه دا بچوار تمان باغك
پین سوت تمان دئمه امه
زور بی انصافه باغکی له
جوەك دستینموه ددام
اووه بکریم انتهای آگر
جوەك زوری قول وقوا
چوارتمانی بروانوه
14 له پاش امانه دگیم
اسپم زین دکن دچمه
راو براز همان امه دهینه
چم سگان یکانکی در
دکن

jardin. C'était dans une année de disette, et Kerim donna pour quatre tomans un jardin qui en valait cinq cents. En punition d'une si grande injustice, je reprends le jardin d'entre les mains du juif, et je le restitue à Kerim. Enfin, si le juif m'importune avec ses cris, je lui fais rendre ses quatre tomans.

Après quoi, j'ordonnerais de nous faire seller mes chevaux. Nous allons à la chasse au sanglier. A peine sommes-nous arrivés au bord d'un torrent, que les chiens en font sortir un sanglier.

krine, acheter; *guiranékė*, cherté, disette, famine; *da*, il donna; *tchoar*, quatre; *piène sott* (pers. پنج صد); *deemé*, il rapportait, c'est-à-dire il vaut, du verbe هنان *henane*, apporter. Nous connaissons déjà les verbes dont l'*h* aspiré se change en *é* dans le paradigme. *Am é*, ceci, cet achat; *zor*, beaucoup; *é*, est; *de stienmouva*, je reprends, du verbe استاندن *estandyne* (pers. ستاندن), saisir; *de dam*, je donne; le pronom *eouva* se rapporte au jardin; *intihaï*, substantif arabe employé adverbialement, enfin; *zori*, beaucoup, trop; *quoul ou quoul*, tapage discussion. Il y a ici un verbe sous-entendu, *beroatoua*, littér. j'aurais fait rebrousser chemin; du verbe neutre *roïne*, aller, on fait un verbe transitif رواتن *routène*, faire revenir, ramener, faire rendre.

14. *Amané*, dat. plur. pour nous; *deguéiem*, je dirai; *zine dekine*, faites seller; *raön*, subst. chasse; *beraz*, sanglier mâle, dont la femelle se nomme مالوس *malos*, et leurs pourceaux کوداه براز; *hemane*, aussitôt que; *amé*, nous; *deheiné*, nous arrivâmes, nous atteignimes; *tchem*, un courant d'eau et son lit; *iékaneh*, sanglier qui vit tout seul, qui ne suit pas son troupeau (*odyniec*).

www.zheen.org

15 لە ھمو لا یکوە دوای
دکون یک بیك درئن
ویك بانك دكن نامرت
خلاصی نکی تفنگ نهاویژن
قبالق زوره

De tous les côtés, les cavaliers s'élancent après lui, en s'écriant tous à qui mieux mieux : « Attends, vaurien, tu n'échapperas point! » — Ne tirez pas sur lui, il y a trop de monde! »

16 بە شیر لئدن اسپ پر
تاو دكن اوزنگی كوت
بره دوای دانن

« Frappez-le avec vos sabres. Lâchez la bride, force d'étriers, et serrez-le de près. »

17 سگ و راوگر براو
دبوه به ھمو لایکە دغلە
یك یکی فوتی پاریوا

Les chiens et les chasseurs se dispersent de tous les côtés. Quelques-uns (les chasseurs) tombent l'un après l'autre: leurs turbans se dénouent.

15. *Laié koué*, les côtés, de part et d'autre; *douaoui koutyne*, traquer, suivre derrière quelqu'un. On dit, par exemple : بەدوای هات *bé douaoui hatt*, il marchait après lui. *Dereine*, ils disaient (pers. نامرد), *namertt*, vaurien, coquin; *nekei*, qu'il ne fasse point; *nchaouïjine*, ne tirez pas, du verbe هاویتن *haouityne*, tirer du fusil, de l'arc, etc.: *kabalyq*, cohue, foule; *zor é*, il y a beaucoup.

16. *Chir* (pers. شمشیر), épée, sabre; *pur taou kyrdyne*, encourager, exciter, littér. faire plein d'ardeur; *aouzeng*, étrier; *koutt*, impér. fait tomber, frappe, du verbe *koutyne*. On sait que les Orientaux se servent de leurs étriers pour piquer leurs chevaux, comme nous nous servons de nos éperons; *beré douaï*, après lui, à ses trousses; *danyne*, mettez-vous, c'est-à-dire poursuivez-le, du verbe دانن *danyne* (pers. نهادن), placer, mettre.

17. *Raouguère*, chasseur, de *raou*, la chasse; *pariva* (pers. پرا کنده), dispersé, épars, d'où le verbe براو بون, se disperser, s'éparpiller; *hemou* (pers. همه); *laïlé*, côté; *daghle*, ils tombent, du verbe غلن *ghlane*, choir, tomber de haut en bas; *fouti*, turban, coiffure des Kurdes; *pariva*, ils se dénouent, ils se détachent.

18 کور غورم سوار اسپی
ئردی بوه دوای دکوه
یکانك مان هال دگری

Mon fils aîné, monté sur un cheval nedjdi, poursuit de près le sanglier, qui s'arrête tout à coup.

19 کورم دچته سر
یگانك یگانك تاو ددا او
لی تا پیچین دلم لئدا له
چاو پکاوتن مولایکه رمّکی
پیادا بطرح ك یگانکیه
رای گرت

Mon fils l'attaque de front. Le sanglier riposte avec violence. Lui (mon fils) esquive adroitement. Le cœur me bat à la vue du danger. Mais mon fils lance son javelot de manière que le sanglier s'affaisse, sans pouvoir avancer.

20 حربه لولا چو بووه

Lorsque son arme eut trans-

18. *Kori gourem*, mon fils grand (aîné); *soar boué*, étant monté; *nejdi* pour نجدی, la meilleure race de chevaux arabes; *douaï*, par derrière, et *douaï koutyn*, tomber par derrière, c'est-à-dire suivre quelqu'un tout près, serrer de près; *mane*, séjour, demeure, *mane halguyrtyn*, prendre demeure, s'établir; en terme de vénerie ce mot désigne le moment où un animal poursuivi s'arrête pour se défendre contre les chiens et les chasseurs.

19. *Detché*, il va; *seri ieganck*, à la tête du sanglier, c'est-à-dire de front; *taou deda*, du verbe *taou dane* (pers. تاب دادن), donner de l'ardeur, c'est-à-dire se ruer sur quelqu'un, s'élancer avec violence. En parlant d'un oiseau carnivore qui se jette sur sa proie, les Kurdes disent لنگ دان *leng dane*, donner un élan; *lei*, de lui (pers. از او); *lei tapitchine*, il lui échappa, il s'en est sauvé, du verbe *tapitchyn*, se replier; *tchaou pekaoutyn*, l'endroit où les yeux (la vue) tombent; *molaïké*, danger, péril (arabe مهلكة); *remmeki*, accus. de رمّك, une lance, un javelot; *peiada*, du verbe *peïadyn*, jetter de haut en bas; *be terkhike*, tous les trois mots dérivés du persan et de l'arabe; *ieltancké*, datif, au sanglier; *raï guyrtyn* (pers. راه گرفتن), couper le chemin à quelqu'un, intercepter le passage; *raï guyrti*, il le priva du mouvement, il l'abattit, il le fit s'affaisser.

20. *Léou*, de ce, pour له او; *lá*, côté; *tchou boué*, étant allé. L'ex-

www.zheen.org

دراو راو کـــران لمر لاو لاو گرد بون اوه به دیان پاچی قـــوت قـــوتی ou bien کـــرد کردی کرد	percé le sanglier d'outre en outre, les chasseurs, accourus de tous les côtés, le hachèrent en morceaux.
21 له کیف خـــوشـیــان حارمر نبو دستمر کـــرده استوی نیوچاوان ماچ کرد پیه امر گوت براست توکور می دستت نیشه	Ivre d'aise et de joie, je passe mon bras autour du cou du jeune héros, je l'embrasse sur le front, et je lui dis : « En vérité, je reconnais maintenant que tu es mon fils. — Bénie soit ta main infaillible ! »

pression *leeu la tchou boue deráou* compte au nombre des idiotismes kurdes, traverser d'outre en outre, comme le fait une pointe d'épée ou une balle. *Deráou*, en dehors; *lem*, abrégé de له همو *le hemou*, de tous; *la ou laou*, d'une part et d'autre part, expression proverbiale, comme en persan celle de این سو آن سو; *guyrd*, à l'entour, autour; *boune aouva*, étaient arrivés; *deiane patchi*, 3ᵉ pers. plur. du verbe *de patchyne*, mettre en pièces, briser, hacher à coups redoublés; *goutt*, miette, débris; *kerd*, un morceau, plus grand que قوت, une tranche.

21. *Keif*, plaisir, jouissance; *khochiane*, adj. agréable, suave; *kharem* pour حالم, mon état moral; *kharem ne bou*, je n'en pouvais plus, c'est-à-dire je me sentais débordé par trop de plaisir; *destem kyrdé*, ayant fait mon bras, c'est-à-dire ayant entouré avec mon bras; *estoui*, accus. cou; *neioutchaoûane*, subst. front, littér. entre les yeux; *match*, subst. baiser; *péié em goutt*, je lui ai dit; *peié* (pers. بوی *be véi*), à lui; *berast*, en vérité, en effet; *kori myn*, mon garçon, mon fils; *destytt*, ta main; *neieché*, qu'elle ne souffre pas; les Persans ont la même expression دستت درد نکند *destett derd nekuned*, que ta main ne fasse mal[1].

[1] Voyez ma *Grammaire persane*, p. 153.

www.zheen.org

22 وقت يملك هات له
قرخ چمك دابزين هوا زور
خوش بو كلرچى نانى حاضر
كرد چاوش سفريان
دخست پلاو بريانى حلوا
قاريه رنگى قاورمه وترخيانه
وماستيا ورنگ آو وشيك
شيره وخيار بترش حاصرى
نانك چاق مان خوارد

L'heure du dîner étant arrivée, nous descendons sur le rivage d'un ruisseau. L'air est pur et agréable à respirer. Mon maître d'hôtel nous prépara un repas; l'écuyer tranchant mit la nappe; du plav, de l'agneau rôti, des gâteaux, du ragoût de mouton, du hachis, des navets fermentés, et des boissons rafraîchissantes, telles que lait de beurre, jus des grenades, quintessence de fruits, des cornichons, en un mot, nous nous régalons en vrais gourmets!

22. *Iemlik*, le manger, mot osmanli; *qarakh*, rivage, bord; *tchmek*, un cours d'eau, petite rivière; *dabezine*, littér. nous descendons de la selle de nos chevaux; *heoua zor khoch bou*, littér. l'air force beau était; *kelertchi*, mot osmanli, *kilerdji*, officier préposé à la garde des provisions de bouche; *sufreiane* (pers. سفره), nappe; *dakhyst*, il déploya, du verbe دحستن *dakhystène*, qui signifie déployer, étendre, et aussi fermer. Ainsi, par exemple, on dit ديخن *daïkhyne*, faites-le coucher pour appliquer la bastonnade. Ce verbe a deux temps présents à l'indicatif: دخام *dekham*, et aussi د دخام *de dekham*. Il paraît que dans les verbes kurdes qui commencent par un د, on peut supprimer cette consonne après le préfixe *de*, comme on vient de le voir dans ديان پاچى, qui, régulièrement, devrait s'écrire ديان ديا چين. *Plaou*, riz assaisonné avec du beurre, des viandes, etc. *briani*, l'agneau rôti et farci, etc. Pour les détails concernant le menu du repas du pacha, nous renvoyons le lecteur au vocabulaire qui se trouve à la fin de ces Études. *Nanek*, littér. un pain, se dit généralement de toute sorte de repas; *tchaq*, beau, charmant, délicieux; *mane khoard*, nous mangeons; *khacir* pour الحاصل *elkhacil*, finalement, bref.

www.zheen.org

POÉSIE.

Les Kurdes aiment à chanter, et ils improvisent avec facilité. Malheureusement ils ne cherchent pas à conserver par écrit leurs compositions poétiques. Outre le célèbre Dabel, dont nous avons déjà parlé, ils ont un poëte lauréat, Baba Tahiri, natif de la ville de Hamadan, qui vivait, ce me semble, vers la fin de notre XVIIe siècle. Baba Tahiri a laissé un recueil de ses œuvres complètes, composé de soixante et douze رباعی et d'un غزل. Le reproche qu'on fait à Dabel, de n'avoir pas cherché à se servir exclusivement de mots kurdes, peut aussi s'appliquer à Baba Tahiri, dont les compositions sont plutôt persanes que kurdes. Nous en donnerons ici deux échantillons :

I.

بنفشهٔ جویباران هفتهٔ به
هلالهٔ کوهساران هفتهٔ به
منادی کردکان شیلران به
وفای کل عذاران هفتهٔ به

www.zheen.org

La violette des fontaines ne vit qu'une semaine, le coquelicot des montagnes ne vit qu'une semaine. Le torrent qui mugit est le crieur public des Kurdes. La constance des jeunes filles aux joues de rose ne vit qu'une semaine.

On voit qu'il n'y a que quatre mots kurdes seu

lement; به *bé* ou بو *bou*, il est; هلاله *helalé*, en persan لاله *lalé*, coquelicot; شیلران *chileráne*, pluriel de شیلر *chiler*, torrent de montagnes.

II.

سری سوچی سری خوناوه ریژی
بشیم واشیم از این عالم بدر شیم
نوسم نامهٔ بیار جانی
اگر دوری وشه تا دور تر شیم

Vois-tu cette branche, dont un bout brûle et dont l'autre bout verse de la sève? C'est l'image de mon cœur, qui brûle et qui saigne à la fois. Je partirai, pauvre et oublié, je m'en irai de ce monde, et, de l'autre monde, j'écrirai une lettre à l'idole de mon âme, pour lui dire : « Si mon absence peut te faire du plaisir, j'irai encore plus loin.

Soutchi (pers. میسوزد), il brûle; *khoun aoud* (pers. خونابه), sang qui coule comme de l'eau; *riji*, il verse, il coule (pers. میریزد); *bechim*, synonyme *vachim*, j'irai, du verbe شدن; *beder*, à la porte, c'est-à-dire en vrai mendiant, du persan در بدر شدن, rôder d'une porte à l'autre; *vech é*, il est agréable, il est beau (*vech*).

Nous n'avons jamais vu les poésies de Dabel; mais, s'il n'a pas mieux mérité de la langue kurde que son compatriote Baba Tahiri, allons la chercher plutôt dans le Kurdistan, chez les pâtres et les paysans illettrés du pays.

A. Chodzko.

(La fin à un numéro prochain.)

بنکەی ژین
www.zheen.org

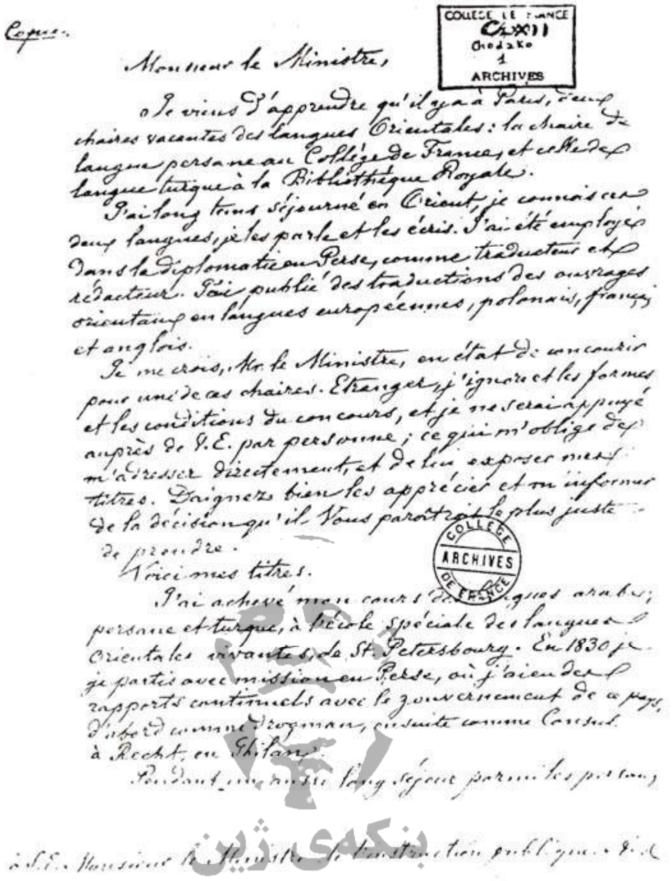

Copie.

COLLEGE DE FRANCE CXXII Chodzko 1 ARCHIVES

Monsieur le Ministre,

Je viens d'apprendre qu'il y a à Paris, deux chaires vacantes des langues Orientales: la chaire de langue persane au Collège de France, et celle de langue turque à la Bibliothèque Royale.

J'ai long temps séjourné en Orient, je connais ces deux langues, je les parle et les écris. J'ai été employé dans la diplomatie en Perse, comme traducteur et rédacteur. J'ai publié des traductions des ouvrages orientaux en langues européennes, polonais, français et anglais.

Je me crois, Mr. le Ministre, en état de concourir pour une de ces chaires. Etranger, j'ignore et les formes et les conditions du concours, et je ne serai appuyé auprès de V.E. par personne; ce qui m'oblige de m'adresser directement, et de lui exposer mes titres. Daignez bien les apprécier et m'informer de la décision qu'il Vous paraîtra le plus juste de prendre.

COLLEGE ARCHIVES DE FRANCE

Voici mes titres.

J'ai achevé mon cours des langues arabe, persane et turque, à l'école spéciale des langues Orientales vivantes, de St. Petersbourg. En 1830 je partis avec mission en Perse, où j'ai eu des rapports continuels avec le gouvernement de ce pays, d'abord comme drogman, ensuite comme Consul à Recht, en Ghilan.

Pendant mon aussi long séjour parmi les persans

à S.E. Monsieur le Ministre de l'instruction publique [illegible]

www.zheen.org

کۆپی یەکەم لاپەرەی نامەی خۆدزکۆ بۆ وەزیری پەروەردەی
فرانسی بۆ ووتنەوەی زمانی فارسی و تورکی – ئەرشیفی
تایبەتی خۆدزکۆ- کۆلێژ دو فرانس

l'organisation du théâtre persan. Il a apporté de Perse une ample collection des *taziés*, qui faisait partie de la bibliothèque de Fetkh ali chah, et que le directeur du théâtre de la cour lui céda.»

(Séance générale du 17 Juin 1845).

J'avois idée de faire publier en France ce répertoire du théâtre persan, collection unique en son genre. Encouragé par les offres de la Société Asiatique de Londres, je me suis adressé à Mr. le Directeur de l'imprimerie royale, qui me fit l'honneur d'une réponse bienveillante dont j'annexe ici la copie.

Agréez etc. (ut in litteris).

le 2 Février 1847

pour copie conforme : Alexandre Chodzko

بنکەی ژین
www.zheen.org

کۆپی دوایین لاپەرە

بنکەی ژین
www.zheen.org

بیبلیۆگرافیای
سەرچاوە ڕۆژئاواییەکان
لە بارەی زمانی کوردییەوە

بەرایی:

خوێندەواری هێژا، ئەم بیبلیۆگرافیایەی بەردەستتان تایبەتە بەو کتێب و وتارانەی بە زمانە ئەوروپییەکان لەبارەی زمانی کوردییەوە نوسراون و تەنها تەرخانی ئەو سەرچاوانە کراوەی کە لە زمانی کوردی دەکۆڵنەوە. ئەم بیبلیۆگرافییە بە ئەنقەست لەسەر شێوەی ساڵدا نووسراوە تا بزانرێ ناسینی زمانی کوردی بە چ قۆناغێکدا تێپەڕیووە. ئەمڕۆ ئێمە لە هەموو کاتێك زیاتر پێویستمان بە ناوەندێکی کوردناسیی هەیە کە هەموو ئەو سەرچاوانە کۆیکاتەوە و لێکۆڵینەوە و توێژینەوەیان لەسەر بکات و بە شەرح و لێکدانەوەش تەرجەمەی کوردیان بکات. ئەگەر ئەم بیبلیۆگرافییە تەواوی ئەو نوسینانە نەبێت لە بارەی زمانی کوردییەوە کە بە زمانەکانی (فرانسی، ئەلمانی، ئینگلیزی و ئیتالیایی) نووسراون ئەوا بە دڵنیاییەوە بەشی زۆرترینیانە و ئەگەر تاك و تەراش شتێکم بەسەردا تێپەڕیبووبێ ئەوا داوای لێبووردن دەکەم و گەلێك هیوادارم ئەمکارە خزمەتێك بەو کەسانە بکات کە لەم بوارەدا کار دەکەن و خەریکی توێژینەوەن لە زمانی کوردی..

بنکەی ژین
www.zheen.org

1787

1-Garzoni, Maurizio, *Grammatica e vocabulario della lingua kurda*.. Roma, Stamperia della Sacra Congregazione di Propaganda Fide, (288p).

1814

2-Klaproth, J, *Kurdisches Worterverzeichnis mit dem Persischen und anderen verwandten Sprachen verglichen-* In Fundgruben des Orient, Vienne, Bd. 4 p. 312-321.

1857

3-Chodzko, A, *Etudes philologiques sur la langue kurde (dialecte de Soléimanié).* Journal Asiatique, V. 9, Paris, p.297-356.

4-Peter Lerch, *Forschungen über die Kurden und iranischen Nordchaldäer*, St- Petersburg, 3 Bde, 104p+ 225p+ 124p.

1864

5-Frederich Müller,*Beiträge zur Kenntniss des neupersischen Dialekte,* Teil. II. *Kurmângi-Dialekt des Kurdensprache,* In Sitzungsberichte des Philosophisch-historischen Classe, Jagrgang 1864, Heft 1 Bis III, Wien, 46, p. 450-480.

بنكەی ژین
www.zheen.org

1865

6-Frederich Müller,*Beiträge zur Kenntniss des neupersischen Dialekte,* Teil. III. *Zaza-Dialekt des Kurdensprache,* In Sitzungsberichte des Philosophisch-

historischen Classe, Jagrgang 1864, Heft 1 und II, Wien, 48, p. 227-245.

1872

7-Samuel, A, Rhea, *Brief Grammar and Vocabulary of the Kurdish language of the Hakkari district.* In: Journal of the American Oriental Society, New Haven, Tenth volume, p.118-155

1873

8-Ferdinand Justi, *Die Kurdischen Spiranten*, Marburg, (29 p).

1878

9-Ferdinand Justi, *Les noms d'animaux en kurde*, Paris, Imprimerie Nationale, 32 pp.

1880

10-Ferdinand Justi, *Kurdsche Grammatik*, Commission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaft, St-Petresburg, (256p).

بنکەی ژین
www.zheen.org

1879

11-Alexandre Jaba, A, *Dictionnaire kurde-français*. Publié par Ferdinand Justi, F. Ed. Académie Impériale des Sciences. St. Petersbourg,

1883

12-Wilchelm Eug, *La langue des Kurdes*, Paris.

1884

13-Houtum-Schindler, *Beitrage zum Kurdischen wortschatze*. In :*Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 38, Leipzig, p. 43-116..

1888

14-Houtum-Schindler, *Beitrage zum Kurdischen wortschatze*. In :*Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 42, Leipzig, p. 73-79

1887

15-Prim, E. & Socin, A, *Kurdische Sammlungen im Dialekte des Turabdin*, . St. Petersbourg,.

بنكەی ژین
www.zheen.org

1897

16-Hugo Makas, *Kurdische texte im kurmandji-dialecte aus der gegend von Märdîn*,. St. Petersbourg-Leningrad, (136p), (1918, 1924).

1898-1901

17-Albert Socin, *Die Sprache des Kurden*, In Grundriss der Iranischen Philologie, I, 2, Strassburg, p. 249-286.

1900

18-Hugo makas, *Kurdisch Studien: 1. Eine Probe des Dialektes von Diarbekir, 2. Ein Gedicht aus Gâwar, 3. Jezidengebete*, Heidelberg, (54 p).

1901

19-Oskar Mann, *Kurdisch-persische Forschungen: Ergebnisse einer von 1901-1903 in Persien augeführten Forschungsreise von Oscar man nun Carl Hadank,* Berlin.

1903

20-Albert Von Coq, *Kurdische Texte*, Berlin, 2 Bde, 168+118 p.

1904

21-Morgan, J. de, *Mission Scientifique en Perse*. Tome V. Etudes Linguistiques. 1ère partie : dialectes kurdes, langue et dialectes du Nord de Perse, Paris, Imprimerie Nationale. Ernest Leroux, éditeurs.

1906

www.zheen.org

22-Mann, Oskar, *Die Mundart der Mukri-kurden*. Vol I, Berlin, (308 + 58 p).

1909

23-Mann, Oskar, *Die Mundart der Mukri-kurden*. Vol II, Berlin, (478 p.).

24-Soane, E, B, *Notes on a Kurdish dialect, The Shadi branch of Kermandji*, In J.R.A.S, pt. IV, p. 895-921.

1911

25-Adjarian, H., *Recueil de mots kurdes en dialecte de Novo-Bayazet*, In Mémoires de la Société Linguistique de Paris, Paris, vol. 16. p.349-383.

1912

26-Soane, E, B, *Notes on a Kurdish dialect, Sulaimania (Southern Turkish Kurdistan),* In J.R.A.S, II, pt. IV, Oct, p. 891-940.

1913

27-Soane, E.B, *Grammar of the Kurmandji or Kurdish language*, London, Luzac & Co. (289 p).

1919

28-Fossum,L,O, *A pratical Kurdish Grammar*. Minneapolis, Augsburg Pulishing House.

29-Soane, E.B, *Elemontary Kurmanji grammer (Sulaimania district),* Bagdad, (197 p).

1921

30-Christensen Arthur, *Les dialectes d'Awromen et de Pawa,* Copenhagen**.**

1922

31-Jardine, Captain R.F, *A grammar of the Kurds of Mosul division and surrounding districts of Kurdistan*, Bagdad, Government Press.

32-Soane, E.B, *Notes on the phonology of Southern Kurmandji,* In J.R.A.S, April, pt. II, p. 191-226.

1926

33-Beidar, Paul, *Grammaire kurde. Régions de Zakho et d'Amadia*. Paris, Paul Geuthner.

34-Hadank, H, K, *Die Mundarten von Khunsar, Mahallat, Natanz, Nayin Samman, Sîven und Sô-Kohrud Bearbeitet.* Berlin et Leipzig, Walter de Gruyter.

بنكەی ژین
www.zheen.org

1927

35-Ivanow, W, *Notes on the Khorassani Kurdish*. In Journal and Proceedings of the Asiatie Society of Bengal, vol. XXIII, p.167-236.

1930

36-Hadank, H, K, Mundarten der Gürân, obesonders das Kândûläî, Auramânî und Bâdschälânî, Berlin, Band II, 478 p.

1931

37-Edmonds, C, J, *Suggestions for the Use of Latin Character in the Writing of Kurdish*, In Journal of the Rpyal Asiatic society, p. 27-46.

1932

38-Hadank, H, K, Munderten der Zâzâ, hanptschlich aus Siwerek und Kor, Berlin, Band IV, 398 p.

1933

39-Edmonds, C, J, *Some Developments in the use of Latin Character for the Writing of Kurdish*, In The Journal of the Royal Asiatic society, p. 629-650.

1938

40-Hadank, K, *Untersuchungen um west Kurdistan Boti und Ezâdi*, Berlin.

1943

41-Minorsky, V, *The Guran*, In BSOAS, p. 75-103.

بنکەی ژین
www.zheen.org

١٩٤٤

42-Basile Nikitine, Le pluriel en-T, In l’Ethnographie (Bulletin de la société d’ethnographie de Paris**),** Paris, n° 42, pp. 137-151.

1953

43-Beidar Khan, Kamuran Aali, *Langue kurde. Eléments de grammaire* (extraits des cours donnés à l'Ecole Nationale des langues Orientales vivantes) Paris. 1ère édition, Paris, 1953. 2ème édition, 1964.

1954

44-Mackenzie, D, N, *Gender in Kurdish*, In BSOAS, 16, p. 529-541.

1955

45-Edmonds, C.J, *Prepositions and personnel affixes in Southern kurdish* BSOAS, XVII/3, pp. 490-502.

1956

46-Mackenzie, D.N, *Bâjalânî* In: BSOAS, vol XVIII, part 3, pp: 418- 435.

1958

47-Ernest Mccarus, *A Kurdish grammar, descriptive analysis of the Kurdish of Sulaimanya*, Iraq, American Counncil of Learned Societies. Nex york, 138 pages.

بنكەی ژین
www.zheen.org

1959

48-Stig Wikander, *Recueil de texts Kourmandji*, Ed. Acta universitatis Upsaliensis: 10, Wesbaden.

49-Mohammed Mokri, *Les vents du Kurdistan*, In Journal Asiatique, Paris, p. 472-505.

1961

50-Mackenzie, D.N, *Kurdish dialect studies*. London, Oxford University Press. vol . 1, XXI, 247 p.

1962

51-Mackenzie, D.N, *Kurdish dialect studies*. London, Oxford University Press. vol. 2, XIV, 378P.

1965

52-Taufiq Wahby, *The origines of the Kurds and their language,* In Kurdistan, N° 9-10, (16p).

1966

53-Mackenzie, D, N, *The Dialect of Awroman, grammatical sketch, texte, and vocabulary*, 1966, Kobenhaven, (141) p.

بنکەی ژین
www.zheen.org

54-Mackenzie, D, N, *The origine of Kurdish*. In: Transactions of the Philological Society, p. 68-86.

1967

55-Jamal Jalal ABDULLA & Mccarus, E.N, *Kurdish basic course, Dialect of Sulaimania*, *Iraq*. Ann Arbor, University of Miching Press, VIII, 482 pages.

1968

56-Joyce Blau, *Kurdish kurmandji texts : introduction, Selection and Glossary*, Wiesbaden.

1970

57-Celadat beder-Khan & Roger Lescot, *Grammaire Kurde (Dialecte Kurmandji),* Librairie d'Amérique d'Orient, Paris, (372p).

1975

58-Joyce Blau, *Le kurde de Amâdiya et de djabal Sindjar: Analyse linguistique, textes folkloriques, glossaires*, Ed. Klincksieck, Paris,

1979

59-Alessandro Coletti, Grammatica e dizionario della ligua Curda, con esercizi et letture Soràni, Mukri. Vol. I, Grammatico esercizi Letture. 1ère édition revue, Rome, 92 pages.

بنکەی ژین
www.zheen.org

60-Teodora Bynon, The Ergative construction in Kurdish, In BSOAS, vol XLII, part II, p. 211-223.

1980

70-Joyce Blau, Gurani et Zaza, In Compendium linguarum Iranicarunm, Wesbaden, p. 336-340.

71-Joyce Blau, *Manuel de Kuurde (Dialecte Sorani),* Ed. Klincksieck, Paris, (287p).

1983

72-Fuad Hama Khorshid, *Kurdish Language and the Geographical distribution of its dialects*, Translated int English by: Kadhim Sa'aden, Bagdad.Ishbeelia Press.

1988

73-Martin Van Bruinessen, *Les Kurdes et leur langue au XVIIème siècle: Notes d'Evliya Celebi sur les dialectes kurdes,* in *Studia Kurdica*, n° 5, p. 13-34.

بنکەی ژین
www.zheen.org

1990

74-Fuad Kamal, *On the origins, development and State of the Kurdish language*, in Yearbook of the Kurdish Academy, p. 11-21

1992

75-Amir Hassanpour, Nationalism and language in Kurdistan 1918-1985, Ed. Mellen Research University Press, San francisco.

1993

76-Michiel leezenberg, *Gorani influence on Central Kurdish: Substratum or prestige Borrowing?* Amstrdam, Institute for Logic, University of Amstrdam, ILLC prepublication Series 93-03.

1995

77-Hamid Mahamedi, *Notes on some phonological Developments in Kurdish*, In the International Journal of Kurdish Studies, 8, N° 1-2, p. 79-93.

78-Mackenzie, D, N, Notes en Southern Zaza (Dimilî), In Proceedings of the second European conference of Iranian Studies, Roma: Instituto Italiano per il Medio ed Estremo Orient, p. 401-414.

1998

79-Selcan, Zülfü, Grammatik der Zaza-Sprache: Nord-Dialekt (Dersim Dialekt), Berlin, Wissenschaft-und-Technik-Verlag, XIII+730 p.

بنکەی ژین
www.zheen.org

80- Amir Hassanpour, *The identity of Hewrami speakers: reflections on the theory and ideology of comparative philology*. In Anthology of Gorani Kurdish Poetrym Edited by Anwar Soltani Soane Trust for Kurdistn, London, p. 35-49.

1999

81-Joyce Blau & Veys Barak, *Manuel de Kuurde (kurmanji),* Ed. L'Harmattan, (225p).

2000

82-Ismaïl Kamandâr FATTAH, *Les dialectes kurdes méridionaux: étude linguistique et dialectologique,* Ed. Acta Iranica : 37, (919p).

2002

83-Mohammed Mokri, *La morphologie du verbe kurde*, In *Journal Asiatique*, t. 290, 1, p. 31-52

2003

84-Mohammed Mokri, *Grammaire et lexique comparés des dialectes kurdes*, Ed. Kharthala, Paris, (908p).

www.zheen.org

BSOAS: Bulletin of the School of Oriental and African Studies
J.R.A.S: Journal of The Royal Asiatic Society.

فەرهەنگۆکی زمانناسی

فەڕەنسی	کوردی
consonne	کۆنسۆن
voyele	پیتە بزۆێن
diphthong	بزوێنی دوولانە
orthographe	رێنووس
transcription	ترەنسکریپسیۆن
gendre	زایەند
monosyllabe	تاکبڕگە
nominatif singulie	دۆخی کارایی تاک
obliqu	حاڵەتی ناراستەوخۆ (ئۆبلیك)
génétif	ژێنێتیف (حالەتی مضاف الیە)
complément	تەواوکەر
préposition	پریپۆزسیۆن
acusatif	دۆخی بەرکارێتی
le vocatif	بانگکردن
l’ablatif	ئەبلاتیف
transitif	کاری تێپەڕ
synonyme	هاوواتا
pronoms démonstratifs	جێناوی نیشانەیی
pronom intérrogatif	جێناوی پرسیاری
pronom indéfinis	جێناوی نەناسیاوی
aoriste	رابوردووی نادیار
présent	ئێستا
infinitif	چاوگ
	پێشگر

بنکەی ژین
www.zheen.org

préfise	کرداری بەردەوام
imparfait	پۆستپۆزیسیۆن
postposition	ژمارەی بنچینەیی
le numératif cardinal	ژمارەی ریزکراوەیی
le numératif ordinaire	ئامرازی یەکەیی
article d'unité	ئاوەڵناو
adjectif	رێککەوتنی رێزمانی
accord grammatical	ئاوەڵناوی باڵا
superlatif	ئامرازی پەیوەندی
conjonction	ئێتیمۆلۆژی
étymologie	ئاوەڵکاری شوێن
locatif	گۆکردن
plus-que-parfait	رابووردووی دوور
prononciation	داهاتوو
future	فەرمان
impératif	قەدەغەیی
prohibetif	دۆخی مەرجی
conditionnel	ناوی بەرکار
participe présent	ناوی کارا
participe passé	جێناوە کردارییەکان
pronoms verbaux	شێوازی تەمەننا خوازی
mode optatif	شێوازی خەبەری
indicatif	ئەسپیرێ
aspiré	کرداریی لێکدراو
verbe composé	بەرکار
le régime	گەردانکراو
déclinable	

بنکەی ژین
www.zheen.org

	گەردااننەکراو
indéclinable	جێناو (راناو)
pronom	جێناوی کەسی رەها
pronom personnel absolu	جێناویی کەسیی پەیوەست
prénom personnel conjonctif	شێوازی رابووردوو
prétérit	وشەی دوا برگە قرتاو
apocopé	گیرەك
affixe	جێناوی خۆیەتی
pronom réfléchi	ووشەی گۆڕاو (بریتی)
variante	شێوازەکانی گەردانکردن
paradugme	رستەناسی
phrasélogie	رابوردوو
passé	گەردانکردن
conjugotion	کرداری لێکدراو
verbe composé	ئاوەڵکار (کردار)
adverbe	دارشتن
dérivation	پیت
lettre	رستە
phrase	دۆخی بەرکاری ناراستەوخۆ
le datif	

بنکەی ژین
www.zheen.org

ززندژ ئس ئفەلفبلا ف
زارلفف فورضفه فلف

(ئا)

ئێتمۆلۆژی

ئاوەڵکار

ئاوەڵکاری شوێن

ئاوەڵناو

ئاوەڵناوی باڵا

ئامرازی پەیوەندی

ئێستا

ئینلیکسیۆن

(ب)

بانگکردن

بەرکار

(پ)

بنکەی ژین
www.zheen.org

پریپۆزسیۆن

پۆستپۆزسیۆن

پلەکانی بەراوردکردن

(ت)

تاکی کارایی

(ج)

جێناو
جێناوە کەسییە ڕەهایەکان
جێناوە کەسییە لکێنراوەکان
جێناوە کردارییەکان
جێناوی خۆیەتی
جێناوە نیشانەییەکان
جێناوە پرسیارییەکان
جێناوی نەناسیاوی

(چ)

چاوگ

(د)

دیفتۆنگ (بزوێنی دولانە)
دۆخی ناڕاستەوخۆ
داهاتوو
دۆخی ئەگەری
دۆخی ئیزافە

بنکەی ژین
www.zheen.org

(ر)

ابووردووی نادیار
رابوردووی ناتەواو

رابووردووی دوور
ڕێککەوتنی زمانەوانی
ڕێژپەر، ڕێژپەڕێتی

(ژ)

ژمارەی بنچینەیی
ژمارەکان
ژمارە ریزکراوەکان

(ش)

شێوەی رابووردوو
شێوازی خەبەری

(ف)

فەرمان

(ڤ)

ڤۆیەل

(ق)

قەدەغەیی

بنکەی ژین
www.zheen.org

(ك)

کردار
کرداری بەردەوام

(گ)

گۆکردن

گیرەك

گەردانکردنی کردار

(م)

مۆدی تەمەنناخوازی

(ن)

نیشانە (ئامراز)

ناوی بەرکار

ناو

(ھ)

)ھ)ی ئەسپیرێ

(ی)

یەکەی پێوانەیی

بنکەی ژین
www.zheen.org

ئیندێکسی ناو و شوێنەکان

ئا

ئەحمەد پاشا (ئەحمەد خان): 11-14، 17، 21، 23، 32، 37، 40، 43، 47، 49 -53، 56، 58، 59، 60، 62

ئەستەموڵ: 32، 39، 53، 56، 57، 59، 58

ئەحمەدی خانی: 23، 34-37

ب

بابەناهیری هەمەدانی:33، 37، 129

پ

پۆت: 63

پاریس: 14، 40، 44

ت

تۆفیق وەهبی: 25، 26، 28

خ

خاڵ: 12

خۆدزکۆ: 11-25، 27، 29، 32، 34، 37، 39-40، 42-44، 56، 62، 68، 69، 72، 96، 131

خانەقی: 52

د

دابل: 37، 36، 34، 129

ز

زەهاو: 52

بنکەی ژین
www.zheen.org

ژ

ژۆل لۆرەنس: 11
ژەنەرال شەریف پاشا: 58

س

سەعدی شیرازی: 36
سان پێترەسبورگ: 42
سلێمان پاشای بابان: 33، 47، 49
سەعید صدقی: 25
سالم: 26

ع

عەبدوڵلا پاشا (برای ئەحمەد پاشا): 53، 54-55

ف

فەرهاد شاکەلی: 14، 17
فۆن دۆرن: 36، 62، 63
فازیل کەریم ئەحمەد: 58

ک

کۆیە: 54
کۆلێژ دو فرانس: 43

گ

گارزۆنی: 61-62
گیوی موکریانی: 12

ڤ

ڤیولێر: 82

بنکەی ژین
www.zheen.org

لێرخ: 62، 63

م

مەولانا خلیدی شارەزوری: 26

مەلای جەزیری: 23

مەحوی: 22، 26

مەلا شوکر: 12، 23

مەسعوود محەمەد: 12، 14، 17، 18، 32، 35، 57

مەکەنزی: 18، 25

ن

نالی: 20، 22، 32، 34، 35، 47، 57، 58، 61

نەجیب پاشا: 53

ی

یۆژین فلاندن: 15، 50

بنکەی ژین
www.zheen.org

پەڕست

بابەت — لاپەڕە

١- پێشەکیی وەرگێڕ.......... ١١

٢- زمانی پاشا و زمانی رەعیەت نووسینی : فەرهاد شاکەلی.......... ١٧

٣- سەرچڵێک لە ژیانی ئەلیکساندەر خۆدزکۆ.......... ٤٢

٤- ئەحمەد پاشای بابان: پاشای شمشێر و دادپەروەری.......... ٤٩

٥- پێشەکیی

نووسەر.......... ٦٠

٦- ئێتیمۆلۆژی.......... ٦٧

٧- وشە

کوردییەکان.......... ٦٨

٨- لە بارەی نیشانەوە (ئامراز).......... ٧١

٩- ئاوەڵناو.......... ٧٢

١٠- ژمارەکان.......... ٧٥

١١- جێناو.......... ٧٦

١٢- کردارەکان.......... ٩١

١٣- ئاوەڵکردار.......... ١١٤

١٤- رستەناسی.......... ١١٧

١٥- هۆنراوە.......... ١٢٩

١٦- پاشکۆیەکان.......... ١٣٣

١٧- پاشکۆی یەکەم: هەڵبژاردەیەک لە نامەی سەرەک وەزیرانی ئێران،.......... ١٣٥

١٨- پاشکۆی دووەم: نامەی وەزیر موختاری ئینگلیز بۆ وەزارەتی دەرەوەی ئێران.......... ١٣٦

١٩- پاشکۆی سێیەم: نامەی حاجی میرزا ئاقاسی بۆ سەدری ئەعزەمی عوسمانی.......... ١٣٨

٢٠- پاشکۆی چوارەم: تێکستە کوردییەکانی ئەحمەد پاشا.......... ١٤١

٢١- پاشکۆی پێنجەم: بیبلیۆگرافیای سەرچاوە رۆژئاواییەکان لە بارەی زمانی کوردییەوە.......... ١٥٤

بنکەی ژین
www.zheen.org

٢٢- فەرهەنگۆکی زمانناسی..١٦٨

٢٣- ئیندێکسی ئەلفبایی زاراوە کوردییەکان....................................١٧١

٢٤- ئیندێکسی ناو و شوێنەکان..١٧٥

بنکەی ژین
www.zheen.org

ETUDES PHILOLOGIQUES

SUR LA LANGUE KURDE

Alexander Borejko Chodzko est l'un des grands iranologues du XIXème siècle, né le 30 août 1804 en Pologne, d'origine polonaise, diplômé de l'Université de Wilno en 1823. Durant les années 1824-1830, il étudia l'orientalisme à St-Pétersburg. En 1848, il enseigna le persan au Collège de France. Il est l'auteur de nombreux ouvrages sur les théâtres persans et il est l'auteur d'une grammaire persane[67] et d'un drogman turc.[68] Il s'intéressa à la langue kurde alors qu'il travaillait en Iran comme interprète avec la mission russe à Tabriz et à Racht. Donc, lors de ses excursions dans le Khorasan, d'Alemout, Hamadan et dans d'autres territoires fréquentés par différentes tribus kurdes, il essaya de prendre des notes sur la langue kurde. En 1853, afin d'étudier la langue kurde, il invita à Paris Ahmed Pacha de Bâbân, l'un des derniers émirs de la dynastie Bâbân exilé à Istanbul. Chodzko travailla avec Ahmed Pacha à Paris jusqu'à la fin de l'année 1854 et le fruit de ce travail fut un article philologique sur la langue kurde intitulé *Etudes philologiques sur la langue Kurde(dialecte de Solémanié)* paru dans le *Journal Asiatique*, cinquième série, tom 9, d'avril-mai 1857 (p. 297-356).

Cette étude contient une introduction et trois chapitres : la première partie porte sur les mots kurdes (1- substantifs, 2- l'article, 3- adjectifs, 4- des numératifs, 5-pronoms, 6- verbes, 7- adverbes). La deuxième partie porte sur la phraséologie : ce chapitre contient deux dialogues, le premier dialogue contenant douze petits textes en kurde avec l'explication grammaticale ainsi que la traduction des textes en français et le deuxième dialogue contenant 21 petits textes kurdes avec

67 *Grammaire Persane ou principe de l'iranien moderne*, Paris, 1852, 1883.
68 *Le drogman turc*, Paris, 1854.

l’explication grammaticale ainsi que ses traductions en français. Dans la dernière partie, Chodzko présente une petite esquisse sur la poésie kurde tout en donnant deux quatrains de Bâbâ Tahir de Hamadan. Dans ce livre, nous avons traduit l’intégralité de l’article du français en kurde avec une introduction et des notes supplémentaires. Ce travail qui fut traduit en kurde (148) ans après son apparition en français, jusqu’à aujourd’hui est considéré comme l’une des premières études faites sur la langue kurde. Bien sûr, cet ouvrage est la première étude qui contient des textes imprimés en kurde ; avant cet article, l’écriture en kurde imprimé n’existait pas et ce travail est considéré comme le premier exemple de prose écrite kurde.

Dans cette traduction annotée et documentée, nous allons ajouter un acquis sur la biographie de Chodzko, ainsi que sur la biographie d’Ahmed Pacha tout en ajoutant de nombreux documents Qajârien et anglais sur Ahmed Pacha.

Najat ABDULLA
Paris, 2005

بنكەی ژین
www.zheen.org

بەرهەمەکانی دیکەی وەرگێر:

١-*کوردستان و کێشەی سنووری عوسمانی-فارسی ١٦٣٩ ١٨٤٧* ، بەرگی یەکەم، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، کوردستان، ٢٠٠٠.

٢-*راپەرینی کوردە عەلەویەکانی دێرسیم ١٩٩١- ١٩٢١*، وەرگێران لە فرانسییەوە، بنکەی هاڤیبوون، ئەلمانیا، ٢٠٠٢.

٣-ژان- پۆل سارتر: *مێشەکان* (شانۆنامە). وەرگێران لە فرانسییەوە، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، کوردستان، ٢٠٠٢.

٤- شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵلای نەهری لە بەڵگەنامەکانی فرانسییدا ١٨٧٩-١٨٨٢، بەرگی یەکەم، وەرگێران لە فرانسییەوە، کوردستان، ٢٠٠٤،

٥- کوردستان لە بەڵگەنامەکانی کونسلی فرانسی لە بەغدا ساڵی ١٩١٩. (بەرگی یەکەم) وەرگێران لە فرانسییەوە، کوردستان، ٢٠٠٤

٦- بازیل نیکیتین و کوردناسیی (بەرگی یەکەم) ، وەرگێران لە فرانسییەوە، سلێمانی ٢٠٠٤.

٧- گیلان، کوردەکانی ئێران و هێرشی عوسمانی، وەرگێرانی لە فرانسییەوە، سلێمانی ٢٠٠٤.

٨-گ.س.پ. فریمان گرینیڤێل، رۆژ ژمێرەکانی کۆچی و زایینی، وەرگێران لە فرانسییەوە، کوردستان ٢٠٠٤

٩- ه، ئاجەریان، ڤ .مینۆرسکی و د.مەحەمەد موکری : چەند باسێك دەربارەی ئەهلی هەق، وەرگێران لە فرانسییەوە، کوردستان, ٢٠٠٥

کاری بەردەست:

١٠- مینۆرسکی، بنچینەی کورد، وەرگێران لە فرانسییەوە

١١- نامەکانیماریشال مۆلتکە لە بارەی کوردستانەوە ١٨٣٨، وەرگێران لە فرانسییەوە.

١٢- بیبلیۆگرافیای کوردناسیی (ئینگلیزی- فرانسی).

١٣- کتێبی ئێزیدییەکان و بیبلیۆگرافیای ئێزیدیزم، وەرگێران لە فرانسییەوە.

١٤- شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵلای نەهری لە بەڵگەنامەکانی فرانسییدا ١٨٨١، (بەرگی دووەم)، و (بەرگی سێیەم)وەرگێران لە فرانسییەوە،

١٥- ستراکتزورالیزم. وەرگێران لە فرانسییەوە.

بنکەی ژین
www.zheen.org